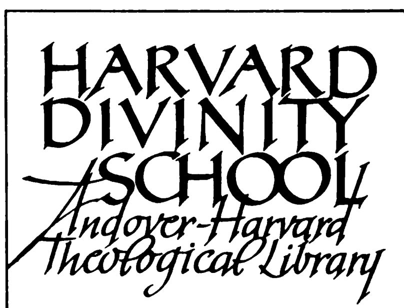
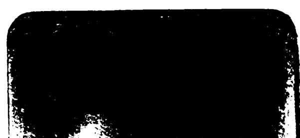

HARVARD
DIVINITY
SCHOOL
Andover-Harvard
Theological Library

Hamar István
1892.

A

PROTESTANTISMUS HARCA

AZ

ULTRAMONTANISMUS

ELLEN.

BEMUTATVA

BALLAGI MÓR

ÁLTAL.

PEST, 1867.
OSTERLAMM KÁROLY.

Nyomatott Kecskeméten, Szilády Károlynál. 1867.

Előszó.

Az eszmék, melyek e röpiratban tárgyaltatnak, sokkal fontosabbak, semhogy valaha mellőztethessenek, és mai nap tisztázottabb alakban léteznek, semhogy az azok terén mutatkozó tévtanok a világot komoly zavarokba ejthetnék.

Az a veszedelem azonban mindég fenmarad, hogy a tévtan, ha ellene nem dolgozunk, mind tovább-tovább harapódzik, és ha közérvényre nem emelkedhetik is, egyeseket megejt.

A kigyóról tudatik, hogy ha egyszer sikerül neki valamely nyiláson át fejét bedugni, csakhamar egész testével becsusszan.

Sajnosan kellett tapasztalnunk, hogy e gyakorlati tény az erkölcsi világban is ismétlődik. A szolgaság nehéz ideje alatt egy veszedelmes tan dugta be fejét a magyar katholicus egyház életébe, mely különösen a „Religio“ hasábjain legközelebb egész terjedelmében kifejlődvén, elmérgesitéssel fenyegeti hazánk külömböző felekezetei közt uralkodó békés egyetértést.

Mi szem előtt tartva a régi axiomát: „principiis obsta“, hazafiúi kötelességünknek tartottuk elvbará-

tinkkal szövetkezve e tan ellen kikelni s annak fötételeit az általunk szerkesztett „Prot. Egyh. és Isk. Lap"-ban szigorú birálat alá venni, és ha erönk elégtelensége miatt nem sikerült is a kigyónak fejére hágni, legalább jeleztük a veszedelmet, mely bár első tekintetre csak a protestansokat fenyegeti, valójában a haza összes polgárzatát illeti, mert a törvényt sérti.

Jellemzö az egész vitára nézve az, hogy egy épen oly specifice katholicus, mint emelkedett lelkű hazafi lapjából, b. Eötvös József szerkesztette „Politikai hetilap"-ból lapunkba átvett cikk, szolgáltatta az ultramontan lapoknak az elsö alkalmat törvényellenes nézeteik kifejtésére.

Mi részünkröl protestans meggyöződéseinkből titkot soha nem csináltunk, de az ultramontanismusnak ez alkalommal nyilvánított tanai tárgyalásában magasabb álláspontra és azon szinvonalra kivántunk emelkedni, hol felekezetünk közvetlen érdekein túl a hazai igények közös köre kezdődik.

Mennyire sikerült ez álláspontot a harc hevében megtartanunk és a fenforgó kérdést töredékes cikksorozatokban tisztáznunk, könyvünk mutatandja; csak annyit szabadjon a szives olvasótól elöre kérnünk, ne itéljen felettünk, mig az igénytelen dolgozatot végig el nem olvasta.

Pesten, Mártius 10-kén 1867.

Ballagi Mór.

PROTESTANS

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP,

1866. Jun. 3—év végeig.

Vidéki hang a vallásügy kérdésében.*)

Jun. 3.

Hogy a vidék figyelme, reménye és ohajtása mennyire van törvényhozó testületünkre irányozva, azt a napi lapok több rendbeli vidéki tudósitásai igazolják.

Alig szükség mondani, hogy mi is osztatlan figyelemmel függünk a törvényhozó testület megkezdett működésén. Nem esik ki ugyan felfogásunk látköréből annak a megoldandó kérdések minőségénél s mennyiségénél fogva egyiránt nehéz helyzete, melyre nézve még jogosult reményeink meghiusulhatására is el vagyunk készülve; azonban azon biztos várakozásban vagyunk, hogy országgyűlésünk figyelmét mindazon tárgyakra ki fogja terjeszteni, melyek elutasithatlan fontosságuknál s szükségességöknél fogva törvényhozási intézkedést igényelnek.

Melyre nézve mig egy részről örömmel olvastuk azon hirlapi közlést, mely szerint az Európa szállodában folyó évi jan. 22-kén tartott értekezlet s az apr. 14-kén tartott országos ülés határozata értelmében a törvényhozási teendők különféleségéhez képest több bizottmány megválasztásában megállapo-

*) Miután az országgyülésileg kinevezett cultusügyi bizottmány is megkezdte munkálkodását, elérkezettnek látjuk az időt, hogy az idevágó kérdések sajtó utján is megvitassanak; és örömmel vettük, hogy a „Politikai Hetilap“ nagyérdemü szerkesztője egy, a kérdéseket tisztán constatirozó jeles cikkel megnyitotta a vitatást, melyet midőn ezennel lapunk olvasóival is közlünk, fölkérjük a hozzáértőket, méltóztassanak idevonatkozó nézeteiket a honpolgárok közt szentül fentartandó kölcsönös szeretet szemmeltartása mellett fogalmazott cikkekben lapunkhoz közzététel végett beküldeni. Szerk.

dott: ugy más részről lehetetlen vala meg nem lepetnünk a miatt, hogy e bizottmányok foglalkozási tárgyai közé, melyek az országgyűlés teendőinek sorozatát mintegy előre körvonalozni látszanak, a vallásügyi kérdés felölelve nincs.*)

Hogy történhetett ez? mi módon kerülhette ki e nagy fontosságu kérdés a mélyen tisztelt gyülekezet figyelmét? vagy talán ezen kérdést a korábbi hongyülések által már minden egyes szálaiban megoldottnak s tisztába hozottnak kell tekintenünk? avagy a kérdés napjainkban már annyira elvesztette volna fontosságát, hogy az többé a törvényhozási teendők közé alig számittatnék, vagy legalább az előtt minden más közérdekű kérdések előtérbe állitandók lennének?! Mi ezen kérdéseket csak feltettük, anélkül, hogy magunknak számot adhattunk volna azon ismeretlen motivumról, melynél fogva a t. értekezlet által elfogadott bizottmányok teendői közül a vallásügyi kérdés merőben kihagyatott, sem pedig az azzali foglalkozásra egy tizedik bizottmány javaslatba nem tétetett.

Mi ugy vélekedünk, hogy országgyűlésünk mulasztás hibája nélkül alig utasithatná el magától az ezen ügy kérdésében való intézkedés szükségét. Mert csak egy futólagos pillantást kell vetni akár az egyházi testületek jegyzőkönyveire, akár a nagymélt. helytartótanács vallásügyi osztályának intézményeire, akár pedig a mindennapi élet számtalan jeleneteire: s nem lesz nehéz meggyőződnünk a felől, hogy a különböző hitfelekezetek mennyiszer jönnek egymással fájdalmas összeütközésbe, és hogy ha a főkormányhatóságok bölcs tapintata nem jőne segitségére törvényeink e részbeli hiányainak, minden ily összeütközésekből származó vallássérelmi ügyekben sokszor mily felette nehéz lenne intézkedni!

---

*) Csodáljuk, hogy a „P. H." tisztelt szerkesztősége a szöveg e tételét megjegyzés nélkül hagyhatta. Tudva levő dolog ugyanis, hogy az országgyülés teendöire kiküldendö bizottságok közé a vallás- és közoktatásügyi bizottság elejétöl fogva fel volt véve; kitüzetett egy ilyennek választása épen a január 22-ki tanácskozmányban, s elfogadtatott a többi bizottságokkal együtt az april 14-ki orsz. ülésben.

Szerk.

Azt hisszük, hazai törvényeink iránt semmi tiszteletlenséget sem követünk el, ha azoknak a vallásügyre vonatkozó cikkeit — ugy mint azok ez idő szerint vannak — még hiányosaknak tekintjük, annyira, hogy csak ezen hiányok teljes elenyésztetése mellett reméljük a különböző hitfelekezetek közti vallási surlódások és összeütközések megszüntetését.

Ki elég figyelmes az idők jeleire, kénytelen belátni, hogy a lelkiismereti szabadság eszméje az utóbbi évtizedek alatt magas fejlődést nyert, ès hogy épen ennélfogva mily tévedés lenne a hitfelekezetnek akár egymáshoz, akár az államhoz való viszonyait, sőt az egyeseknek vallási jogait és kötelmeit is olyan törvények és felsőbb rendeletek megszoritó alapján hagyni továbbra is, melyeket ma már a kor gondolkozása nagy részben túlszárnyalt.

A törvényeknek e tekintetben eléggé érzett hiányait koronkint pótolni igyekeztek a kiadott felsőbb rendeletek; ezek azonban a bajt, a helyett hogy orvosolták volna, akaratlanul még inkább nevelték nemcsak az által, hogy azok tárházából bármely kérdésre pro et contra nem nehéz a feleknek többékevésbé használható fegyvereket kölcsönözniök; hanem különösen azon körülménynél fogva, hogy egyes erős szálakon a vallásügy kérdésében való intézkedés sokszor ott is a kormányzás és igazgatás körébe lett átrántva, ahol pedig a törvényhozás lett volna hivatva határozni.

Az 1848-iki hongyülés belátván azon anomaliát, melyet egyik hitfelekezetnek a másik feletti országos előnyösitése maga után von, a vallásügy kérdésének továbbfejlesztésében jelentékeny lépést tett előre az által, hogy a törvényesen bevett minden vállás felekezetekre nézve a tökéletes egyenlőséget és viszonosságot kimondá. Ezzel a jövő épületéhez a kivánt biztos alap letétetett; azonban közel két évtized eltelte után is ott áll az alap üresen, s aggódva hordozzuk rajta szemeinket, hogy vajjon azok, kikre az épitkezés munkája örökségképen átszállott,

épen azon terv szerint fogják-e arra az épületet felvonni, mely az alapvetők lelkében megszületett?!

Ezen aggodalom pedig annál súlyosabban nehezedík lelkünkre, mivel a provisorium egymást váltogatott fájdalmas emlékü korszakaiban, a 48-iki törvények szellemétől vallási viszonyainkra nézve is nem csekély visszaesést jelző elhajlások következtek be. Az egész hosszu időfolyam alatt a különböző hitfelekezetek között folyvást, bár csendes, de következetes küzdelem volt észlelhető; mert mig az egyik fél a vallási egyenlőség és viszonosság elvében kimutatott tért a körülmények lehetőségei között megtartani igyekezett, — addig a másik fél jól szervezett phalanxai nemcsak ezen, de még a korábbi időkben kivívott térnek is visszahóditásában fáradoztak.

Teljesen felfogva az itt tárgyalt kérdés érzékeny voltát s lehetőleg távoztatni kivánván minden recriminatióra magyarázható illustratiót, annak kimutatására, hogy törvényhozó testületünk nem utasitja el magától a vallásügyi kérdéssel foglalkozást, elégnek véljük ezuttal idevalólag csak némely pontokat érinteni. Ilyen:

1. a vallási átlépés esete, mert mig az bizonyos szabályokhoz kötött eljárás kényszeritő erejénél fogva egyik hitfelekezet irányában nehezitve van, a másik hitfelekezet irányában semmi törvényszabta formalitáshoz sincs kötve;

2. a vegyes házasok egybeadása, melynek jogát tulnyomólag egyik fél akarja gyakorolni, és a másik fél többnyire csak ugy gyakorolhatja, ha magát a feljelentésekből származó kellemetlenségeknek kitenni kész;

3. a vegyes házasok gyermekeinek vallása, hol szinte egyik hitfelekezetnek a másik felett előnyösített helyzete a törvényben jártasok előtt eléggé ismeretes, — s ebből folyólag sokszor kényszeritő s a nevelés sikerét kockáztató benyulások a szülői jogokba s általában a szülők jogának tul a rendén megszoritása gyermekeik vallására nézve;

4. reversalisok adatása, mi bár az 1843. év

előtti időkben elég sok keserüségnek lőn forrásává, még mindez ideig nem ejtetett ki a gyakorlatból, holott az most sem egyéb, mint Eris almája a hitfelekezetek között;

5. a r. kath. ifjak prot. iskolába járhatásának megszoritása, holott ez megforditva nem áll; a miből azonban nem azt következtetjük, mintha itt is megszoritás volna óhajtandó, sőt inkább, hogy valamint a prot. ifjak szabadon látogathatják a r. kath. tanintézeteket; ugy a r. kath. ifjak se legyenek különös megszoritó rendszabályok által gátolva a prot. tanintézetek szabad látogatásában.

Nézetünk szerint a jelen törvényhozás egyik nemes feladata, a vallásügyi kérdés fonalát tovább fejlesztés- s ha lehet befejezés végett felvenni ott, a hol azt az 1848-ki hongyülés kezeiből kibocsátotta, s eként a vallási egyenlőség és viszonyosság elvét állambölcseségi következetességgel a gyakorlati élet minden rétegén keresztül vinni, — a letett alapra az épületet felvonni.

Lehetnek még más tekintetek is, melyek ezt hongyülésünk mellőzhetlen teendői közé sorozzák. Mert bár nem akarjuk megelőzni az illető hitfelekezeteknek e tekintetben jogositott hatósági felszólamlásait; de melyik gondolkodó főnek nem jutna eszébe, hogy ha a vallási egyenlőség és viszonosság kimondott evangéliomi igéje nem pusztán irott betű, hanem komoly valóság, vajjon:

1. nem kell-e a különböző hitfelekezetek kultusszükségeit egyiknél ugy, mint a másiknál egyiránt bizonyos arány szerint országos alapból fedezni? Hiszen ilyen formát tenni már a provisorium korszaka is megkisértett; de hogy akadt hitfelekezet, mely azt illetékesen csak a törvényhozás kezeiből vélte elfogadhatónak s ekkor is csupán öntörvényhozásának sérelme nélkül: ugy hisszük, hogy az ezzel sem alkotmány elleni vétséget el nem követett, sem édes gyermekből a haza mostoha gyermekévé nem degenerálta magát.

2. Ha egyik hitfelekezet, mint ilyen, integrans része lehet a törvényhozó testületnek: nem lehet-e ugyan ezt a

többi hitfelekezetek részére is igényelni? Igaz, hogy az egyik hitfelekezetnek ez alkotmányon alapuló százados kiváltsága: de nem ilyen kiváltsága vala-e ez a nemesi osztálynak is? És valamint méltányosnak találtatott a nem-nemesi osztályt is az alkotmány sáncaiba felvenni s számára a törvényhozásba befolyási jogot biztositani: ugy vajjon a 17 évi jogeszme-fejlődés nem volna-e elegendő arra, hogy a kimondott vallási viszonosság és egyenlőség elvénél fogva megadassék a többi hitfelekezeteknek is az, a mi már egyiknek mint kiváltság megadatott? Bármely élvezet csak akkor biztos és megnyugtató, ha az nem a kiváltság, hanem a jog alapjára van fektetve; — a kiváltság pedig joggá csak akkor nemesül, midőn az egyenlő örökség gyanánt szállittatik át az egyenlő jogcimü egyedekre.

Hátha még a concordatumra gondolunk: fog-e valaki kétkedni a felől, hogy törvényhozó testületünknek a vallásügyi kérdéssel foglalkozás csakugyan elutasithatlan teendői közé tartozik?! Mert bármily tiszteletreméltó kútfőkből származott legyen is e nagy fontosságu szerződés: még ha nem tekinthetjük is annak a más hitfelekezeteket s koronának jogait érintő szálait, tagadhatlan, hogy annak keletkezése nem felel meg az alkotmányszerű létezés kellékeinek.

De ugy vélekedünk — s itt meglehet sokak nézetével jövünk összeütközésbe — hogy törvényeink az egyéni vallás-szabadság érdekében is tágitást igényelnek. Mert bár mi még távol vagyunk Angliának azon fejlettségi fokától, melyszerint ott bárki is szabadon vallhatja vallási meggyőződéseit s szabadon alkothat hitfelekezeti társulatot, csak az által az állam békéjét és bátorságát ne veszélyezze: de mégis ma már hazánkban sem tarthatjuk a kor szellemi emelkedettségéhez mértnek az olyan törvényt, mely az egyéni vallási meggyőződés nyilvánulhatását csak az eddig bevett négy vagy öt hitfelekezet keretébe kivánja beszoritani.

Nem tagadhatni, hogy a vallási viták eleitől fogva legkeseritőbb episodjait képezték hongyülési tanácskozásainknak,

s nem lehetetlen, hogy a vallásügyi kérdés felevenítése ma is fog adni országgyülésünkön keserű vitákra alkalmat; azonban az idő jeleit tekintetbe nem vevő odábbozás a bajon épen nem segitne, sőt csak mérgesitné azt; mig ellenben a jog és méltányosság megadásával eleje vétetik a hitfelekezetek közti kellemetlen surlódásoknak, s nyerni fog még a magát netalán egyelőre vesztesnek érzendő fél is, nyerni a családi és társasági élet, nyerni az egyén, a haza, sőt a közvallásosság is.

Tán az egyes hitfelekezetek s azoknak hatóságai elérkezettnek fogják tekinteni az időt, hogy a vallásügyi kérdésről tüzetesebben gondolkozzanak s azt gyűléseikben s szakközlönyeikben a tárgyhoz méltó higgadtsággal s lehetőleg keseritő recriminatiók nélkül az országgyülésre leendő élőkészités végett megvitassák! Tán a vallási egyenlőség s viszonosság elvének gyakorlati alkalmazása végett törvénycikkekbe öntése most, a lelkiismereti szabadság elórehaladt korában nem is fog annyi ellenhatásra és nehézségre találni, mint azt sokan vélni szeretik! S tán azon remény se egészen alaptalan, hogy a r. kath. egyház mélyen tisztelt papsága a haza javára tett érdemes szolgálatait azon ujabb hazafiui érdemmel még szaporitani is fogja, mely szerint a többi hitfelekezetek iránti méltányos érzületének, a vallási egyenlőség és viszonosság szempontjából e hongyülésen kifejezést ad!

De ha minden tán-jainkban csalódnánk is: azon reménykben vagyunk, főleg a felirati javaslatnak a vallásügy kérdését bár röviden, de nyomatékosan érintő pontja után, hogy ha eddig, meglehet tapintatból, jónak vélték a vallásügyi kérdés fel nem emlitését, törvényhozó testületünket semmiféle opportunitási nézetek nem fogják visszatartóztatni ily nagyfontosságu kérdésnek tüzetes tárgyalás alá vételétől.

Régi ellenek uj arcok.

Jun. 17.

Az igazságnak, hogy ellenállhatlanná váljék s közönséges érvényre jusson, nincs egyébre szüksége, mint hogy kellö világosságba állittassék, az ál- s csalérvektöl, melyekkel azt az önérdek vagy elöitélet s balvélemény körülfonta, megmentessék.

Horváth Mihály.

A ki lapunk 22-dik számában a „Polit. Het.“ után közlött vallásügyi jeles dolgozatot figyelemmel végig olvasta; a ki a protestansoknak a törvény által elismert egyenlöség és viszonyosság folytán alkotott s azon cikkben fejtegetett jogigényeit gondolóra vette, azt vélhette, hogy nem akad majd igazságszeretö ember, ki azokat csak kérdés alá is akarná venni.

Ha mindamellett tapasztaljuk, hogy a tulsó oldalon nemcsak hogy amaz igényeket tulzottaknak jelzik, hanem a protestansok jelenlegi állását szinte elöjogosnak *), másfelöl a katholikusokat szánandó helótáknak **) mondják: akkor világos, hogy itt valami rendkivüli eszmezavarnak kell uralkodni, melyet tisztázni mind a két félnek csak érdekében állhat.

Kisértsük meg e tisztázást.

---

*) Az „Idök Tanuja“ máj. 29-ki számában: „A magyarországi protestánsok annyi kiváltságos joggal vannak körülbástyázva, hogy valóságos statust in statu képeznek.“

**) „Szánandó helóta katholicus!“ igy kiált fel a „Religio“ junius 2-ki lapjában.

A társadalmi viszonyok nem mint egymástól elszigetelt tények léteznek, hanem oly szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy egyiknek változtával a másiknak szükségkép kell módosulni.

1848-ig a rendi alapokon nyugvó alkotmány szerint a kath. főclerus a törvényhozásnak egyik alkatrészét képezvén, mindenképen azon volt, hogy az uralkodó vallás eszméje s mindazon következmények, melyek amaz eszméből szükségkép folynak, megörökittessenek, s hogy ennélfogva a protestansoknak békekötések és az ország alaptörvényei által biztositott vallásszabadsága lehetőleg megnyirbáltassék.

Nem tartozik reánk annak megvizsgálása, hogy a római kath. egyház mit nyert vagy vesztett ama reactio következtében; — annyi tény, hogy a hazának a clerus ama törekvéseiből semmi haszna nem lett, s a mennyiben a nemzet többségének nyilvános ohajtása ellenére, három millió polgárra nézve több mint félszázadig az igazságszolgáltatás késleltetve lett, az ez által támadt feszültség haladásunkat tetemesen gátolta, s a nemzetet bensőleg erősbödni nem engedte.

Régen érezték és belátták hazánk jobbjai ez állapot ártalmas voltát, s azért amint a hazai mozgalmak e század második negyedében megindultak, nem késtek a lelkes honfiak szavokat a lelkiismeret szabadsága mellett hathatósan fölemelni. Az átható reformokra törekvő hazafipárt a nemzetnek összetartás és egyesités által való erősödését tartván mindég

szeme előtt, az ország nemkatholikus részének megnyugtatására a teljes egyenjoguság elvének keresztülvitelét mindenképen sürgette; de a clerus makacs mozdulatlansága mellett csak lassan haladhatott az ügy, habár alig mult el egy-egy országgyülés anélkül, hogy valamit e tekintetben nem lenditett volna.

Történt akkoriban, hogy midőn a jámbor és tudós Vurda, győri kanonok, az 1843-ki országgyülésen tiszttársai közül kiválva, a lelkiismeret szabadsága mellett kikelt, s emlékezetes beszédben annak kimondását inditványozta: „hogy alkotmányos szabad országban a vallásnak is szabadnak kell lennie, hogy a maga körében minden vallás szabadon mozoghat és nemcsak egyesekre, de az egyházi községre nézve is“, akkor káptalani követtársai a szerintök hitehagyott ellen szertelen haragra lobbanván, az egyházi constitutióra hivatkoztak és Vurda nyilatkozata ellen óvást tettek; másrészről a megyei követek, valláskülönbség nélkül, a derék papnak az igazság melletti merész föllépését nem palástolt örömmel üdvözölték, és kereken visszautasitották az oly constitutióra való hivatkozást, mely a hazai törvényben nem gyökerezik s melyre a törvényhozó testületnek reflectálnia nem szabad, nem lehet.

Ez esemény, közelebb megtekintve, nagy világot vethet kérdésünkre.

Vurda kanonok, mindenek vallomása szerint, jólelkű, kegyes katholikus ember volt, s ha mind a mellett oly fontos ügyben összes paptársainak köz-

véleménye, söt egyházának constitutiója ellen mert nyilatkozni: világos, hogy a katholikus vallásos kegyesség az egyház constitutiójával nem jár szükségkép mindég egy nyomon.

Csakugyan más a katholicismus mint vallás és más mint institutio. Mint vallás, szentesitett szokások, a kedélyre üdvösen ható szertartások és nemes példákra utaló tanitások által nemesitö hatással van a lélekre, biztató és emelö befolyással a szívre, és képes a legdurvábbat is magasb emberi rendeltetéséhez eljuttatni. De a katholicismus mint institutio, valamint, saját állitása szerint, nem e világ**ból**, ugy nem is e világ**ba** való; mert oly rendet állapit meg, mely az emberi társadalom létalapjaival ellentétes föltételekböl indulván ki, fungens tagjait a társaságtól, melyben élnek, elszakitja, hogy külön érdekü, külön alkotmánynyal és törvényekkel biró köztársaságot alkosson (Devotti inst. jur. eccl. 3, 22. Utraque respublica civilis et ecclesiastica in suo genere perfecta et distincta est, utraque in suo genere suos habet magistratus et subditos, certasque res suae potestati subjectas).

A római egyház egy jól rendezett monarchiát képez, melyben a pápa a fö; minden püspök tartozik engedelmeskedni a pápának, és minden pap a maga püspökének. Az állammal a római kath. pap csak annyiban áll viszonyban, amennyiben hatáskörének tárgyát annak polgárai képezik; de egyébként a pápai investitura és az egyházi immunitasnál fogva az állam iránti minden oly kötelezettségtől ment,

mely őt a maga köztársaságának törvényeivel összeütközésbe hozná.

E köztársaság elméleti, soha nem változó alapjánál fogva az állami köztársaságoktól különösen abban különbözik, hogy tagjai századok óta megkövesült érdekek által egybekapcsolva, testületileg a haladás iránt semmi hajlandóságot nem mutatnak, és e teljes mozdulatlanság rendszerében az ujitásnak semmi rést nem nyitnak. Az egyház alkotmányának e tartós egyformaságában rejlik a megszokotthoz tapadó tömegekre gyakorolt csodahatása, de egyszersmind az emberiség haladó irányával s különösen a modern állam célzataival és törekvéseivel való teljes összeférhetlensége.

A történelem nem egy sötét lapja tanuskodik, mily végzetteljes a nemzetek fejlődésére nézve e hatalom gyakorlati érvényesitése a polgári életben. Az állam, mint az egyház akaratának végrehajtója, a szabad gondolatot meggyilkolta, a nemzeti életfejlődésnek valóságos hóhéra volt. Ennek szomoru példájaként szemünk előtt van Európa egyik legszebb birodalma (Spanyolország), melyet legvirágzóbb, leghatalmasabb állapotának magaslatáról kigázolhatlan nyomor mélységébe sülyesztett a papi uralom, s mely mai nap is ama rendszer utóhatásai alatt mondhatni nem él, hanem csak tengődik, söt vonaglik.

Szerencsére az egyházi hatalom oly természetű mint a vallás, melynek védelmére mondatik constituálva lenni. Ereje addig tart, mig hisznek benne.

A haladás szülte forradalom az uralkodó eszmékben, ezekhez képest az államintézmények egymásutáni átalakitását tette szükségessé, s a kor e szükségleteivel ellenkezésbe jött egyházi constitutio alul az alapot kidöntötte.

Mig az európai emberiség a római katholikus hitegységében élt, s e hitegység a társadalom szellemi alapját képezte, s igy aki e hitegységet megtámadta, mintegy a társadalom ellen inditott támadó harcot, addig az eretnekek ellen hozott törvényeket állami célok látszottak igazolni, s ha az egyesnek lelkiismereti szabadsága csorbát szenvedett is, meg kellett nyugodnia, amennyiben „salus reipublicae suprema lex est.“

Azonban amint a reformátio bevégzett törvényes ténynyé lett és különböző felekezetek mintegy egy födél alá jutottak, a vallásról, mint a társadalom szellemi alapjáról való köztudatnak szükségképen módosulnia kellett.

A különböző valláson levők egymás közelében élvén, s egymás segitségére szorulván, lassankint meggyőződtek, hogy nem csak egy út vezet a vallás-erkölcsi élet üdvére, föl kezdék fogni mélységét Krisztus ama mondatának: az én atyámnak házában sok hajlék van. Most mindjobban kezd érlelődni a belátás, hogy a vallásnak véghetetlen tartalmánál fogva, szükségképen sok különféle módon kell nyilatkoznia, hogy mindenik vallástételben csak egyegy oldala a teljes igazságnak van megvalósitva.

E köztudathoz képest az államnak szükségkép más állást kellett elfoglalnia a vallásügy irányában.

Ma is minden józan ember a társadalom szellemi létalapjául a vallást hiszi és vallja; de nem ez vagy ama vallást kiválólag, hanem a vallást általában vagy más szóval a vallásosságot. A modern állam épen mert tiszteli a vallást, tiszteli azt akármily alakban nyilatkozzék: nem ismerhet el, államvallást, többféle vallások közt uralkodó vallást; hanem megadja minden törvényesen szervezett vallásfelekezetnek azon jogos szabadságát, hogy ügyeit saját elvei szerint rendezhesse, maga feladatául nem ismervén egyebet, mint hogy mindeniket a maga jogkörében a másiknak túlkapásai ellen úgy mint egyéb illetéktelen beavatkozások ellen védje.

Látnivaló, hogy elméletileg a kor tisztában volna feladatával. Ámde a kivitelben a catholicismus mint institutio csaknem legyőzhetetlen nehézségeket gördít a haladó társadalom utjába. Mert ha az állam azt mondja, énnekem kötelességem mindenik egyházat a maga jogkörében megvédeni és arra felügyelni, hogy jogköre határát a többinek, vagy általában a társadalomnak kárára egy se hágja át: mindenik belátja, hogy az állam akkor csak az igazság és méltányosság terén áll. Igen de a római egyház az állam e szent szándékának kiviteléhez őszinte beleegyezéssel nem járulhat, miután constitutiója a római egyházon kivül eretnekeknél, szakadároknál és pogányoknál egyebet nem ismer, ezekre nézve pedig minden püspök hivatalba léptekor hittel fogad-

ja: „Haereticos, schismaticos, rebelles eidem Domino nostro (Papae) vel successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo."

Ily ténylegességgel szemben sem alkudozásnak, sem közvetitésnek semmi helye, és a vallásszabadság elvének minden további körülirás nélküli kimondása, a helyett hogy a különböző felekezetek igazságos jogigényeit biztositná, azoknak inkább létezési lehetőségét is kockáztatná. A római hierarchia kezében a vallásszabadság egyértelmü az arra való felszabaditással, hogy más hitfelekezetek, mint tana szerint eretnekek irányában erőszakos eszközöket is használhasson, amint hogy az Encyklicához csatolt tévtanok jegyzékének 24. pontjában megrovatik a nézet, mely szerint: „az egyháznak nincs hatalma, hogy erőszakos eszközöket használjon."

Soha nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy a római katholicismus mint institutio folytonos anachronismusa az emberi fejlődésnek és haladásnak, a mennyiben intézvényeit változhatlanoknak és örök időkre szólóknak tartván, a modern világ sociabilitási elvével merő ellentétben áll.

Ily körülmények közt az államnak nem marad más menekvése, mint hogy ismét azon alapra lépjen, melyen századokkal ezelőtt céljait a hitegység érdekében érvényesitette; szükséges, hogy ismét a salus reipublicae ismertessék el suprema lexnek, s valamint egykoron a köztudatban élt hitegység kedveért a maga tagjait szabadságuk legszentebb

részétől megfosztotta, ugy jelenben e szentség megóvása és a különböző felekezetü polgárok közötti békés egyetértés fentartása tekintetéből a részt korlátozza, hogy az egésznek jóléte és fejlődése megmentessék.

Szerencsére ez alkalommal az egyházi institutio maga mutatja meg az államnak az útat, melyen járva ez magát az egyház túlkapásai ellen biztosithatja. A püspök az eretnekek megtámadását és üldözését pro posse fogadja, az államnak tehát más feladata nem lehet, mint hogy ama posse-t megszoritsa. Ez a mi törvényhozásunknak is a teendője.

Amint most állanak a dolgok, fonákság volna a r. kath. clerust azért vádolni, hogy azt teszi amire hit alatt kötelezve van, söt azt kell mondanunk, hogy a gyakorlati életben a clerus eljárása sokkal emberségesebb az elvénél; de még nagyobb fonákság volna e precarius állapotot fentartani és megörökiteni akarni, mert ne feledjük, hogy „a hol igazságtalanság maradt fenn, ott semmi sincs végkép elintézve“ s mert a mint Burke találón mondja: „a polgári társaság nagy, remek politikája maga az igazság, és minden lényeges eltérés töle gyanút gerjeszt maga ellen minden körülmények között, hogy egyátalában még csak nem is politika.“ — Ámde jelen állapotunkban nemcsak igaztalanság, hanem valóságos badarság azt vitatni, hogy a vallásügyi jogegyenlöség nálunk üres fictionál még valami több is volna.

Szóljanak e tekintetben a tények magok meztelenségökben.

1. Ha protestans katholikussá akar lenni, elmegy a katholikus paphoz, s ez minden további teketória nélkül hívei közé fölveszi; ellenben ha kath. ember protestans vallásra akar áttérni, elébb be kell magát jelentenie tanuk elött a maga papjánál, s e bejelentést négy hét mulva ismételnie kénytelen, s csak a kétszeres bejelentésröl kiállitott hiteles bizonyitvány alapján igtathatja be öt a protestans lelkész hívei sorába. Szerencsés, aki e kétszeri bejelentésnél éktelen gorombaságoknak és faggatásoknak kitéve nem volt.

2. A vegyes házasságok érvénye felett kizárólag a kath. szentszék itél, s elválás esetében még akkor is, ha a katholikus rész protestanssá lett, a válópör (a törvényen kivül létrejött concordatum értelmében) csak a katholikus szentszék elött folyhat le.

3. A vegyes házasságból származó gyermekekre nézve, ha az atya katholikus, mind a két nemen levö gyermekek a kath. vallásban nevelendök, ellenben ha az atya protestans, a fiugyermekek atyjuk vallását követhetik, de azok sem szükségképen azon nevelendök.

4. Ha a katholikussá lett protestans résznek vegyes házasságban kiskoru gyermekei vannak, ezek vele együtt áttértekül tekintendök, ellenben a protestánssá lett kath. résznek kiskoru gyermekei 18 éves korukig kath. vallásban nevelendök, s csak az

elért 18-ik évvel szabadittatnak fel arra, hogy szüleik vallását követhessék.

5. A protestans ifjak a római kath. tanintézeteket szabadon látogathatják, ellenben a római katholikus ifjak protestans iskolába való járhatása oly megszorító rendszabályok által van korlátozva, melyek sokakra nézve a protestans iskolába való járást csaknem lehetetlenné teszik.

6. A protestansoknak, még a hol többségben vannak is, sohasem jut eszökbe, hogy a katholikusokat az egy különvált protestans nagy ünnep (a nagypéntek) megülésére szoritsák, ellenben a katholikus papok sok helyt erőszakosan és hatóságilag kényszeritik a protestans részt a katholikus számos ünnepek megtartására.

És mégis mi volnánk „annyi kiváltságos joggal körülbástyázva, hogy statust in statu képezünk.“ Az elősorolt tényekkel szemben amaz állitás több mint valótlanság, az keserü gúny. Igen, van nekünk kiváltságos jogunk, az igazságtalan nyomás ellen beszélhetni, a mennyit tetszik, a kath. clerusnak pedig meg van az a közönséges joga, hogy ő meg cselekedhetik, amint neki tetszik. Ugy látszik a tulsó oldalon nagyon helyesnek találják amaz ismeretes közmondást: monachorum est murmurare, abbatis est non curare. Nagy ideje, hogy amaz abbási szerepnek vége legyen.

De mit mondjunk még a fentebbi idézet második pontjára, hogy t. i. a protestansok „statust in statu“ képeznek.

Azt kell hinnünk, hogy szándékosan meg akarják zavarni az elméket, mert nem lehet feltenni, hogy magok is higyjék e non senst. Hogyan! Mi képeznénk statust in statu, mi, kiknek létezhetési jogával a haza közjogi függetlensége és szabadsága oly szoros kapcsolatban áll, és kik az ismeretes alaptörvények megállapitása óta is, minden talpalatnyi tért csak egyedül a törvény útján foglaltunk el és akartunk elfoglalni? Avagy talán az által képezünk statust in statu, hogy van autonomiánk, melynek erejénél fogva egyházi és iskolai intézeteinket saját szegénységünkből rendezhetjük? Vagy az által képezünk statust in statu, hogy autonomiánkat szentül védjük és azt az absolutismus önkényének feláldozni semmi áron nem akartuk. Mutasson akárki időpontot a haza történelmében, midőn a protestansoknak autonomiájok melletti küzdelme, nem a nemzet szabadsági ügyének szolgált volna első sorban javára.

Nevezetes, hogy épen azok lobbantják szemünkre, hogy status in statu vagyunk, kik amint fentebb kimutattuk, egyházi constitutiójuknál fogva az állam fönnállhatása föltételeivel ellenkező törvényeknek hódolván, csakugyan statust képeznek a statusban, s ezért az ország törvényes képviseletével szemben is nem átallnak igy szólani: „Van nekünk pápánk, van nekünk apostoli fejedelmünk, vannak püspökeink, kikhez ügyünk tartozik, ezekkel végezzenek és engedelmeskedni fogunk." Valóban itt is beteljesedett ama közmondás: „ki miben tudós, abban gyanús."

De nem akarok mélyebben ereszkedni e tárgyba, csak azt mondom befejezésül: egy hazának fiai vagyunk mindnyájan, legyünk testvéri szeretettel méltányosak egymás iránt, ne kivánja az egyik testvér a másiknak rövidségét, de legyen mindenek felett a salus reipublicae legfelsöbb törvényünk.

Egy tanulságos lecke.

Jun. 27.

In obsequio comitas adsit, assentatio vitiorum adjutrix procul amoveatur, quae non modo amico, sed ne libero quidem digna est.

Cicero.

Nagy idöket értünk!

Nagyszerű küzdelem, melynek kimenetele, meg lehet, hogy Európa szinét fogja megváltoztatni, az egész világrész hatalmasságait fegyverbe szólitotta.

A népeknek semmi részük nem volt valamint a viszály elöidézésében, ugy abban sem, hogy annak elintézése eröszak által eszközöltessék, s mégis — ök adják meg az árát, és egy nagyravágyó férfi önzö álmai miatt millióknak jólléte és élete döntetik porba. Dum delirant reges, plectuntur Achivi.

Szomoritó tünemény, mely, azt hiszem, eléggé drasticus, hogy a hatalom centralizálása mellett kardoskodókat nézetük veszélyes voltára figyelmeztesse,

Minket különösen az érdekelt mindenek felett, megtudni, hogy mikép viseli magát e válságban a király kegyelméből uralkodó porosz papság?

S ime e napokban olvastuk e tárgyra vonatkozólag az „Augsburger Allgemeine Zeitung“ban e következőket:

„Keresztelő János előtti héten Nürnbergben minden évben meg szokták tartani az ugynevezett bibliaünnepélyt, mely a bajor protestans lelkészek légyottjául szolgál, mivel ez ünnepélylyel többnyire az egyház belső és külső helyzete fölötti tanácskozások vannak egybekapcsolva. A tanácskozás előtti napon, szűk körben, igen élénken vitatkoztak Németország politikai helyzetéről, és határozottan kárhoztatták azon superintendensek eljárását, kik minap, a berlini zsinat bevégezte után, a királytól való elbucsúzás alkalmával, ahelyett hogy a fejedelemnek komolyan lelkére kötötték volna a béke fentartását, melyet az evangyéliom, mint isteni igéretet hozott a világra, inkább farkcsóválva és kenetteljesen nyilatkoztak a porosz ügyek mellett. Nehány úr erővel azon volt, hogy bizonyságot tegyenek a Halle-féle iskola áltanai ellen, mely iskola, ahelyett hogy az erkölcsi érzetet hítta volna ott fel, hol az ész hibája volt oka annak, hogy az igaz keresztyénségtől eltértek, az Isten kegyelméből való kormány főpapságát akarja az evangyéliomi vallás kebelébe tukmálni, 's ezáltal meglehetős részt vett a fogalmak megzavarásában: mennyire mehet a föld halandó nagyjainak hatalma. Innen magyarázható meg az igazsággal

való könnyelmű játék, melyet eddig a szószéken és a néphez intézett nyilatkozatokban űztek, ugy vélekedvén, hogy a korlátolt alattvalói ész nem képes a szó és tett közötti különbséget felfogni.“

Minden jóravaló elme mélyen elborul, midőn ilyeneket olvas.

Vallásunk isteni szerzője békét, szeretetet és könyörületességet hirdetett, söt egyenesen kimondá: „kik fegyvert fognak, fegyverrel kell veszniök“, s ime ott azon emberek, kik magokat Jézus Krisztus igaz hivöinek és követöinek vallják, kiknek hivatalos kötelességük a szeretet evangyéliumának igéit hirdetni, szellemét terjeszteni, a harc tüzét szitják akkor, midőn a népek milliói az érdekek solidaritásánál fogva békét ohajtanak.

A porosz államegyház superintendenseinek, mint Krisztus követőinek, mindent el kellett volna az államhatalomnál követniök, hogy az alattvalóktól a háború iszonyatosságait elháritsák, s midön ök emberi sugallatoknak inkább engedelmeskedve mint isteni mesterüknek, a király harcias indulatát még jobban tüzelik, Isten tudja mennyi nyomort segitettek legalább részben elöidézni azokra, kiktöl minden bajt, szenvedést tehetségük szerint eltávolitani legszentebb kötelességük.

Ime az uralkodó vallás eszméjének gyönyörűséges gyümölcse protestans oldalról? Hogy is lehetne az máskép, miután az uralkodó vallásban két hatalomnak oly természetellenes találkozása van, hogy annak okvetlen mindig gyászhozónak kell az

emberiségre nézve lenni. Hogy e két össze nem egyeztethető potentia együtt működjék, kettő közül egynek kell történni: vagy a vallás teszi rabszolgájává az államhatalmat, mint VII. Gergely, VIII. Bonifác és III. Ince alatt történt, kik az államhatalmat csak a nap fényével ragyogó pápai hatalom visszsugárzatának tekintették, vagy pedig az államhatalom rabszolgájává aljasitja a vallást, mint ez korunk legtöbb protestans államaiban látható. Mind a két esetben az emberi társaság legszentebb érdekei veszélyeztetve vannak oly hatalom gyakorlása által, mely minél kevésbé jogosult, annál rafinirtabb. A gyöngéknek egyetlen menhelyök a föld hatalmasai ellen a vallás, de hová meneküljön akkor az elnyomott, ha a vallás terén is a hatalommal találkozik?!

A szenvedésiben magasztos egyház a hatalom kiséretében mindig undoritó látványt nyujt.

Az egyház szolgái, mihelyt a hatalomhoz csatlakoznak, az isteni mester szabta életmódból kivetközve, apostoli alázatot fitogtatnak a nagyok iránt, hogy a kicsinyeknek parancsolhassanak s ép oly csuszómászók azok előtt, mint másfelöl, hatalmuk isteni eredetére hivatkozva, fenhéjázók az alantabb állók irányában.

Az uralkodó vallás szolgái csak ott mutatnak ellentállást korunkban az államhatalom irányában, hol saját befolyásukról, anyagi érdekeikről van szó; de ha a zsarnoki kormány nyomja a népet, ha a leghallatlanabb igazságtalanságot tapasztalják felülről lefelé, az Isten szolgái, a nép atyái leborulva némul-

nak el az államhatalom parancsszava előtt; fölfelé helótákká lesznek, csakhogy lefelé a lelkek felett annál korlátlanabbul zsarnokodhassanak ők is.

Midőn IV. Fridrik Vilmos alatt a szenteskedés az udvari bonton-hoz tartozott, s a papok tanácsa vezette a kormányt, Hengstenberg fennyen hirdette, hogy a tényleges felsőbbség iránti föltétlen engedelmesség a keresztyén ember első kötelességei közé tartozik, s mindazokat forradalmároknak bélyegezte, kik a legfelsőbb hatalomnak a nép akarata általi korlátoltatását csak emlegetni is merték. Valamint a gyermeknek ugy az alattvalóknak is semmi körülmények alatt nem szabad az Istentől rendelt fejedelem atyai akaratát birálgatni: igy hangzott akkor a szent férfi tanitása, és e szempontból Hengstenberg az első hitükhez hű schleswig-holsteini papokat lázzadóknak, ellenben a nápolyi rablóbandákat híveknek cimezgette. A mint azonban a mostani király trónraléptével az udvar hangulata a papi párt irányában megfordult és a szent férfi az uralkodó vallás érdekeit s ezzel saját mindenhatóságát is veszélyeztetve látta: akkor azonnal eszébe jutott a sz. irás szava: „Istennek kell inkább engedni, hogynem az embereknek“, s a föltétlen engedelmességi tan, melyet oly soká hirdetett, kénytelen volt helyet engedni ő szentsége érdekeinek most már jobban megfelelő más csalhatatlan doctrinának, mely szerint a keresztyén ember csak addig tartozik engedelmességgel lenni felsőbbsége iránt, mig ez az Isten akaratja szerint cselekszik, azt pedig hogy mi ez

Isten akaratja, Hengstenberg s az ő hívei mondják meg.

Megmondták most is és ennek nyomán a királyi proclamatio, mely a tömeges emberölés megkezdését jelenté, Isten elháríthatlan végzetéről szólott.

Im olyan férfiakat ad az uralkodó vallás az egyháznak vezérekül! s oly vezérek alatt történnek az egyház és Isten nevében olyan dolgok, a minőket Berlinből most olvastunk.

Legyen igenis uralkodó a vallás de nem hatalom, hanem szelidség és alázatosság által. A sziveket hatalmaskodással, máglyákkal, kiközösitéssel megölhetni, de meghóditani egyedül csak szeretettel lehet.

A lányomnak szóltam, hogy menyem is értsen róla. Ott a hazánk historiájában az itt gáncsolt esethez hasonló gyászeset a tulsó fél részéről: „Me nisi pontifices jussissent rumpere foedus, non ferret scythicum Pannonis ora jugum.“

Hihetőségek.

Jul. 15.

Brevibus momentis
summa possunt verti.

Horatius.

Az események megrenditőleg rohannak, és mig az ember a cselekvés szinterétől távol gondolatait leirja, nem tudja, vajjon túl nem szárnyalta-e már a

valóság minden valószinü számitásait. Multkori cikkemben mint sejtelem lett odavetve, hogy „a mostani küzdelem kimenetele, meglehet, hogy Európa szinét fogja megváltoztatni;“ és ime mikorára e szavak a sajtó alól kikerültek, a napilapok már hirdették, hogy Velence nem ausztriai tartomány többé s az olasz egység közelebb áll megvalósulásához, mint valaha.

E ténynek Európa egyházi ügyeire nézve kiszámithatlan következményei lehetnek.

Róma világi hatalma, mely szintoly végzetes volt minden időben az igaz vallásosságra a katholicus egyházban, mint veszedelmes a kath. államok békés úton való tovább fejlődésére és a protestantismus életföltétele, a tudomány szabad kifejtésére nézve, e tény által alapjában lett megingatva.

Ausztria, mely különösen olasz birtokai által állott a pápa világi hatalmával összeköttetésben és az ultramontán törekvéseknek legállhatatosb védője volt, most valószinüleg le fog mondani oly irányról, mely ujjászületése és nagyhatalmi állására nézve mindig vészteljesnek bizonyult be és a paritas elvét, mely népességi viszonyainak elutasithatlan követelménye, elvalahára valósággá teszi.

Másfelöl a pápa világi hatalma Olaszhonban isolálva s utolsó igazi védelmezőjétől megfosztva, tovább eddigi alakjában tartható nem lesz, és — amint ezelőtt még mindég történt — Róma benső megujulás által intensiv erejének öregbitésén fog dolgozni, hogy helyre pótolja a mit a katastropha által külsöleg veszitend.

A pápaságnak mint institutionak világhóditó ereje abban rejlett mindég, hogy a legiszonyatosb csapások a helyett hogy lesujtották volna, mindanynyiszor inkább fölemelték, mert megtisztitották.

A reformatiot közvetlen megelőző korban a római udvar gyalázata volt a keresztyénségnek és az egyház erkölcsileg elsülyedve a föld valóságos terhévé vált; a reformatio után a pápaság, területe nagy részétől megfosztatott, de annál hatalmasabban emelkedett ki a közveszedelemből erkölcsileg és IV. Pál, II. Pius és XIII. György valamint személyükre nézve kegyes, istenfélő férfiak voltak, ugy az egyházban is szigoru vallás-erkölcsi szellemet iparkodtak felkölteni.

Ilyesminek kell a katastropha bekövetkeztével mai nap is okvetlen történni.

Rómában, ha elébb nem, a tizenkettedik órában minden bizonynyal be fogják látni, hogy öszhangzásba kell hozni az egyház institutioit az európai polgárisodás emberiségi nagy vivmányaival, a modern társadalom szükséges kellékeivel; be fogják látni, hogy régebben is VII. Gergely, III. Incze és VIII. Bonifác nem azon uton tették a pápaságot nagygyá, hogy missiojukat a kor vezéreszméivel ellenkező szellemben fogták fel; hanem inkább az által, hogy a kort mozgató nagy eszmék élére álltak.

Ha ama pápák a mi korunkban élnek, ma bizonyára nem inquisitióval, nem keresztes háborukkal kivánják felsöbbségüket a népekkel éreztetni.

Oly elvekkel, minőket az utolsó Encyklica a világ bámulatára kifejtett, lelkeket nyerni mai nap nem lehet.

Hogy ezt a legmegátalkodottabb ultramontan is belássa, tegyük magunkat gondolatban abba a helyzetbe, hogy egy szép reggel a kormányok IX. Pius pápát szaván fognák és az európai népek kormányzását az Encyklica értelmében kivánnák eszközöltetni. — A pápának akkor mindenekelőtt Európa egyik orthodox felét föl kellene szólitania, hogy a másik eretnek fél ellen irtó keresztes háborut inditson és hogy a sacrum officiumot a gondolat szabad nyilatkozása ellen a torturákkal és máglyákkal együtt működésbe tegye.

Valóban senki sem ijedne meg jobban, mint maga Ő Szentsége, ha az Encyklicában fejtegetett elvek oly komoly keresztülvitelére kerülne a dolog, és aligha az eretnekséggel szemben ugy nem járna, — ha szabad oly komoly dologban tréfás hasonlattal élni — mint a német comediában a mindenfelöl zaklatott hős, ki bosszankodva elkiáltja magát: „Halt's mi, oder i werd wild!"

Háromszor is meggondolnák Rómában, mielött a „Militia Jesu Christi contra haereticos" helyreállitását megkisértenék, s aligha oly intézmények fölélesztése a szerzőknek nagyobb veszedelmet nem hozna, mint azoknak, kik ellen céloztatnék.

Omar, hogy Mohamed vallását a keresztyén világban is elterjeszthesse, elégette az alexandriai könyvtárt, mint az akkori európai bölcseség raktá-

rát. Hogy az Encyklica elvei a modern államokban helyet foglalhassanak, hamuvá kellene elébb tenni Európában a kifejlett polgárosodás minden szellemkincseit. S van-e oly hatalmas elme, mely azt keresztülvinni birná?

Ime ez a valódi „non possumus!" ez az ami a papismus csodabölcseséggel alkotott szervezetének erejét is tulhaladja.

A mint egyszer Rómában ezt belátják: — s a körülmények kényszere e belátást okvetlen érlelni fogja — az egyház szükségkép más, a kor és az igaz keresztyénség szellemével egyezöbb irányt vált, s ez mind a két résznek csak javára lesz.

Nem vagyok annyira ideologus, hogy tán valami idylli állapot bekövetkezését várjam, amidön a bárány a farkassal legel és egy pásztor és egy akol lesz. Ilyesmit én korántsem várok. Söt hiszem, hogy Róma valamint soha nem hátrált, ugy lényegben most sem teendi azt. De oly sokfélék a források, melyekböl a pápaság a tömegek feletti lelki hatalmát meritheti, hogy nem szükséges neki mind utolsóig egyforma eljárás mellett maradnia, hogy a kezdettöl fogva szem elött tartott célokat a maga körében létesitse; Róma fegyvereket cserélhet, szellemibb térre viheti a harcot, söt kell, hogy vigye, anélkül hogy elveiböl csak egygyel is felhagyna; de itt a formaváltozás is nagyot lendithet az európai emberiség haladása kérdésein.

Addig is mi a magunk körében nem szünhetünk meg zörgetni, sürgetni mindaddig, mig az osztóigaz-

ságnak teljes mértékben elégtéve nem lesz. — A közhangulat mellettünk van; nem azért, mintha tán a katholikus érzület csökkenöben, a protestantismus iránti lelkesedés meg nagy nevekedöben volna; mert bizonyos tekintetben a reactionárius lapok folytonos bujtogatása célt ér; hanem azért, mert a hazafiak különbség nélkül belátják, hogy az e pontban való igazságszolgáltatás, midőn milliók sérelmének véget vet, más oldalról senkin semmi injuriát nem követ el, hacsak olyanokon nem, kik emberi jogaikat megröviditve hiszik, mihelyt más ember jogát becsületben tartani kénytelenek. S ez szolgáljon feleletül a „Religio“ legujabb számában tett e naiv kérdésére is: „miután az egyenlöség alapelv gyanánt kimondatott, hová mehetünk mink még hátra, hová mehetnek prot. honfiaink még elöre, ha mégis az egyenlöségnek és viszonyosságnak köztünk meg kell maradni?“

Hová mennek önök még hátra? Oda, hogy nem beszélnek más confession lévő polgártársakról oly hangon, mintha azoknak se Istenük, se lelkük, se hitük nem volna; oda, hogy megtanulják a nem katholikus emberben is a keresztyén embert becsülni; oda, hogy megtanulják elvalahára, mit jelent honpolgárnak lenni, azaz a hon oly tagjának, ki e hon törvényeinek engedelmeskedik és senki másnak s ennélfogva reversalisokat a törvény világos szava ellenére nem csikarnak, stb. stb. Mi pedig, igen is törekszünk és megyünk elöre mindaddig, mig az egyenlöség és viszonyosság nem puszta fictio,

hanem valósággá lesz, a mit a haza javára mielébb faxit Deus!

A féket-vesztett ultramontanismus. *)

Jul. 29.

Faciam hungariam captivam,
postea mendicam, deinde catholicam.

Kollonics.

Talán különösnek tetszik olvasóink egy része előtt, hogy a közelebbi időben e lapok gyakrabban foglalkoznak a romanismussal, mint korábban; de a ki az ultramontan lapok (Religio, Idők Tanuja, Hirnök) sáfárkodásait figyelemmel kiséri, aligha fog

---

*) Ultramontanismusnak szokták nevezni némely tulzó róm. kath. papok azon elvét, melyszerint a valódi pápistára nézve csak azon törvény birhat absolut kötelező erővel, a mely ultra montes, — t. i. Rómában — készült, vagy nyert szentesitést. Ezek szerint „lehetnek (polgári) törvényhozási végzések, melyéknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény.“ Előáll ezen eset mindannyiszor, valahányszor a hazai és ultra montes készült törvények egymással ellenkeznek. Látható ezen rövid magyarázatból, s a mult és jelen történelme is fényesen bizonyitja, hogy derék világi katholikusainkat, és hála Istennek alsóbb clerusunkat épen nem számithatjuk az ultramontanok közé. Látható egyszersmind az is, hogy jelen cikk legtávolabbról sincs a katholicismus ellen intézve. Egyetértünk erre nézve e lapok szerkesztőjével, — élesen kivánjuk megkülönböztetni a katholicismust mint vallást, és mint római institutiot. A kath. vallást ép annyira becsüljük, mint a vallásos életnek bármely másik külső alakját. Milliók vannak, kiknek vallásos szükségeit csak az elégiti ki, s ezeket képes is elvezetni Isten országára; de mint római institutio, mint ultramontanismus a legtöbb zavarnak volt már szülő anyja. Hajlandó vagyok kimondani, hogy a reformatio után egy nemzet sem szenvedett többet az ultramontanoktól, mint a magyar, és szenved most is folytonosan, dacára hogy nálunk az ultramontanismus igen kevés hiveket számlál; de hivei azon körökben vannak, melyek az ügyek menetére legtöbb befolyást tudnak gyakorolni. Kizárólag csak ezek ellen szólunk, a mint az cikkünk folyamában elég világosan ki fog tünni. K. A.

rajta bámulni. — Ama lapoknak a protestansok elleni féktelen kifakadásai, rágalmai, hitelveink sértegetése régóta bántják minden jobbérzésű ember szemeit, — minden kétségen kivül ideértve a mívelt katholikusok jelentékeny többségét is. — De hiszen ez nem uj dolog, három százados multja van, s épen azért, mig csak azt predikálják, hogy egyedül a római pápa képes az üdvösséget közvetíteni, hogy mi, kik a pápaság ellen protestáltunk, eo ipso Istentől szakadtunk el, de Isten készül már kiirtani a gonoszt, — s elöre ujjongnak örömükben, rámutatva a bomlásnak indult protestantismusra, melynek végfeloszlása csak idö kérdése, — mig ezen, s hasonló kegyes jámborságokkal mulatják magokat a jó urak, addig sajnálnók elrontani ártatlan örömüket. De az ujabb idöben hangot cseréltek.

Alig nyilatkozott mult télen az országgyülés első felirata által, az ultramontánok minden mérsékeltséget elveszitve — izgatni kezdtek a nemzet közakarata ellen, beszéltek a kath. egyház sérelmeiről, a clerus jogai tiprásáról, a protestansok számos kiváltságairól, elönyeiről, — szóval: igyekeztek minden kitelhetö módon felkorbácsolni híveik vallásos fanatizmusát; még pedig annál inkább, a mint az idő haladtával kénytelenek voltak meggyözödni, hogy az országgyülés a hazában minden jogos igényt ki akar elégiteni, s következöleg eltörölni minden elönyözöttséget.

Uj dolognak tulajdonképen az ultramontánok jelen magatartását sem mondhatjuk, ennek is csak

épen három századós multja van; de épen mert multját jól ismerjük, van okunk igen komoly aggodalmakra.

Nézzünk egy kissé szemébe ezeknek az — ugynevezett — magyar ultramontánoknak, hadd lássa meg valláskülönbség nélkül minden elfogulatlan hazafi, vajjon igazolva vannak-e azon aggodalmak, melyek eddigelé — igaz — leginkább protestans részről nyertek nyilvános kifejezést!

Ki a népek történetét birálólag tanulmányozta, vehette észre, hogy midőn valamely nemzetre csapások nehezedtek, melyek kezét lekötötték: ugyanakkor előállottak saját kebelében a zavarosban halászók, kik a nemzet szerencsétlenségét igyekeztek saját hasznokra kizsákmányolni. Minő eszközök által? — oh, az nem jött számitásba azon egyének előtt, csakhogy célhoz — egyéni céljaikhoz jussanak, habár saját nemzetöknek sirján át! És, ha a nemzetre jobb napok derültek, összekúszált viszonyait tisztázni kivánta, álnokul tiprott természeti és irott jogait érvényre akarta emelni, — mi történt?... a jogtapodók, zavarosban halászók elkezdtek jajveszékelni, jogsértésről beszélni, mert ők usus jogot formáltak magoknak ahhoz, hogy mások jogait semmibe se vegyék.

Szomorító, kétségbeejtő tény, de igaz, hogy hazánk utolsó háromszáz éves életében az ultramontanismus mindig makacs kitartással ellene szegült a nemzet közakaratának; ellenben bármely törvényeinket sértő, viszonyainkat felzavaró rendelet jött a

régi absolut bécsi kormánytól, — helyeslöleg hajlott meg elötte.

„Mindenekelött, mindenekfölött a szentatyának, a római széknek helyzetén csüngünk.... Róma! lelkeink kincse, ezt az Isten örzi. Szeretjük földi hazánkat, de inkább égi hazánkat, hová minket az egyház, s ebben a római pápa vezet. A pogányság elött lehetett, s volt is a haza végcél, Isten; de a keresztény magasabbra törekszik." „Mit nyerne hazánk, ha prot. honfiaink a tulcsigázott követeléseiknek többségi szavazatot, vagy még királyi sanctiot is nyernének, ha lelkismeretünk és a polgári törvény között ellentét lévén, minket a lelkiismeret kötelezne eme polgári törvény ellen minden törvényes eszközt megmozditani? Lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkismereti kötelesség, első férfias erény" — mondja a „Religio" cimű clericalis lap 1866. jan. 3-ki és jul. 7-ki számaiban.

„Magyarországot elöbb rabbá, azután koldússá kell tenni, végre önként katholikussá fog válni" — mondá Kollonics, esztergomi érsek; „Magyarországot hogy rabbá tehessük, elöbb koldussá, germánná és pápistává kell tenni" vélekedett — mint tetteiből látszik — a régi absolut bécsi kormány. És azóta egész Palásthy úrig, a bécsi kormányt és a magyar ultramontánokat a közös célok és eszközök testvérekként füzték össze. Mihelyt a kormány a Bástták, Karaffák, Haynauk által megkezdette nemzetboldo-

gító munkáját, az ultramontánokban talált leghűségesebb szövetségesekre, — együtt látjuk őket harcolni Bocskai, Bethlen és a Rákócziak ellen. A kormány németté és rabbá akarta tenni Magyarországot, s e céljára igen alkalmas eszközöknek találta az ultramontánokat; ezek ellenben katholizálni akartak minden áron, s e célból készek voltak beléegyezni az elszegényitési, germanizálási és centralizálási politikába is, mert „az égi hazát, melybe a római pápa vezet, inkább kell szeretni, mint a földit.“ Ezen hamis principium a reformatio után a magas clerust minden nemzetellenes törekvésnek élére állitotta. Két ellenség dulta folyvást szegény hazánkat; egyfelöl a német hadak irtották tűzzel-vassal mindent a mi magyar, másfelöl a püspökök pusztitották irtóztató eszközökkel a protestansokat, s igy is csak a szegény magyar veszett el.

Az 1604-ki pozsonyi országgyülés véget akart vetni az üldözéseknek; de a magas clerus hevesen tiltakozott a nemzet közakarata ellen. Vajjon, midőn a gyűlés feloszlása után a kormány az emlékezetes 22-ik törvénycikket igtatta be önkényűleg az országgyülési végzések sorába, s ezáltal az ország törvényein addig hallatlan sértést követett el, tiltakozott-e a magas clerus? N e m! mert azon törvénycikk a protestansok szabad vallásgyakorlatának megsemmisítését foglalta magában, s szabad mezőt nyitott az üldözésre.

Bocskai fegyverei érvényt szereztek a nemzet közakaratának, a bécsi békekötés eltörölte a 22-dik

törv. cikket. Midőn a bécsi békekötés után az 1608-ki pozsonyi országgyülésen a nemzet a békekötés pontjait törvénybe akarta iktatni, s viszonyait azok szerint rendbe hozni: aki a nemzet általános kivánságának ellene szegült; az a kormány és a magas clerus volt. Az első végre is igazat adott a nemzetnek, az utolsó soha, — protestált az országyülés neki nem tetsző határozatai ellen, s megkezdte rögtön nemzetboldogító törekvését, — azt tanácsolta a királynak, hogy „ha külsöleg a protestansoknak és alkotmányosságnak tért engedett is, de belsöleg és csendben a katholicismus és központosító hatalom érdekében folytassa fejedelmi törekvéseit." *) Protestáltak, izgattak az ultramontánok a nemzet által megállapított törvényes viszonyok ellen, — vajjon tiltakoztak-e valaha a Básta és Mihály vajda dúlásai ellen, melyekhez képest a török hadak szelid jelenségek voltak? Nem!

Megkezdődött ismét a nemzet boldogítása, a jezsuita Pázmán érsek kijelentette az 1619-ki gyülésen, hogy „pusztuljanak el inkább jószágai és álljanak üresen, csak protestans templomok ne emelkedjenek bennök, s jobb, legyen farkasok és rókák barlangja az ország, mintsem eretnekek lakják."

Német hadak, kozák csordák rontottak az országra, mig végre Bethlen Gábor vérrel irta homlokukra a nikolsburgi békekötés pontjait.

Mikép tartották meg az ultramontánok a béke pontjait, kitűnik abból, hogy Bethlen még kétszer

*) Khlesl bibornok.

volt kénytelen fegyvert fogni; s midön később Rákóczy György figyelmeztette Ferdinánd követét, hogy a magyar királynak a békekötések szellemében kellene kormányozni: azon feleletet nyerte, hogy „a császár azt a katholikus clerus miatt nem teheti.“ Fegyvert fogott tehát Rákóczy is a magyar nemzet és protestantismus védelmére, harcolt német és lengyel ellen, kik a fejedelem családi sirboltját is feldúlták, s kihányták ősei porait. A háboru eredménye a linci békekötés, melyet az országgyülés törvénycikkbe iktatott. A nemzetnek eként nyilvánitott akarata ellen tiltakozott a magas clerus, mert meg lön tiltva a protestansokat üldözni, templomaikat elszedni. Ott áll az $164^{6}/_{7}$. országgyülés végzései közt e kifejezés: „A clerus és néhány világi katholikus úr ellenmondása ellen nem állván, söt örökre érvénytelen maradván.“

A westfáliai békekötés az egész Európára a béke áldásait terjesztette ki, csak a mi szegény Magyarországunkra hozott másfél százados polgárháborút, mert az ultramontánok most már nem félve külháborútól, nagyobb érélylyel tiporhatták a protestansok jogait, melyek — minthogy országgyülésen hozott törvénycikkekbe voltak igtatva — a nemzet jogai voltak.

Leopold uralkodása alatt a Wesselényi összeesküvés után következett gyászos idöket idézem fel. A kormány az országnak minden törvényét hatályon kivül tette, uj törvénykönyvet szerkesztett, a várakat német katonasággal rakta meg, fogyasztási adót

szedett, stb. Az ultramontánok elején föllépni látszanak ezen rendeletek ellen, melyek zseböket is közelről érdeklék; de a kormány egy ügyes fogással elnémitotta, — szabad kezet engedett nekik a protestansok üldözésében. Bársony György váradi püspök „Veritas toti mundo declarata“ cimű iratában megmutatta, hogy a király nem köteles megtartani a protestansoknak biztosított törvényeket. Megkezdődtek a legvadabb üldözések; dragonyosok, horvát zsoldosok és jezsuiták barangolták be az országot, gyámolitva Bársony, Szegedi, Kollonics stb. püspökök által, — más püspökök más úton igyekeztek a közügynek szolgálni, — a pozsonyi törvényszék által. A kormánynak magyar fejek kellettek, az ultramontánok a protestansokéra vágytak — hajh! ezeket is magyar ember viselte! — Végre a császár is megsokalta a dolgot, kegyelmet hirdetett. De már ennek elleneszegültek az ultramontánok, irtottak tűzzel vassal, máglyával, karózással, hóhérbárddal, kerékbetöréssel, s Bársony püspök még halálos ágyán is azt tanálcsolta Leopoldnak, hogy ha Magyarországon békében akar kormányozni, a protestansokat teljesen irtassa ki. Ki kivánhatta volna az idegentől, hogy irántunk jó indulatot mutasson, midőn saját hazánkfiai marcangolták a súlyosan látogatott nemzet kebelét? Az ultramontánok lábbal tapodták a nemzet szentesitett jogait, nekik nem rendezett viszonyokra volt szükségök, hanem zavarosra, melyben kényök kedvök szerint halászhassanak. „Magyarországot elöbb rabbá, azután koldússá kell tenni, hogy végre

katholikussá legyen", mondá ezen oly gyászos korban Kollonics érsek; „az égi hazát, melybe a római pápa vezet, inkább kell szeretni, mint a földit, — lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkismereti kötelesség, első férfias erény" (azon haza érdekében, melybe a pápa és a clerus vezet), mondja két századdal később a magyar (?) ultramontánok közlönye a „Religio"!

Vajjon tiltakoztak-e valaha az ultramontánok e jogtiprás, e nemzetgyilkolás ellen? N e m! Ellenkezöleg, ök voltak legtüzesebb elömozdítói. — Maga az idegen kormány kebelében is felébredtek már az emberiebb érzelmek, segitett volna a bajon, országgyülést tartott, de a melyen a magas clerus miatt semmit végezni nem lehetett.

Volt-e a magyarnak Mátyás után szebb napja, mint midön országa fövárosát a töröktöl másfél századi birtoklás után visszavette? Ki a magyar történelem tanulmányozásában e pontig eljutott, elöre jól esik lelkének a gondolat, hogy végre szebb idök fognak derülni, a sokat szenvedett nemzetre. — — —

És, itt következik történelmünk legsötétebb lapja, — az ultramontánok és szövetségesök az eperjesi vértörvényszékkel ajándékozták meg a hazát!

Másfél századig folyt a borzasztó nemzetgyilkolás, mig végre 1790-ben megérte a magyar, hogy rendezhette viszonyait. Össze volt ülve az emlékezetes országgyülés, nyilatkozott a nemzet közohajtása, és azon ultramontánok, kik Bástával, Karaffával, a germanizátorokkal, centralizátorokkal kezet fogtak,

kik a bécsi kormány egyetlen önkényű rendeletének ellene nem szegültek, protestáltak a nemzet közakarata ellen. Ott áll az 179⁰/₁. XXVI. t. c. bevezetésében: „contradictionibus Dominorum cleri, et alicujus partis secularium catholicorum non obstantibus, imo iisdem in perpetuum nullum vigorem habentibus."

Vajjon ellenmondtak-e Ferenc kormánya absolut uralmának? a helytartótanács törvényszegéseinek? — Nem! készek voltak támogatni a nemzet alkotmányos jogainak sértését, csakhogy magok is sérthessék a protestansokét; elfogadták a helytartótanácsnak minden rendeletét, mert azok közt volt a reversalisról szóló parancs is. De már 1843-ban, 1848-ban határozottan tiltakoztak a nemzet közakarata ellen.

Napjainkig értünk. — Hallotta-e valaki, hogy a lefolyt 17 év alatt az ultramontánok szót emeltek volna a nemzet védelmére? Ellenkezőleg! igyekeztek a „mennyei haza érdekében, melybe a római pápa vezet" felhasználni a szegény magyar szerencsétlenségét. — Szövetkeztek Bachchal, IX. Piussal, csakhogy a nemzetet és jogait sértő, de az ultramontánok érdekeit elömozditó 1855-diki concordatumot létre hozzák. De már 1861-ben, 186⁵/₆-ban határozottan ellene szegültek a nemzet törvényes képviselői által nyilvánult közvéleményének.

Üssük fel a „Religio" cimű clericalis közlöny lapjait! Ezen évi május 2-diki vezércikkében ezen figyelemre méltó részleteket olvassuk: „Látván 1848-ban a 800-dos kath. államnak teljes kitagadá-

sát, s ezen kitagadás mellett mégis az állam által az egyházban egykoron gyakorolt jogok követeléseit, hogy a mit a barát tett, azt tehesse az ellenség, ha 1848 rám decretáltatik, azt eltürhetem; de hogy paptársaim és híveim között mellette kardoskodjam, hogy érte motu proprio miséket rögtönözzek, eszemről vagy akaratom becsületességéről le kellene mondanom." „Ha 1848-tól nem szabadulhatok, eltűrni mindent köteles vagyok, az Isten is tűr sok gonoszt e világon; de hogy 1848-at, levonva a társadalmi változásokat, elvonva a tisztán állami intézkedéseitől, tekintve csak a kath. egyháznak általa hozott helyzetét, dicsérjem, hogy mellette buzgólkodjam, egészséges eszemről, — melylyel az Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malasztja felsegitett, először le kellett mondanom, Horvátország tiltakozott, Erdély tiltakozott (!?), a nemzetiségek tiltakoztak ellene (sic? tehát készek volnánk a felizgatott apró nemzetiségekkel kacérkodni, Isten országa érdekében, melybe a római pápa vezet?) — mivel érdekeiket némileg, csak némileg sértette; s én, kinek egyházállami jogait egészen tönkre tette, korteskedjem mellette? Viseletemben az élő emberiség nem értene, az utóvilág szigoruan elitélne; hazafias lennék — — egészen a papi lelketlenségig" (!) „Megbuktatásunkra, a kath. hitnek megrontására alkalmatosabb államegyházi viszonyokat a pokol sem javasolhatott volna, semmint az 1848-kiek." — „Mondják, a kath. papság nem hazafias, mivel 1848 iránt ellenszenves; miért tették a

mai hazát az előbbi hazával ellentétbe? miért alkották az 1848-at a kath. lelkiismerettel ellenségeskedésben? miért törekedtek mindeneknek szabadságára, csak a kath. egyház, csak a kath. papság rabszolgaságára?"

Eként izgatnak a derék, hazafias, nemzeties ultramontánok a magyar nemzet közvéleménye ellen, mely ez évben is, mint 1861-ben, helyben hagyta 1848-ki képviselőinek eljárását! De már ha a megboldogult Bach és Schmerling urakról van szó — oh, akkor végre eszökbe jut az üdvözitő parancsa: szeressed ellenségedet! Lássuk csak a Religio január 3-ki számát: „Nem azért emlitjük (hogy t. i. a magyar hallgatott, söt tapsolt, mikor Piemont elnyelte Olászországot, Lincoln a déli kilenc statust, s feljajdult, mikor Bach és Schmerling öt akarta elnyelni!) mintha a bécsi megszünt politikára követ akarnánk dobni; amit királyunk, fölséges urunk sirba zárt, mint védtelent, bolygatni nem akarjuk: emlitjük, hogy a nemzet igazságos legyen mindenütt, s kerülje az ellenmondásokat. Nem azért emlitjük, hogy némely férfiakat, mikor már védtelenek, ártalmatlanok, elitéljünk, ámbátor elitéltetni csak is épen az szokott, a ki védtelen, a ki ártalmatlan: hanem azért.... stb."

És ezen Kollonics utódai, kiknek három százados változatlan képét — nem mondom, hogy leirtam, — erre nagyocska könyvet kellene tervezni, — de legfennebb csak felidéztem azok emlékében, kik hazánk történelmét jól ismerik, — ezen ismét féket

vesztett ultramontanok merik azt állitani, hogy a kath. egyházon kivül Magyarország nincs, mivel nem volt! az egyházon kivül helyezve négy hónapig sem állhatott meg, — hogy ők oltalmazták a hazát, a külföld ellen ők emelték virágzását, (Básta, Karaffa, Kollonics) hogy a magyar alkotmány izig-vérig össze van kötve a clerussal!! Valóban nagy ideje volna már, hogy derék világi katholikusaink gondosabb figyelmet forditsanak az ultramontanok sáfárkodására, nyissák fel végre szemeiket, s a protestansokhoz hasonlólag vegyék vissza kezeikből azon jogokat, melyek a népet minden isteni és emberi törvények szerint megilletik; mert mig azon emberek eként szíthatják a vallásos fanatizmus dühét minden nemzeti törekvés ellen azon nép között, melynek mívelését oly szánandólag elhanyagolták, — addig Magyarország ki nem bontakozhatik bajaiból, mert az idegen kormány mindig hű szövetségeseket talál bennük. Török, tatár, német kifáradt már nemzetünk sanyargatásában, csak az ultramontanok nem engesztelődtek semmit, csak azok fenyegetnek minket most is, — midőn már a külömböző nyelvű népek is kezdik észrevenni, hogy érdekeik egymással nem állanak ellentétben, — hogy „ha a kath. egyház (értsd: az ultramontanismus) a balsugallatú törvényjavaslatok alatt szívig sértve vérzeni fog, hosszu zavaroknak fognak lerakatni magvai“ *); „ha a protestansok tulcsigázott követelései törvényerőre emelkednek, ők azon törvénycikk ellen minden eszközt

*) l. „Religio“ jul. 7.

meg fognak mozditani, mert lehetnek törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény."

1848-ban mondá ki az országgyülés (XX. t. c. 2. §.), hogy „a törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve külömbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapittatik meg." Ez az a „balsugallatú törvény (javaslat)." Mi protestansok csak annyit kivánunk, hogy az országgyülés azon általános tételt részletezze, és — a mit 17 év óta a bécsi kormány és az ultramontanok miatt nem tehetett — emelje is érvényre. Ez a mi „tulcsigázott követelésünk."

Kovács Albert.

Mikép polemizálnak a tulsó táborban.

Aug. 12.

Kovács Albert barátunk lapunk 30-ik számában szókimondó nyiltsággal irt cikkére az „Id. Tanuja" egy hosszas replicát irt. Curiosumképen közöljük az egész választ, s csakis a K. A. úr cikkéből idézett hosszabb helyeket hagyjuk ki.

PEST, aug. 1. Ma nem a foederalismus ellen, s nem a dualismus mellett, nem a palliativ politikai rendszerek ellen s nem a felelős kormányrendszer mellett, hanem más valamiről akarunk szólani.

Fájdalmas, de mulaszthatlan tiltakozásra kényszerit minket a „Prot. Egyh. s Iskolai Lap" legujabb (30-ik) számának vezércikke.

Abban, már annyiszor egymásután, a legméltatlanabbul s névszerint van megtámadva az „Id. Tanuja."

Hazaárulással határos magyarázatot ad a nevezett prot. lap az ultramontanismusnak s ily magyarázat után odaállitja az „Idők Tanuját" is, most mint ultramontán lapot, pár hét előtt, mint a magyar ultramontánok zászlóvivőjét.

Sem a tudatlanság, sem a malitia egymaga nem, hanem csak együtt képes oly vakmerőségre, mely a vallásháboritással [1]) azonos, s oly gyanusitó eszmezevarra, mely a magyar prot. irodalomnak nem nagy dicsőségére válhatik.

Habár ily országban, hol az elmék, a tizenhatodik századbeli német ujitások óta, vallásilag is annyira szétágaznak, a kath. hűségnek a hazafiui hűséggel s a közügyek körüli folytonos részvétel- és szerepléssel való egyesitése sokszor magas és bölcs erény gyakorlatává lesz: mindazonáltal bizton hivatkozhatunk t. olvasóink szavazatára, hogy mikor sértette meg az „Idők Tanuja" magatartása akár a kath. hűséget, akár a hazafiui hűséget? [2])

---

[1]) Ez szelid kis denunciatio akarna lenni, mely azonban hálistennek most nem fog. Midőn Munkay úr az „Idők Tanu"-jában a kath. ifjakat a prot. iskolákból kitiltó rendeletet ugy motiválja, hogy: a prot. ifju katholicus iskolában hitet, mig viszont a kath. ifju prot. iskolában csak hitetlenséget tanul — ez nem vallásháboritás; de hogy K. A. a „Prot. Lap"ban az ultramontanismus túlkapásai ellen a történelmet beszélteti, ez már vallásháboritás és a becsületes katholikusok elleni izgatás. Ily logicával sokra mehet az ember a mai világban. B. M.

[2]) Hogy Lonkay úr az ultramontanismus ellen nem vét, azt megengedjük, de hogy müködése igazi hazafi jóváhagyását is megnyerhetné, nem hiszem. Lapjának már merő létezése is politikai bün. — Évtizedek óta a haza minden jobbjainak törekvése oda irányult, hogy a rendek, felekezetek, nemzetiségek alkotta válaszfalakat ledöntve a nemzeti erőt a haza felvirágoztatására politikailag egyesitse; s e szent nemzeti törekvés ellenében előáll Lonkay úr és egy, a hazai törvények ellen protestálgató törpe töredék nevében katholikus politikát hirdető lapot alapit! Nemde az Úr köntösének valóságos megszaggatása ez? s nemde bün, az egységre törekvő nemzeti közakarat ellen!

Értjük és felfoghatjuk jogosultságát a „Religio"-nak, mely mint a katholikus egyház (azaz clerus) közlönye, a katholikus clerus érdekeit képviseli; de katholikus politikai lapnak más jelentősége nem lehet, mint hogy a nemzet azon üdvös törekvésének, mely méltányos törvények által a háromszázados vallási surlód[illegible]

Senki sem tudná ezt bebizonyitani becsülettel és rágalmazás nélkül.

Ha az „Idők Tanuja“ kimutatta, hogy Blázy, Ballagi s több más hasonló elvü atyánkfiának az „enyém és tied“ törvényét feledő „osztó-igazsága“ tulajdonképen nem igazság [1]); ha kimutattuk, hogy az 1848-ki XX. t. cikknek, melyet törvényesen még senki sem magyarázott, s melynek magyarázata (illetőleg: revisiója, módositása) az egyes vallásfelekezetek (tehát ezek élén valószinüleg a nyolc milliónyi katholikusok püspöki karának is) meghallgatása után egy utóbbi törvényhozásnak lőn fentartva — nem lehet olyan gyakorlata, aminőt a „Prot. Lap“ emberei még a mult év végén és a jelen év folyamában is himezetlenül hirdetni iparkodtak [2]): ha mindezt kimutattuk, elhisszük, hogy a „Prot.

hára véget akar vetni, ellene dolgozzék. Ha ez hazafiui hüség, akkor Beöthy Ödön rosz hazafi volt, és Deák Ferenc, Eötvös József, Ghiczy Kálmán és más jeleseink nem jó hazafiak.

Azt állitám, hogy az „Idők Tanu“-jának már merő létezése is politikai bün, hozzá kell tennem, hogy egész eljárása alapelvéhez híven, folytonos ellenkezésben van a nemzet közakaratával. Erre nézve elég lesz a f. é. jul. 6-ki számból ezen egy idézetet felhozni: az 1848-ki törvény, a megyei utasitások ellenére ősjogaink és alkotmányos lételünk romjain keletkezvén, a rögtönzés és ideiglenesség jellegét viseli magán. Ennél legátalkodottabb bécsi elleneink sem mondottak soha többet. B. M.

[1]) Idézzen hát L. úr csak egyetlen helyet irodalmi müveimből, melylyel ezen ráfogást bebizonyithatja. Én eddig is nyiltan kimondottam, 's ha majd arra kerül a dolog, jövőben is sikra szállok amellett, hogy a kath. clerus által birt vagyonból egy talpalatnyit se fogadjon el egyházunk, mert ez kockáztatása lenne autonomiánknak, mely pedig előbbre való minden földi vagyonnál.

Ha valaha ember ellen a „calumniare audacter“ következetesen gyakoroltatott, én ellenem történt az, az „I. T.“ hasábjain, midőn világos kijelentéseim ellenére évek óta azt a nótát fujják, hogy én a papok jószágaira éhezem és „enyém és tiéd“ törvényét nem ismerem. Nem hiába, hogy az összes journalistica óvakodik az „Idők Tanujá“-val való érintkezéstől!! B. M.

[2]) A XX. törvénycikkely revisiója nem fog soha tárgya lenni a jövő törvényhozásnak; és magyarázata is csak egyedül a teljes egyenjoguság keretébe fog szoritkozni, melybe Lonkay úr et consortes fájdalmára, sem az elévült és elavult uralkodó vallás, sem pedig holmi előjogok egyátalában bele nem illenek. L. úr ugy ohajtaná revideáltatni ezt a t. cikket, hogy a vallásfelekezetek lennének egyenjoguak, de azért a katholika vallás uralkodó vallás legyen és előjogokkal is birjon a többi egyházak felett. B. M.

Egyh. s Isk. Lap" embereinek nem tetszhetnék; de hogy hazánk s annak törvényei ellen vétettünk volna, azt senki becsületesen és lelkiismeretesen nem állithatja; annál kevésbé vonhatja lapunkat oly malitiosus magyarázat alá, aminővel a „Protestáns Lap" az ultramontanismust legujabban is fejtegeti és amely ellen minden kath. magyar nevében ezennel ünnepélyesen tiltakozunk.

A „Prot. Lap" oly elvnek magyarázza az ultramontanismust, mely szerint „a valódi pápistára nézve csak azon törvény birhat absolut kötelező erővel, amely „ultra montes" — t. i. Rómában — készült vagy nyert szentesitést. Ezek szerint **lehetnek polgári törvényhozási végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény** [1]. Előáll — ugymond — ezen eset mindanyiszor, valahányszor a hazai és az „ultra montes" készült törvények egymással ellenkeznek."

És alább:

„Hajlandó vagyok — mond a „Prot. Lap" vezércikkirója — kimondani, hogy a reformatio után egy nemzet sem szenvedett többet az ultramontánoktól, mint a magyar (!!), és szenved is folytonosan, dacára, hogy nálunk az ultramontanismus igen kevés híveket számlál; de hívei azon körökben vannak, melyek az ügyek menetére legtöbb befolyást tudnak gyakorolni."

Lehet-e ennél sértőbb kihivás a magyar katholikusokra [2] nézve?!

[1]) Ezeket nem mi mondottuk, hanem szóról-szóra a „Religio"ból idéztük, a „R." pedig egy követ fuj az „Idők Tanu"jával, és csak holmi financialis szempontokból támadt közöttök egy-egy kis viszály. B. M.

[2]) Kérjük szeretettel Lonkay urat, mi nem katholikusokról, hanem ultramontánokról beszéltünk, a kettő között pedig van egy kis különbség. Rákócy Ferenc, Eötvös József, Ghiczy Kálmán, Szalay

És még minő a bebizonyitási erőlködés!

Mutatja mindjárt az egész irányzatot, fölleplezi az egész támadási fegyver-apparatust a vezércikk mottója, mely Kollonics esztergomi érseknek azon állitólagos szavait reproducálja: „Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam."

Ezen hamis mottot [1]) használva paizsul, hazánk háromszázados multjából minden bajt, minden szenvedést a katholikusok, s különösen a magyar püspöki kar s a klerus nyakába vet az exaltált cikk iró.

Nincs érdem, bármily ragyogó legyen az nemzetünk történetében, melyet kimélni tudna e cikk, a „jezsuita" Pázmány (kinek nevét sem tudja a „Prot. Lap" helyesen leirni [2]) kegyetlen vadnak van feltüntetve, kinek és a katholikusoknak unszolására „német hadak, kozák csordák rontottak az országra"; mintha nem is a hitujitások hordnokai szövetkeztek volna törökkel, tatárral, csakhogy a katholicismus Magyarországon megtöressék.

Valóban alig hittük volna, hogy a magyar történelem, előhaladott tudományosságunk daçára, ily elferditőkre s meghamisitókra találjon. [3])

László és ezer más felvilágosodott hazánkfiai katholikusok, még pedig buzgó katholikusok, de ezektől hála Istennek mi soha sem szenvedtünk. Ultramontánok pedig Pázmány, Kollonics stb. Ne tessék szavainkat elferditni!

Épen ez a materia peccans L. úr egész működésében, hogy mindég a katholicismus nevében az ultramontanismus mellett allegál. Hogy pedig ezen eljárás sem az igazsággal, sem az öszinte hazafisággal nem egyeztethető, mutatja szembeszökőleg azon tagadhatatlan tény, hogy míg a protestáns embert az „Idők Tanu"-jának kifakadásai legfelebb megnevettetik, addig a legjelesebb katholikus honfiak attól valóságos utálattal fordulnak el. B. M.

1) Fiat piscis. Meglehet, Kollonics nem mondotta azt, de hogy minden eljárása megfelelt e szavaknak, azt még L. úr sem tagadhatja. B. M.

2) Nekem szól ez a lecke? a ki számos munkákban bebizonyitottam, hogy Pázmány körmönfont kálvinista (a mint tudjuk, Pázmány is és Khlesel bibornok is született protestansok voltak) magyarsággal irott müveit többet tanulmányoztam, mint bárki más e hazában, s e tekintetben a mindenesetre nagy férfi munkásságát ugy méltányoltam, mint talán előttem senki. B. M.

3) Qui bene distinguit bene docet. A magyar ultramontán főpapság,

Mi mindig arra volnánk hajlandók, hogy a hazafiui egyesülés szempontjából és a jelenben szükséges összetartás erősbitése végett legyünk különös kimélettel egymás jogai iránt, s tartassék tiszteletben a magyar kath. anyaszentegyház elidegenithetlen s nemzetünk eürópai létével egykorú joga s állása, miként viszont mi mindig figyelemmel vagyunk nemkatholikus testvéreink törvény által biztositott jogai iránt. Mindig arra volnánk hajlandók, hogy a béke és keresztény szeretet kedveért vessünk fátyolt a multra [1]) s ne feszegessük azokat a Bethlen-, Bocskay- s Tököly-féle szomorú időszakokat; de a „Prot. Egyh. és Isk. Lap" felszakgat minden sebet a multból s valóságos izgató modorban halmoz fel vádakat a katholikusok s különösen a klerus ellen. Nem irtózik a Básták, Karaffák és Haynauk cimboráiul és segédjeiül mutatni fel a

azért unszolta a német és olasz hadak bejövetelét, hogy a protestantismus és vele hazánk alkotmányos jogai elnyomassanak, ami, fájdalom legalább ideiglenesen meg is történt. A független erdélyi fejedelmek pedig azért szövetkeztek a török hatalommal, hogy hazánk alkotmánya és vele a protestansok jogai megvédessenek és hazánkban a hallatlan üldözések megszünjenek. E két egyenlőnek látszó eljárás között tehát végetlen a külömbség és semmi analogia nincs közöttük. Mi mondhatjuk azt el, hogy „Valóban alig hittük, hogy a magyar történelem, előhaladott tudományosságunk dacára, ily elferditőkre és meghamisitókra találjon", mint az „Idők Tanu"ja. B. M.

[1]) Ez azután példányképe a méltányosságnak. Az „Idők Tanuja" kegyes leereszkedéssel holmi jogmorzsalékkal akarja a protestansokat kielégiteni, de csak azon feltétel alatt, ha ezek meg „ne bántsdvirágnak" tartsák az ultramontanismus minden előjogait, még azokat is, melyek nemcsak a protestantismussal, hanem a humanismussal is ellenkeznek. Köszönjük szépen az „I. T." szivességét; nekünk nem kegy, sem morzsalék, hanem törvények által biztositott vallási egyenjoguság kell, melyet legtalálóbban magyaráz a sz. irás e helye: „valamit nem akarsz, hogy az emberek neked cselekedjenek, te se tedd azt másokkal." Ami pedig azt a fátyolt illeti, melyet az „I. T." a multra szeretne boritni, fájdalom semmiféle fátyol sem takarhatja el az oly tényeket, melyeknek utófájdalmait velünk most is éreztetik. Olvassa el csak L. úr mai számunkban egy felsőeőri lelkész méltó feljajdulását s aztán beszéljen multról, melyre fátyolt kell vetni. Általában ez az egész mézes-mázas beszéd élénken eszünkbe juttatja egy sokkal tekintélyesebb hatalom hasonló igényét. Bach alatt nem panaszkodhattunk, mert a szabad szó tiltva volt; mikor pedig Bach dicsőségének vége lett, akkor meg azt mondták: ne szaggassuk fel a régi sebeket és vessünk fátyolt a multra. Igy azután lehet szép csendesség in aeternum!! B. M.

magyar klerust, amely vakmerő és hazafiatlan eljárás teljesen bebizonyitva álland t. olvasóink előtt, ha a „Prot. Lap“ legujabb számának kérdéses vezércikkéből néhány passust szórul-szóra bemutatunk. . . . .

. . . .

De legyen elég!

Még egypár, ehhez hasonlótartalmu hasáb telnék ki a „Prot. Lap“ legujabb vezércikkéből.

Hová vezetne, ha mi ezen, amily méltatlan, időnkivüli, veszedelmesen izgató: épen oly ferde, hamis, igazságtalan vádak egész sorát egyenkint cáfolni, megtorolni s hasonló sebfölszaggatással viszonozni akarnók![1])

Előttünk sem uj e vádak felhozogatása, csak a modor és az általánosság eddig példátlan vakmerőségü, durva és sértő. 1860-ban a sárospataki 300-os prot. ünnepélyen és 1866-ban a főrendiházban azon szónok ajkairól, kit báró Wenkheim László legott az egész ház által osztott rövid de találó cáfolatban részesitett — finomul ugyanazon vádat hallók, hogy nemzeti alkotmányunknak a nyolc milliónyi katholikusok mellett a tetemes kissebbségü protestánsok voltak fentartói: oly kihivó és rágalmazó modorban Magyarország katholikusai még sohasem vádoltattak, mint a „Prot. Lap“ fönebb idézett vezércikkében.

Azon impertinentiára, melylyel a fejedelemnek az egész püspöki kar tanácskozmányai után a világegyház fejével, IX. Pius Ő Szentségével kötött egyezménye vakmerően Bach-chal való szövetkezéssé aljasittatik, nincs mit felelnünk [2]); a mód,

---

[1]) Bizony pedig nagyon helyesen tette volna az „I. T.“, ha az idézett soroknak akármelyikét is megcáfolja; megleshet hogy egy kis vihar keletkezett volna, de a vihar is tesz annyi jót, hogy a levegőt megtisztitja; hanem ugylátszik, hogy az „I. T.“ nem mert lehetetlenbe belefogni. Higye el L. úr, a történeti igazságot, nem lehet egy-két általános frázissal, hogy az „ferde, hamis stb.“ megcáfolni. B. M.

[2]) Most is azt kell mondanunk, hogy a concordatum csak az absolutismussal, csak Bach-chal való szövetkezés utján jöhetett létre; mert ha alkotmányunk szakadatlanul fenállott volna, meg lehet győződve az „I. T.,“ hogy a concordatum legalább hazánkban, soha sem lát

a dühöngés általánosságra, a katholikus jogok elleni fékvesztett dulakodás oly szellemi kihágás, melyet minden, ha nem is kath. olvasó, ki a historiát elfogulatlan tanulmányozta, s kinek fejét már az elemi iskolától kezdve hazug ferditésekkel meg nem tömték, önmaga legott el fog itélni.

A „Prot. Lap“ emberei haragusznak, hogy a XVI. századbeli ujitás egész hazánkat ellenállás nélkül el nem borithatta; haragusznak, hogy az nem történt, ami Angliában; haragusznak, hogy a magyar kath. egyháznak oly fénylő csillagokat adott időnkint a gondviselés, aminő egy Pázmány, egy Káldi, egy Telekessy, a Széchényiek és Szelépcsényiek stb. stb. voltak; kiket midőn a fönebbi cikkben különség nélkül a Bástàk, Karaffák és Haynaúk satelleseivé tenni nem iszonyodnak, minden jóravaló magyarnak megvetését vonják magukra.

Hol vették atyánkfiai azon logicát, hogy egyes ember szavai- vagy magatartásaért egy ország nagy többségét összetesen tegyék felelőssé? épen mintha mi azért, mivel protestans atyánkfiai a Bach-Thun rendszer alatt lassacskán szintén meghajoltak a germanisaló parancsok előtt és berendeztek szépen nyilvános prot. államgymnasiumokat [1], és fejhajtogatva fogadták protestans schulrathjaikat; vagy azért, hogy főpapjaik a Bachminiszterium által ordókkal és cimekkel földiszíttetve tultettek bármely udvari emberen [2]: már okot vennénk az összes prot. papokat, sőt az egész magyar protestantismust arról vádolni, hogy segédkezet nyujtott a germanisálásra s a többi.....

Mi ily botorságra nem vetemülünk soha, hadd excelláljon az ily eljárásban egymaga Ballagi Móric lapja.

---

napvilágot. S nagyon helyesen tette az „I. T.“ hogy bevallotta, miszerint erre az „impertinentiára“ nincs mit (azaz más szavakkal: nem tud mit) felelni. B. M.

[1]) Ugyan kérjük szeretettel, nevezze meg L. azokat a magyar „protestans nyilvános államgymnasiumokat, melyek szintén meghajoltak a germanisaló parancsok előtt.“ B. M.

[2]) De el is vették jutalmukat az ilyen papok. B. M.

Itéljen a józan olvasó azon eljárás becsületessége fölött is, hogy a „Prot. Lap“ emberei, ha észreveszik, hogy valamely alig olvasott, másod- vagy harmadrangu kath. iró [1]) az absolutismust prédikálja, a katholicismust az alkotmányossággal megegyeztetni nem képes, a helyett, hogy hagynák sorsára, felkiáltanak: Ime a magyar ultramontánok ellenségei az alkotmányosságnak! — és aztán bevonják az általános vád alá az összes kath. irodalmat, az összes püspöki kart, a klerust és magukat a katholikusokat. [2]) Mert ha összes klerusunk vádoltatik valamiről: ugy valamennyien érezzük a vádat együtt, épen ugy, mint azon örökösen cáfolt és mégis a prot. atyafiak által örökösen megujitott rágalom ellen, hogy mi Szüz Máriát s a képeket imádjuk [3]), bizony egyaránt kell tiltakoznunk, s tiltakozunk is gondolatban mind házi imáink alatt, mind mikor egy báró Eötvös Józseffel s egy Ghiczy Kálmánnal a sz. mise alatt együtt borulunk le a Mindenható előtt.

Még csak egy sophismát akarunk ezuttal rendreutasitani. A „Prot. Lap“ folyvást külömbséget hirdet a katholicismus mint vallás és a katholicismus mint római institutio között.

Ezen felállitott külömbség hamis, koholt, nem-létező. [4])

---

[1]) Minthogy mi L. úron kivül csak a „Religio“ iróival szoktunk néha vitázni, az „I. T.“ mindenesetre ezeket nevezi „alig olvasott, másod és harmadrendü kath. iróknak, kik az absolutismust prédikálják.“ Nem tudom, mily néven veszi ezt a bókot Paláshy úr, ki, szó a mi szó, akár tudományra, akár irói tehetségre, akár határozottságra nézve L. felett oly magasan áll, hogy csak a legvastagabb önhittség adhatta ennek tolla alá e vágást. L. úr, ugylátszik e német mondással tart: Nur die Lumpen sind bescheiden. B. M.

[2]) Ime örökké az az összezavarása az ultramontanismusnak a katholicismussal! B. M.

[3]) Ami engem illet, én azt soha sem mondottam, én csak azt tudom, hogy a nagy pénteki szertartás egyik részét „adoratio crucis“-nak nevezik, s hogy ez a szertartás teljesen megfelel nevének. De ilyen dolgok felett én tudományosan értekezni, igen, de vitázni nem szoktam; ami valaki előtt szent, arról én mindég kegyelettel szoktam nyilatkozni. B. M.

[4]) Ezekkel a szavakkal az „I. T.“ minden álconstitutionalis szineskedéseit halomra döntötte; mert a római institutio, mint az „Encyklicából“

Pápaság nélkül nincs katholicismus, és katholicismus neve alatt csak azon vallás, csak azon római (helyesebben: isteni) institutio érthető, melynek láthatlan feje Krisztus, látható feje pedig a római pápa.

Végül szolgáljon megnyugtatásul a különböző vallásu, de a békés egyetértést semmiféle jogsértő izgatók kedveért fel nem áldozó hazafiaknak, hogy a „Prot. Lap", mely a fönnebb idézett cikkhez hasonló háboritásokkal kénytelen maga iránt figyelmet erőszakolni, a legolvasatlanabb s csak mától holnapig tengődő lapok egyike. [1])

---

kitünik, soha sem leszen összeegyeztethető semmiféle modern alkotmányossággal." B. M.

[1]) Ha más vigasztalása nincs L. úrnak, ezzel nem sokra megy, arról biztositom. Mert egyfelöl én nem vagyok az az ember, a ki a nehézségektöl egykönnyen visszariadna, másfelöl — ugylátszik — hogy a mit a nehéz idök lapomra nézve rontottak, azt a közbuzgóság helyreütni késztil. Épen midön az „I. T." e cikkét olvastam, vettem pápai rendes levelezömtöl a következö sorokat:

„Tegnap egyházmegyei lelkészkörünkben olvastuk fel ismételten a ‚Hihetöségek"-et.... Mindannyian meggyözödtünk a felöl, hogy csak ez egy cikk is erös bizonyitéka annak, hogy a „Prot. Egyh. s Isk. Lap" halála, a protestans egyház önbecsérzetének és evangyéliomi magasztos hivatásának lenne feláldozása: ugyanazért mindannyian e cikk nt. irójának szivünkből kivántunk erőt és egészséget, s kértük a jó Istent, hogy nagytiszteletüségedet apostoli ihletett bátorságában minél tovább tartsa meg anyaszentegyházunk zászlóvivöjéül! Mivel azonban e jó kivánság bármily öszinte is, a lap kiadási költségeinek fedezésére befolyással nem bir: fagy és aszály által látogatott sanyaru helyzetünk tehetetlenségét, egyházmegyei pénztárunkból nyujtandó segély által ohajtjuk pótolni s a legközelebbi e. megyei gyülésen becses lapja létezését évi segélynyujtás által részünkről is biztositani, — azután az ügyet kerület elé vinni s ott közügyi fontosságához képest kötelességszerü pártfogolásban részesiteni.... Bárcsak a többi egyházmegyék s kerületek is igy gondolkozva, szó és igéret helyett cselekednének is!!"

Az olvasóközönségnek ily hangulata mellett aligha teljesül L. úrnak emberbaráti reménysége közel idöben. B. M.

Registráljunk.

Aug. 19.

Nem szólok én, hogy Brutusnak beszédét
Cáfoljam: azt mondom csak, mit tudok.

Shakespeare.

A felszólalások egymást érik. Kovács Albert barátom cikke az elevenre hatott s oly vihart támasztott a tulsó táborban, mely a visszatorló feleletek egész özönét szülte, s e feleletek nyilt vagy palástolt elkeseredéssel oly telisded telvék, hogy önkéntelen a molnárról szóló ismeretes adomát juttatják eszünkbe.

K. A. tényekkel lépett ki a síkra, tényeket pedig holmi felfútt frázisokkal visszaverni nem lehet. Ez az a mi ama jó urakat különösen ingerli. Oly nagy erő fekszik e tényleges igazságban, hogy legátalkodottabb ellenese sem képes magát annak súlya alól kivonni. S ha állana is az, hogy ama tények felidézése K. A. barátom lelkét keményebb kifakadásokra izgatták, ő bátran kérdezheti Mirabeauval: Si j'ai dit la verité, pourquoi ma véhémence en l'exprimant, diminuerait elle de son prix? (ha igazat mondtam, mért csökkentené a kifejezés hevessége annak értékét?)

De ő darázsfészekbe nyult, és most annak fulánkos hada lapomat dongja körül s azon akarja tölteni bosszúját a vett vereségért, holott én nem érzem

magamat hivatva K. A. helyett fölvenni a keztyűt, ő pedig jelenleg távol lévén, maga nem felelhet.

Ily körülmények között legjobbnak láttam egyelőre csak registrálni, s a registráltakat pár észrevétellel kisérni, más alkalomra tartván fen a tüzetes válaszadást.

Legközelebb a „Religio" két cikket hozott ez ügyben, melyeknek elseje akár tartalmát, akár modorát tekintve oly rendkivüli, hogy már ennélfogva is megérdemli, miszerint olvasóinkkal egész terjedelmében ismertessem. Hadd lássa ország világ, mit lehetne a hazának várnia, ha azon férfiak iránya valaha uralomra jutna. Különösen pedig azokat figyelmeztetjük e nevezetes expectoratiora, kik a közügyek terén mint szóvivők forgolódván, megitélhetik, valjon a hazára nézve üdvös lesz-e, ha Ciceroval szólva: nos, qui semper vestrae auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus: vagy mint diu vexati a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac vestram fidem, virtutem, sapientiamque recreemur. P. úr cikke igy hangzik:

Egy oldaltámadás! s még több igértetik. Szeretjük, azért mondjuk ‚igértetik', ha nem szeretnők, ‚fenyegettetünk' szóval élnénk. A mostanira átmenőfélben válaszolunk, a jövőt várva várjuk. Kitérni, ha csak a hallgatás aranynyá nem válik, nem volt szokásunk.

A vitatárgy 1848-nak vallási intézkedései. Szeretjük ha komoly, szeretjük ha tudományos, szeretjük ha gyakorlati az értekezés. Ezenkivül e tárgynál minden szóváltás fölösleges. Sirás-rivás, gyermekes vádaskodás, fenyegetődzés, panaszolkodás, vagy másképen denunciálgatás 1848-nak törvényszéke

elé, személyes apostrophék, — nem férfiak foglalatoskodása. 1848 nincs a törvényszéken, hanem a törvényszék előtt, a denunciálgatást, tekintve irói hivatásunkra, gyermekes fogásnak tartjuk, — 1848 nem itél, hanem itéltetik. Vagy ha tetszik, a vallási intézkedések azok, mik fölött itélni, annyi mint azokat elitélni, hacsak általok kath. szent ügyünket tönkre itéltetni nem engedjük, felelősök maradván lelkünkkel az Isten előtt, nevünkkel unokáink előtt. Ezek feljegyzik kik éltünk, mint itéltünk, mit szóltunk, mit tettünk Istenért, egyházért, s érettök. Mikor az Isten régen elitélt, unokáink korrul korra itélni, itéletöket egyenkint nevünkhöz kötni fogják, áldva, vagy.... Igy álljunk, igy dolgozzunk mai nap.

A kit soraink illetnek, tudhatja, hogy lelkiismerettel, elmélkedő elmével van itt dolga.

Kovács Albert a ‚Prot. Egyh. és Isk. Lap‘ 30-dik számában ‚fékvesztett ultramontanismus‘-ról cikket irt. Az ultramontanismus a magyar kath. püspökség volna, mellettök szegény csekélységünk, felemeltetve azon szándékkal, hogy velök lesujtassunk. Velök szenvedni nekünk öröm lesz mindig; fiu vagyunk, atyáink szenvedéseiből nem fogunk soha kimaradni. ‚Fékvesztett‘; nem tudjuk iskolából vagy istálóból, Pestről vagy pedig alföldi pusztáról jön e hang, e szólam; a szó a szólót ismerteti, nem pedig a megszólitottat. Loquere ut te noscam; ‚fék‘, — már elég; legyen biztos, hogy a szabadelvűnek, mikor ‚fék‘-ről beszél, mindig igazsággal mondjuk: mikor a szabadságot emlited, gúnyolod, — mikor dicséred, taposod, — te szinleled nem pedig birod a szabadságot. Ez minden szabadelvű egytől egyig. A német sajtóhatóság előtt megállhattunk, a magyar szabadelvű előtt nem állhatunk meg, ez fék után kiált, felejtvén, hogy a fék legfölebb csak ő reá való. Igy beszélnek, mikor 1848 csak valószinű, mikor a poroszok csak Pozsony határaig jöttek: mint szólnának, ha a porosz Komáromig pusztit, vagy ha 1848 valóság lenne?

Ohajtanók, kivánnók, ha a t. prot. irók azon helyzetet, melyet reánk nézve 1848 méhében hord, vennék tolluk alá,

nem pedig requisitoriumot a kétszáz éves helyzetek ellen. Mi van ma? mi kivánatos? mi érhető el, hogy vallásközi béke legyen? Ezeket pedig, miután katholikusok és protestansok közötti békéről van szó, a két egyházi felekezet természetét szem előtt tartva, kiinduló pontul választva tennék: akkor látnók, hogy itt nem megsemmisitésünkről, hanem kiegyezkedésünkről van szó; s azonnal megértenők egymást. Eme t. irók ezt nem teszik, hanem Bocskay, Rákóczy korszakáról academicus értekezleteket irnak, mikor elvről, s ennek gyakorlati alkalmazásáról forog a kérdés. E korszakokból meritett vádakra a szabadelvűség birói széke előtt büszkék lehetünk kath. őseinkre, kik sem titkos követeket nem küldözgettek svéd vagy francia királyhoz, sem idegen fejedelmet, például a török sultánt, a hazába meg nem hivták; ha kath. őseink közől valaki tette, azt soha nem dicsértük, dicsérni sem fogjuk, valamint ma azon katholikusokat sem dicsérhetjük, kik 1848-nak vallási intézkedései mellett szavazva, vallásos és hazafiui kötelességüket félreismerik. A prot. irók pedig mindezeket látszanak dicsérni, t. K. A. úr is talál nem ultramontanus papokat a magyar hazában, kiket dicsérni akar,... ha egyházárulók lesznek. A kérdés ma ez: elfogadhatja-e a kath. egyház 1848-nak vallási intézkedéseit, anélkül hogy elpusztuljon e hazában? Elfogadhatjuk-e mink, kiknek ősei az államtól független egyházat hagyományoztak, mink pedig létjogától megfosztva hagynók azt unokáinknak? 1848 nem egyes vallásközi politialis intézkedéseket tesz, mivel 1848 nem törvény, hanem alkotmány, elv, helyzet, egyház és állam közötti viszony. Ezt 1848 decretálja. Mink az államtól az egyházra semmi törvényt el nem fogadunk, el nem fogadhatunk, mivel az egyház önmagában tökéletes, független társadalom, neki az állam törvényt nem szab, neki Nero, Decius akart törvényt szabni, s nem szabhatott. Az állam csak az államra szabhat törvényt, a vegyes tárgyaknál az egyházi törvényhozást tartozik megkérdezni, vele együtt rendelkezni: ha nem teszi, jele, hogy üldözni akar, nem pedig polgári törvényeket hozni. Lenne legkedvezőbb ezen, az állam-

tól decretált egyházállami viszony, mi magunktól el nem fogadhatjuk, nemcsak mivel ha ma kedvezőt decretál, holnap kedvezőtlent decretálhat, hanem azért is, mivel részletes egyház levén a világegyházban, mi magunktól ebben semmit sem tehetünk, mi csak tiltakozhatunk, ameddig élünk, passiv tétlenségben maradván az üldözők irányában. Abban volt ízig-vérig protestans az 1848-ki alkotmányozás, abban ízig-vérig protestans az 1866-ki törvényhozás, hogy önmagától a kath. egyháznak törvényt akart hozni, egyházállami helyzetet decretálni. Erre nincs hatalma, nincs hatósága; ha mondja, hogy van, üldöz, nem pedig törvényt hoz. 1848 ismerte a kath. egyházat, de létjogát kitagadta: 1866 is ismeri, de mikint látni, létjogait rombolja. Vegye mindenki a kath. egyházat ennek természete szerint, nem pedig saját nézetei szerint. Mi a prot. vallásos felekezetet ennek dogmaticus állapotjából veszszük fel: az eddigi prot. irók, a kath. egyházról szólva, e viszonlagosság tárgyában saját prot. körükből ki nem lépnek. Ha nem akarják a kath. egyházat az ő természete szerint venni, jele, hogy romlására törnek a törvényhozásban, nem pedig vallásos békére. Ha igy, sz. Péter szavaira hivatkozunk: ‚obedire oportet Deo magis quam hominibus', vagy, mit a Prot. lap által idézett szavainkkal mondtunk: „lehetnek törvénykezési végzések, melyeknek nem engedelmeskedni első lelkiismereti kötelesség, első férfias erény." A törvényhozó ilyenkor a lelkiismeret tapodását követeli, törvényszinezetű rendeleteinek csak akkor engedelmeskedhetnénk, ha lelkiismeretünket, egyházi dogmánkat, hogy az egyház az állami hatalomtól független, önmagában tökéletes társadalom, kitagadnók. A lelkiismereti törvény, Istennek a törvénye, bent van a lelkiismeretben; a polgári törvény előbb csak nyilást keres a lelkiismerethez, semmiképen sem lehetvén törvény, szavazza meg bár tizszer a parlamenti többség, mig a lelkiismeret szentélyébe akadály nélkül be nem jut. Ez a fordulati pont a katholikusok és a protestansok között 1848 vallási intézkedéseire nézve; a protestansoknak a haza szent békéje érdekében köte-

lessége volna kimutatni, hogy 1848-nak gyakorlati alkalmazásában a kath. egyház létjoga, a kath. lelkiismeret nincs érintve, nincs sértve.

Ők pedig, e locis communibus szónokolva, fordulati pontból disciplinam arcani csinálnak: mit következtessünk e hallgatásból?

Tiszt. Kovács Albert úr 1848-ról akar szólani, mégis Bocskay, Rákóczy hős csatáiról szól, hogy „Bethlen Gábor vérrel irta a német hadak (a törvényes király hadainak) homlokára a nikolsburgi békekötés pontjait“, csak az kár, hogy akkor ir igy, mikor a porosz főhadiszállás épen Nikolsburgban van, bűnül rótja fel pedig a kath. clerusnak, hogy 1851—1860-ig nem irta vérrel ilynemű német hadak homlokára a hazai szabadság pontjait, mikor csak az 1857-ki petitio átnyujtásánál is sem K. Albert úr, sem egy superintendens, sem a pesti prot. egyetem tanári testülete, sem egy protestans gondnok, curator sem volt jelen, sem aláirva nem volt, hanem a magyar clerus első főpapja, a kalocsai érsekkel, a veszprémi püspökkel aláirva, nyujtotta át azt Ő Felségének. Mikor a porosz hadak határon kivül voltak, t. K. A. úr nem szólt a törvényes király hadainak homlokára vérrel irott békepontokról: mikor a porosz hadak Nikolsburg alatt táboroznak, akkor bátran ir ilyenféléket. Olcsó bátorság. Különös találkozása a véletlennek.

Tiszt. K. A. úr lapunk f. évi számaiban közlött tételeinkről akar szólani; mégis csak csekélységünkről szól, hogy mi merünk a polgári törvényhozás fölött isteni és természeti törvényt ismerni, mely már a lelkiismeretben van, mikor a polgári törvényhozás végzése a lelkiismeret ajtaja előtt jelentkezik; azért is csak akkor bocsáttatik be a lelkiismeretbe, ha a lelkiismeretben már létező isteni és természeti törvénynyel nem ellenkezik, — ellenkező esetben a polgári törvényhozás végzése a lelkiismeret ajtajától elutasittatik.

Ez ultramontanismus, crimen laesae potestatis populi.

Hát Luther Márton, mikor a wormsi gyülés előtt állott,

nem isteni, nem lelkiismeretének törvényére hivatkozott, mondván: ‚másképen nem tehetek?‘ A wormsi gyülés birodalmi törvényhozó testület volt, alkotmányos jogbatósággal felruházva a törvényhozásra; Luther Márton mégis felsőbb törvényhozót, felsőbb törvényt keresett, melyre támaszkodva a földi legitimus törvényhozó (szerinte illegitim) parancsának ellenmondott. Igy tettek azon protestansok, kik a nantesi edictum után Francziaországból kivándoroltak, engedelmeskedni akarván a lelkiismereti törvénynek, megvetették az országos törvényhozói intézkedést. Ezek többre becsülték az égi hazát a földi hazánál, azért hagyták oda a földi hazát. K. A. úr pedig bűnül akarja nekünk felróvni, hogy irtuk: „Szeretjük földi hazánkat, de inkább égi hazánkat, hova minket az egyház, s ebben a római pápa vezet.“ Feledi t. K. A. úr saját őseit, s ezeknek cselekedeteit. Ezek itélni merték a törvény fölött, elitélni merték a hozott törvényt, helyesen-e vagy nem? arról itt nincs szó; de elég arra, hogy mikor csekélységünket ultramontán lázadónak mutat be 1848-nak törvényszéke előtt, mink prot. őseinek példájára hivatkozunk. Ismerni kell előbb saját történetét, hogy mindenütt a fönnálló törvény ellen, a fönálló törvény megszegésével foglalt helyt a protestantismus Európában, s akkor beszélni csekélységünk ultramontanismusáról, kik a polgári törvényben csak akkor ismerünk el féket, ha ez az isteni és természeti törvénynyel nem ellenkezik, anélkül, hogy ezen lelkismereti tér határait túllépnők, valamely törvényes király hadainak homlokára vérrel irni a béke pontjait. Mink senkinek homlokára sem szoktunk vérrel irni békepontokat, hanem lelkismeretünk szavával a törvényhozó lelkismeretére isteni kézzel irott természeti és isteni törvényekre mutatunk. Tovább nem megyünk: ha kétséges az ügy, az isteni és természeti törvény csalhatatlan értelmezőjére figyelünk, hogy a kétségben ő döntsön, ki a lelkeken uralkodik.

Épen ez uj ultramontanismus. Valóban, dogmaticus értelemben ultramontanismus nincsen, mivel az absolut feje–

delmek udvari canonistái is azt hitték, azt vallották dogmatice, amit a pápa ultra montes hitt, vallott, és tanitott. De van politicus ultramontanismus, valamint servilismus is. Az udvari canonisták lázadóknak kiáltották azon kath. tudósokat, kik a lelkeket nem akarták az absolut fejedelemnek lábai alá fektetni, mondván: a lelkeken a pápa uralkodik. E kath. jogtudósok ultramontanisták névvel jeleztettek, mivel a lelkek országára nézve, a pápára, ultra montes hivatkoztak. Az ultramontanisták a fejedelem mindenhatóságát tagadták, a kath. lélek függetlenségét a lelkismereti dolgokban a fejedelmi hatalom kivülinek állitották. Ez volt az egyedüli függetlenség, szabadság az absolut fejedelmek alatt. Eme függetlenség, szabadság lázadás volt a szolgalelkü udvaroncok előtt, mivel az ultramontánok mondani merték: ‚fejedelem! bár mily absolutnak mondassék is hatalmad, korlátolva vagy az isteni és természeti törvény által, Isten van fölötted, a pápa és a katholikusok lelkismereti tere kivüled, de nem tehetsz mindent, nem rendelkezhetel mindenről.‘ Tibi palatia, nobis ecclesiae, mondták az egyházi atyák egykoron.

Az emberiség nemességének mentői az ultramontánok valának, a király mindenható ministerei s ezek mindenhatóságának mindent alávetni akaró udvari jogtudósok ellenében. Büszkén vehetjük át tehát az ultramontán nevet a mai szabadelvűek szájából, mikint antiochiai őseink a ‚keresztény‘ nevet, mivel a lelkiszabadság, a korlátlannak mondott fejedelmi hatalom korlátoltságát, a mindenféle szabadságok hajótörésében kath. őseink által megőrzött lelkiszabadságot jelenti. Üdvözöljük t. K. A. urat, bizonyosan szabadelvűt, hogy a szolgalelkek útjain, ösvényein találjuk. Más útakon egy szabadelvű sem járt; csakhogy az akkori absolut fejedelem helyett ma absolut parlamenti kormány, az ő szótöbbségével dicsértetik; mintha nem egy volna szolgák lenni a fejedelem házában, vagy a parlamenti gyüldében. Az absolut hatalom, a szabadságok ölője, maradott, csak birtokosa változott. Mit az absolut fejedelmek tettek, tiz annyit tesz a parlamenti többségre támaszkodó miniszter; az absolut

fejedelmek vesszővel ostoroztak minket, a parlamenti miniszterek skorpiókkal, a nép semmit sem vesztett, csak atyát, mivel az absolut fejedelmek között legjobb atya is találtatott. Üdvözöljük t. Kovács Albert urat, a szolgalelkek tani utódját, azok az absolut fejedelem udvarában, ezek a szavazati többség clubbjaiban élősködnek; azok a fejedelem, ezek a parlament lábaihoz teritik a testeket, a lelkeket. De valamint őseink az absolut fejedelemnek kimutatták a ‚non plus ultra'-t: ugy mink is kimutatjuk az absolut kamaráknak a ‚non plus ultra'-t. A hol az állami hatalom végződik, ottan a személyes szabadság kezdődik: ultramontán őseink egyedül a szabadság bajnokai voltak, mink is mainap a korlátlan államhatalom ellenében, védve a lelkismeretet. S ha ide tör az államhatalom, ha oly végzéseket hoz, melyeknek csak ugy engedelmeskedhetünk, ha lelkismeretünket, ha egyházunk létjogát, hogy független, hogy neki az állam nem hozhat törvényt, kitagadjuk, akkor, de csak akkor ily végzéseknek nem engedelmeskedni első lelkismereti kötelesség, első férfias erény. Ha a polgári törvény és a lelkismeret között az ellentét nem bizonyos, hanem csak valószinű, nem ragadunk fegyvert, nem seregelünk Bocskay, Bethlen, Rákóczy zászlói alá, hogy a törvényes király hadainak véres betűkkel homlokára irjuk az állam és a lelkismeret közötti békepontokat, hanem a római pápánál efelől kérdést teszünk, s Roma locuta causa finita. Az ultramontánok csak szóval mondták: eddig, és ne tovább; kik őket ultramontanoknak csúfolták, a polgári hatalom imádói, mondták: fegyvert ragadj, trónokat dönts, a fönálló hatalmat porba tipord. A történet hangosan beszél. Püspökeink elvérzettek Mohács alatt, de nem hódologtak Soliman sátora előtt. Elmélkedjék t. K. Albert úr, nincs mindig a porosz Nikolsburgban, hogy bizonyos hadak homlokára vérrel irott békepontokról lehessen szólani.

Hogy t. K. A. úr háromszázadosnak mondja az ultramontanismust, a tanulmányozás fölületességének, az irói ‚féktelen' rohamnak kell felróvnunk, s tovább mennünk.

Vádat emel e ‚féktelen' irói rohamban t. K. A. úr a magyar püspökség ellen, mivel a bécsi, a linci békekötések becodificatiója, az 1791. törvények szentesitése ellen szavukat emelték, pedig ők csak nemzetünk kath. multjának eltiprása ellen tiltakoztak. „Protestáltak, izgattak az ultramontánok a nemzet által megáliapitott törvényes viszonyok ellen, — vajjon tiltakoztak-e valaha a Básta és Mihály Vajda dulásai ellen?" Nem tiltakoztak, mivel Básta és Mihály Vajda dulásai azon dulások ellenében, mik Bethlen, Bocskay, Rákóczy, Tökölyi kurucai, talpasai, palotásai által kath. templomokon, zárdákon, papokon, szerzetesnőken elkövettettek, csak „szelid jelenségek voltak", s a püspökök nem szoktak bizonyos hadak homlokára vérrel békepontokat irni. „Hallotta-e valaki, hogy a lefolyt 17 év alatt az ultramontánok szót emeltek volna a nemzet védelmére? Szövetkeztek Bachchal, Piussal." Emeltek-e szót a protestans consistoriumok? Piussal szövetkeztek, szövetségben is maradnak mindig, az apostoli király kezéből a püspökséget elfogadták, de Bachchal csak azok szövetkeztek, kik a patentalis prot. egyházra a tervet Bécsben megcsinálták, és azon protestansok, kik Bachnak szolgálatába lépni elsők szorgoskodtak.

Különben, mind az, mit t. K. A. úr a magyar kath. püspökség 300 százados multjáról ir, csak kis mutatvány egy prot. tanodai előadásból a történeti téren. Tényeket, szavakat hord fel, anélkül, hogy történelmi okmányból idézné; tényeket, szavakat tulajdonit másnak, anélkül, hogy bebizonyitaná, például Kolonics érseknek tolja fel a szavakat: „faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam", talán ismét csak II. Rákóczy szindarabot birván forrásul. Ezerszeres mértékkel viszonozhatnók t. K. A. úrnak történeti alap nélkül szerkesztett tanodai előadási példányát; de ha neki tetszik criminatiókkal izgatni, nekünk a hazai béke kedveért nem tetszik recriminatiókat történelmi kútfők után irni. Ezekben épen az veszit, a ki igazat mond, mivel legmélyebbre hat, — az nyer, a ki hallgat. K. A. úrnak előadási mutatványát ártal-

matlannak találjuk, azért magára hagyjuk. A kath. püspökséget háromszázados hazaárulásról vádolni, a nemzet ellenségének nevezni oly merény, mely nevetségességével önmagát rontja el; mivel az utolsó 17 év alatt is többet áldozott ezen püspökség a közjóra e hazában, mint a más felekezetűek leggazdagabbjai 300 év alatt. Épen Bársony György váradi püspök élete, kit felemlit, szolgálna elég adatot, a hány perc vonult el fölötte, annyi halálveszélyből szabadult meg. S miért? Mert Bársony püspök a pacificatio végrehajtásával volt megbizva.

Ami 1848-at illeti, ismét, és bátran kimondjuk: hogy a társadalmi 1848-at helyeseljük, a politikai 1848-at lapunkban nem taglaljuk, a vallási 1848-at utáljuk, gyűlöljük, átkozzuk, mivel egy századra nyuló belzavaroknak lesz a szülője. Ezen zavarok csak akkor szűnnének meg, ha hitünkön, egyházunkon árulást követnénk el, vagy ha egészen tönkre tétetünk. Talán ez a rejtély kulcsa, miért ragaszkodnak némelyek annyira 1848-hoz, mivel benne a kath. egyház halálát látják Magyarországon. Ha a katholikusok közől védik a vallási 1848-at, tévedésnek vesszük, s felvilágositást adni iparkodunk; ha, mint K. A. úr mondja, a kath. papok is védik,... erről hallgatunk, Istenre mutatunk; de saját részünkről, t. K. A. úr által bűntény gyanánt idézett nyilatkozatunkat ismételjük: „ha 1848-tól nem szabadulhatok; eltűrni mindent köteles vagyok, az Isten is tűr sok gonoszt e világon; de hogy 1848-at, levonva a társadalmi változásokat, elvonva a tisztán állami intézkedéseitől, tekintve csak a kath. egyháznak általa hozott helyzetét, dicsérjem, hogy mellette buzgólkodjam, egészséges eszemről, melylyel az Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malasztja felsegitett, először le kellett mondanom.“

Mily hamar teljesült, a mit a „Hihetőségek“ cimű cikkemben elöre megjósoltam. Ime a „Religio“ már is fegyvert cserélt és a kor jelszavát felhasz-

nálva ő hivatkozik a lelkiismereti szabadság szentségére és nyakunkba akarja boritni a vizes lepedőt, mintha a mi követeléseink sértenék a lelkiismereti szabadságot.

Mondhatjuk: adtál uram esőt, de nincs köszönet benne.

Lám lám! még megérjük, hogy P. úr nevét a világ a Mazzinik és Herzen-ek mellett emlitendi, pedig bizony-bizony nem érdemli! azaz nem érdemli, hogy Mazzini mellett neveztessék a neve, de hogy teljes tökéletes revolutionarius, már az szent igaz, ha ugyan revolutionarius alatt olyan egyént értünk, ki a hazai törvények ellen fellázad és másokat is azok ellen lázit. Ne féljen Palásthy úr, ez nem denunciatio; ama hazai törvények, melyek ellen ő egész dühhel kikel, mai nap sokkal tehetetlenebbek, semhogy amiatt csak haja szála is meggörbülne.

De milyen is hát az a törvény, amely P. úr szent érzelmeit sérti és epéjét annyira felháboritja? Talán emberi jogait akarja az csonkitani, korlátolni? Vagy talán egyházát akarja megfosztani a szabadságtól, hogy a vallás-erkölcsi szent célok elérésére szolgáló eszközöket önállóan megválaszthassa és végrehajthassa? Ha ez igy volna, akkor P. úr nem cselekszik helytelenül, hogy eltulajdonithatlan legszentebb emberi jogaiból magát kivetköztetni nem engedi.

De minek is találgatjuk, midőn ime itt van szóról-szóra a rövid tartalmu törvény:

1. §. Az unitária vallás törvényes bevett vallásnak nyilvánittatik.

2. §. E hazában törvényesen bevett vallásfelekezetekre nézve, különbség nélkül, tökéletes egyenlőség és viszonosság állapittatik meg.

3. §. Minden bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségei közálladalmi költségek által fedeztessenek, s ez elvnek részletes alkalmazásával a ministerium, az illető hitfelekezetek meghallgatásával, a közelebbi törvényhozás elibe kimeritő törvényjavaslatot fog előterjeszteni.

4. §. A bevett vallásfelekezetek iskoláiba járhatás, vallásküllömbség nélkül, mindenkinek kölcsönösen megengedtetik.

5. §. A ministerium rendelkezni fog, hogy a bevett vallásokat követő katonák saját vallású tábori lelkészekkel láttassanak el.

6. §. Az 1844-ki 3-ik törvénycikknek rendelete a görög nem egyesült vallásuakra is kiterjesztetik.

A 7. és 8-ik §-ok a görög nem egyesültekről szólanak.

E törvény tehát, amint látnivaló, sem P. úr egyéni szabadságát, sem egyházának jogait semmiben sem akarja korlátolni; hanem részeltetni akarja a lelkiismereti szabadság áldásában a más hitfelekezetbelieket is, és meg akarja akadályozni, hogy P. úr más ember szent jogaiban kénye-kedve szerint ne gázoljon, embertársát a vallás nevében el ne nyomhassa; ez tehát reá nézve csak olyan törvény, mint ez, hogy „ne lopj.“

S midőn mi e törvény kimeritő körülirását kivánjuk, semmi egyebet nem követelünk, mint hogy az, a mi természeténél fogva el nem sajátitható, a lelki-

ismereti szabadság, mint közös emberi jog, minden hitfelekezetűnek egyformán biztosittassék; hogy midőn valamely felekezetbeli önnön jogait élvezi, akkor ne bitorolja a más jogát, és ne gázolhasson más örökségében azon ürügy alatt, hogy a maga lelkiismeretét védi.

Ez a mi tanunk, s ez volt azoknak nézete, kik 1848-ban a vallási viszonyosságot az ország közjogai közé sorozták, és azóta annak részletesebb körülirását sürgölték.

Mint fenebb mondám, az 1848-ki vallástörvény a „R." szerkesztőjére nézve olyan törvény, mint ez: „ne lopj"; midőn tehát a „R." e törvény ellen durva kifakadásokra engedi magát ragadtatni, akkor ő — bocsánat a drasticus hasonlatért; de mikor oly találó, hogy belebotlik az ember — egy szinvonalra áll Zöld Marcival; mintha csak Zöld Marci a lelkiismerete ellen elkövetett erőszakoskodás ellen teremtettézne azért, mert a megye azt, hogy ő más ember zsebében ugy akart kotorászni mint a magáéban, jónak látta kötéllel jutalmazni.

De hátha mégis van némi plausibilis értelme P. úr beszédének, amennyiben a magyar kath. egyháznak ősi hagyományos jogai voltak, nemcsak intimatumokon és helytartósági rendeleteken, hanem régibb hazai törvényeken alapuló jogai, melyeket ezen embertelen egyenlőségi törvény érvényen kivül tesz? Igen! de akkor meg csodálkoznunk kell, mikép tud P. úr gyöngéd lelkismerete abban megnyugodni, hogy pusztán az 1848-ki törvények ellen tesz oppo-

sitiót, holott akkor ő neki sokkal felebb kellene kezdenie, s a „Lutherani combarantur“ régi törvény érvényesitését sürgetnie, annyival inkább, miután ezt neki a „Conc. Lateran. IV. 1215. can. 3.“ világosan parancsolja, és az ő általa oly nagyra becsült jezsuiták, „a katholika egyház oszlopai“, a biblia szavait Titus 3, 9.: „Stultas autem questiones et genealogias et contentiones et pugnas legis devita (kerüld), igy értelmezik: de vita tolle (irtsd ki), s igy maga a biblia is az eretnekek üldözését és halálra keresését tanitja (?!).

Lássa kedves P. úr, ez a külömbség van aztán Lutherünk lelkiismerete és a kegyedé között. Luther azt mondá: én a magam emberi szabadságát követelem vissza, és azt kivánom, hogy **minden** keresztyén ember legyen szabad, lelkiismeretére nézve; tehát ő semmi olyan szabadságot magának nem követel, mely más keresztyén ember hasonló lelkiismereti szabadságának praejudiciumára volna. Ön pedig azt mondja: az én lelkiismeretem követeli, hogy én más ember lelkiismereti szabadságát kényem-kedvem szerint elnyomhassam, söt életével is rendelkezhessem, és ha a világi törvény azt meg nem engedi, akkor annak nem engedelmeskedni „elsö lelkiismereti kötelességem.“ Ez uram Zöld Marci szájába, nem pedig keresztyén ember és egyetemi erkölcstanár tollába való beszéd.

Bizony nem fogják P. úr elvrokonai neki megköszönni, hogy midőn képzelt jogaikat védeni akarta, érdeköket annyira compromittálta; teneat mentem —

gondolják magokban — sed mutet linguam. Elmondhatják: óvj meg engem Istenem ügyetlen barátaimtól, ellenségeimtől majd magam óvom meg magamat.

Palásthy urat ugyan még ellensége sem mondhatja ügyetlennek, de ugy jár az ember, ha szenvedélyét uralkodni engedi okosságán, olyat is mond, a mit mondani a becsületérzés tilt. Avagy nyugodt meggondolással lehetett volna-e ellenünk azt a gyalázatos perduellionis vádat emelni, hogy K. A. úr cikke azért jelent meg épen most lapunkban, mert „a poroszok Nikolsburgban vannak.“ Mintha bizony ez első felszólalásunk volna a Kollonicsok et consortes ellen és azon elvek ellen, melyeket a „R.“ szerkesztője magáénak vall. Mintha bizony eddigelé cirógattuk volna azon bitorlásokat, melyekkel az ultramontanok, a katholika egyház jogai megvédésének ürügye alatt, a protestansokat századok óta nyomorgatják; irtunk mi olyanféléket nemcsak akkor, mikor a porosz sereg „Nikolsburgban állott“, hanem még akkor is, mikor Budán egy adhoc felállitott törvényszék fejünket fenyegette. De irtunk legközelebb akkor, mikor már az ellenség győzelmes előnyomulásának hire országszerte el volt terjedve, azon porosz protestans papok ellen is, kik bizonyos tekintetben P. úrral ejusdem farinae, s kik a porosz királynak az annyi vérbe került háborút tanácsolták (l. felj. 22-dik lap)!!

És mégis mi volnánk azok, kik a poroszok győzelmes előhaladásának azért örültünk volna, amint ezt a „R.“ és az „I. T.“ a magyar protestansok ellen

hirdetni meg nem szünnek, mert porosz befolyás alatt, módunk nyilandott volna kath. testvéreinken visszatorolni, amit három század óta az ultramontanok ellenünk vétettek. Hányszor ismételjük még, hogy nekünk kath. testvéreinkkel, kik velünk politikailag és a vallásszabadságot illetöleg tökéletesen egyetértenek, s ilyenek a „nyolc millió katholikus közöl" 7.999,000-en vannak, semmi bajunk! Hányszor mondjuk még, hogy mig mi a „R." et consortes kifakadásain csak mosolygunk, addig a kath. honfiak értelmesbjei, mint kik vallási meggyözödésükben érzik magokat azok által compromittálva, valóságos undorral fordulnak el tölük.

Ugyanez áll a „R." azon vádját illetöleg, mintha mi a katholikus magas föpapságot általában hazafiatlannak mondánók; azért mert a „R." elvét valló ultramontán föpapok a protestans üldözés okozói voltak. Nekem semmi érdekemben nem áll, hogy a magyar föpapság iránt captatio benevolentiaevel éljek, de rosszul esnék lelkemnek, ha valaki abban a hiszemben lehetne felölem, hogy én a hazafit a katholikus papban is becsülni nem tudom. Pedig nagyon szomoritó volna, ha a magyar kath. föpapság hazafisága a „Rel." elvkörén túl nem terjedne. S én hajlandó vagyok hinni, hogy még azok is, kik a „R." elveit osztják, a hazafiságra nézve elveiknél jobbak.

„Az okos embereknek igen nagy hibájuk, hogy a legbolondabb állitásokat is igen szépen tudják védelmezni." E gondolat tolja fel magát, mikor P. úr kérdés alatti cikkét olvassuk. Az embernek a feje

szédül, mikor olyanokat olvas, hogy a szabadelvűek szolgalelkek, hanem P. úr és elvrokonai, kik azért támadnak fel a törvény ellen, mert ez nekik szabad üldözési jogot nem ad, ők az emberi szabadság igazi barátai!! Igy akár a feketét is fehérnek mondhatná. Meg is teszi, midőn azt fejtegeti, hogy a protestantismus természetében fekszik trónokat döntögetni s a fönálló hatalmat porba tiporni; ellenben az ő elvhívei szép csendesen protestálnak s ha protestatiojuknak hely nem adatik, mint jámbor keresztyének, imádkoznak. Ezt nevezem aztán historiai igazságnak! A prot. Poroszországban több mint száz év óta 1848-ban volt legelőször egy 24 óráig tartó kravall; a prot. Dán- és Svédországot az 1848-ki európai mozgalom is, mely a félvilágot megrázkódtatta, érintetlen hagyá; hasonlókép Anglia a Stuartok elűzetése óta a forradalmi mozgalmaktól ment s mégis a protestantismus jelleméhez tartozik trónokat döntögetni és a fennálló hatalmat porba tiporni. Másfelöl ott van az ultramontanismus Eldoradoja, Spanyolország; több mint félszázad óta folytonosan lázongva vonaglik; ott a legkeresztyénebb Franciaország, a mult század vége óta a forradalmak és összeesküvések hazája, s ott van az ultramontanismus tulajdonképeni fészke, Olaszország; csak minap kergette el egyik koronás fejedelmét, s még ma sem tekinti befejezettnek művét; de azért a katholicismus krisztusi szelidségében erőszakhoz soha sem folyamodik és senkinek homlokára nem szokta vérrel irni a béke pontjait!!

Ez aztán ultramontán „tanodai előadás a történeti téren!“

Azt kérdezhetné mindezek után a tisztelt olvasó, mi haszon háramlik végeredményileg mind e vitatkozásokból a hazára és a közügyre? Az a hasznunk meg leszen ezen eszmecserékből, hogy a honfiak megtanulják különböztetni azokat, akik előtt mindenkor a „salus reipublicae“ a „suprema lex“ azon férfiaktól, kik testületi érdekeiknek a haza legszentebb ügyét is készek feláldozni. Az a nagy hasznunk leszen, hogy általánosabbá válik a belátás, mily égető annak szüksége, miszerint amaz emberek, kik létök feltételeül tekintik mások lelkiismereti szabadságának elnyomását, kötelező törvények által utasittassanak a kellő korlátok közé. Végre az a hasznunk leszen, hogy elvalahára körülirott törvények fogják megszüntetni az egy és ugyanazon haza polgárai között századok óta dúló vallásbeli meghasonlásokat, melyek nem engedték, hogy a haza megerősödjék és azzá legyen, amire hivatva van.

Ez az, a mit mi, országos embereink figyelmébe ajánlani bátorkodunk, ez az, a mit a közértelmiségben növekedett kortól jogosan várhatunk, s azért szállottunk e tövises ügyben síkra, mert erős a hitünk, hogy nemzetünk egészséges értelmisége leáldozott korok phantasmájaiért nem fogja feláldozni a jelenkor jólétét és üdvét.

A magyarországi alsóbb rendű katholikus papság.

Aug. 26.

E lapok protest. olvasói, azt hiszem, érdekkel olvasták az itt közelebb megjelent cikkeket, melyekben egyházunk drága jogai fejtegettettek, védelmeztettek, ezek ellenségei valódi szinükben fel lettek mutatva, s nézeteik cáfoltatva. De másrészt ugyancsak e cikkek talán komoly aggodalmakat is ébresztettek bennünk.

Mi protestansok a sokszor emlegetett 1848-iki 20-ik törvénycikkel — feltéve annak életbeléptetését — egészen meg lettünk nyugtatva; ugy tekintettük mi azt, mint háromszáz éves küzdelmeinknek nagyon is kiérdemlett jutalmát, mint gyümölcsét azon apostoli és vértanui buzgóságnak, melyet törhetetlen lelkü őseink tanusitottak; ugy tekintők mi ezt, mint behegesztő írt egy oly sebre nézve, melyen keresztül 300 év óta vérzett nemzetünk, s mely oly fájó sebe volt hazánknak. Édes testvérekké lettünk tehát ismét mi egy anyának gyermekei, egy nemzetnek fiai, kik 300 év óta oly mostohán bántunk egymással, — gondoltuk midőn a törv. cikk szentesittetett. És im midőn 17 évi kegyetlen vihar után, mely több drága kincsünkkel együtt e törv. cikket is elsodorni látszott, — végre oda jutottunk, hogy alkotmá-

nyunkkal együtt e törvénycikk életbeléptetését is némileg legalább reménylhettük, — im azonnal előállnak a szent harcosok, és vállvetve dolgoznak, hogy a nemzet szt. könyvébe beirt cikket onnan kitöröljék, hogy az ujabb kor vallástalan álliberalismusának e bálványát, — mint ők mondják, — azaz a vallási egyenlőség, viszonosság szent szobrát ledöntsék.

E testvérharc, a kedélyek ez ingerlése, valóban szomoritó s aggasztó dolog, kivált pedig nálunk, kiket külömben is majd az Isten, majd az emberek keze oly sokféle csapással sujt csak egy év alatt is, hogy elég volna egy egész életre, s kiknek különben is oly sok égető, gyors gyógyitást igénylő sebeink vannak. Igaz, hogy amaz elvek, melyeket azon érintett lovagok — az ultramontan lapok szerkesztői — hirdetnek és pedig az egész magyar katholika egyház, vagy legalább minden hű katholikus nevében, nem az összes magyar katholikusok elvei, söt kétségtelenül bizonyos, hogy a művelt világi katholikusoknak jó nagy része — mint már e lapokban többször mondatott, miként 179%₁-ben, és azóta minden országgyülésen, ugy mai nap is a vallási türelem elveit vallja, és kész az igazság és méltányosság parancsoló szavának engedelmeskedni. A felöl is teljesen meg vagyok győződve, hogy azon kérdéses 20-ik törvénycikk, vagy legalább az abban rejlő elv életet nyerend, ha ma nem, hát holnap, söt életet nyerne még akkor is, ha a reánk következhető viharok egész alkotmányunkat, 1848-nak minden

egyéb törvénycikkét végkép eltemetnék; mert hála az emberiség sorsát vezető bölcs isteni kéznek, oly nemes irányban halad a művelt világ fejlődése, hogy ha azon törvénycikket 1848-ban meg nem hozták volna, meg kellene alkotni ma vagy holnap, legfeljebb néhány évtized mulva. A mely művelt nemzet ki nem akarja magát az élők sorából töröltetni, az ma már kénytelen ama 20-ik törv. cikkben rejlő elvnek meghódolni; és nincsen sem a földön, sem a föld alatt hatalmasság, mely az elmult idők vallási türelmetlenségét, egyik egyháznak a másik feletti méltatlankodását Európa civilizált népei között tartósan uralomra juttatná, s a józan szabad szellem diadalát gátolhatná. Ezt, mondom, jól tudom, és e tekintetben a „Rel." és társai kevés aggodalmat okoznának.

De másrészről tudom azt is, hogy maga a törvény nem boldogít, az irott betük maguk, bennünket meg nem nyugtathatnak. Hiszen már a 17-ik század első felében többször, különösen a bécsi, nikolsburgi s linci békekötéseket követő országgyüléseken, oly állam-egyházi törvények hozattak, melyeknél igazságosabbakat s méltányosabbakat, sem azóta soha, sem most nem kivánunk, körül lettek irva azon gyülések törvénycikkeiben egyházunk jogai, miként csak lehető, és mégis mit nyertünk velük? Harmadfélszáz éves nyomatást, üldöztetést. Valamely törvény csak akkor lehet tartósan üdvös, ha az a nemzeti közszellem kifolyása, ha az támaszát a nemzet közérzületében találja. Igy kimondhatja a vallási egyenlőség, viszonosság elvét tiz országgyülés is,

beigtathatják corpus jurisunkba ismételten az 1848: 20-dik törvénycikket: de ha hazánk 8 millió katholikusa, vagy legalább ezeknek lelki vezetői, a több ezerre menő számú kath. pap és szerzetes e törvénycikket ugy tekinti, mint mely „reájuk van decretálva, melyet tűrniök kell — a „Religio"val szólva, — miként Isten is sok rosszat eltűr, mely mellett a kath. pap nem buzoghat, ha csak egészséges eszéről, vagy lelkiismeretéről le nem mond, — melynél a katholikus hitnek megrontására alkalmasabb állam-egyházi viszonyokat a pokol sem javasolhatott volna", — ha, mondom, e törvényt ugy tekintik, akkor célt alig érünk vele, a régi sebet ez be nem hegeszti, a súrlódásokat meg nem szünteti, és sem egyházi sem állami életünkben nyugalmas boldog napokra nem igen számithatunk.

E gondolatok s ez aggodalmak vezettek engemet oda, hogy széttekintsek s megkérdezzem, kiknek nevében beszélnek a mi ultramontán lapjaink; hogy különösen megkérdezzem, hogy ha a művelt katholikusok nagy többsége nem tartozik is ama sz. harcosok táborába, de hát az alsóbbrendű kath. papság s szerzetesek? Vajjon nem az összes kath. papság szájából s lelkéből vette-e ki Palásthy ama nevezetes mondatát: „hogy 1848 mellett buzgólkodjam, elöbb egészséges eszemről, melylyel Isten megáldott, vagy papi becsületességemről, melyre az Isten malasztja felsegitett, le kellett mondanom?!" Ha igen, akkor, mint fentebb emlitém, jaj egyházunknak, de jaj nemzetünknek is.

Én, részemről — vigasztalásunkra legyen mondva — másként tanultam ismerni s becsülni az alsóbbrendű kath. papságot s némely szerzetet. Tudom, hogy vannak közöttük számosan, kik hőn szeretik vallásukat, egyházukat, hivataluknak szentelik egész életüket. Legyenek is! adja Isten, hogy minden egyházban minél több ily pap legyen, mert valódi vallásosság nélkül sem egyes ember, sem nemzetek boldogságáról ne álmodozzanak. De avagy a valódi vallásosságtól nem tudná a papság a türelmetlenséget külön választani? és mivel hűn akarja Istene parancsát teljesiteni, azért ellentétbe kellene jönnie hazája törvényével? s avagy nem lehetne egyháza és nemzete érdekeit összekapcsolni, és mindegyikért hőn buzogni? Én ezt hiszem igen. Egy kitűnő, s bókokban fukar protestans iró azt mondja egy helyütt: „Megható jelenet, hogy mily nevezetes szerepet játszott a magyar katholikus alsóbb klerus nemzeti irodalmunk ujjászületése korszakában, sokkal nevezetesebbet mint a protestans. A szegény szerzetesek, plebánosok és káplánok — főpapjaiknak hagyva a fényt s a protestansokkal való torzsalkodást, — az éledő nemzetiség, a zsendülni kezdő irodalom nevében egyesültek a világi protestánsokkal. Érezték, hogy van egy pont, hol főleg csak keresztyéneknek és magyaroknak kell lennünk... Faluditól Czuczorig hány nevezetes iró állott elő e lelkes phalanxból; a mellett mindenütt ott találjuk őket, hol az irodalom ügye forog kérdésben...“ (L. Gyulaytól: Vörösmarty életrajza 33 lap). E nehány sor olvasásakor eszembe

jutottak első ifjuságom' évei, visszagondoltam az 1848 előtti időkre, visszavarázsoltam lelkemben a nemzeti lelkesülésnek azon soha nem feledhető jeleneteit, melyeknek a 48 előtti évek oly gyakran voltak tanui: és e visszaemlékezés nagyon meggyőzött a felől, hogy a magyar katholikus papság nem az többé, a mi volt az elébbi századokban, nem olyan mint a minőnek némelyek szeretnék. Bebizonyitá e papság, hogy az égi haza mellett lehet a földi hazát is forrón szeretni, hogy lehet valaki hű fia az egyháznak, és mégis hű barátja a józan szabad szellemnek, és ami ennek testvére a türelemnek. Alig hogy kissé lengedezni kezdett 1830 körül az alkotmányos szabadság szele: a magyar kathol. alsóbb papság, vagy legalább ennek ifjabb tagjai ihletve lőnek általa. Katholikusok voltak ezek templomuk falain belől, de azon kivül honpolgárok, — lelkesülve azon eszmékért, melyekért lelkesült a nemzet, küzdve, harcolva azon ügyért, melyért harcolt a nemzet. Küzdve, harcolva igen! mert e szabadabb irány s nemzeties érzület nem mulékony tünemény volt a fiatal papság lelkében, hű maradt ez azokhoz a nehéz napokban is. Nem akarom ezen veszedelmes éveket bolygatni, elég legyen annyit megjegyeznem, hogy 1848 és 1849 számos fiatal lelkészt, és szerzetest azon az oldalon találát, melyen a nemzet fiainak nagy részét; és ezen évekből ugy a templomi s piarci szószékek, mint a csatatérek, bitók, vagy a számüzöttek jegyzéke fényes bizonyságot tett a mellett, hogy

az alsóbb papság nemcsak az égi de a földi hazát is szereti.

És vajjon egy ily papságnak valódi képe volna az, mely a „Religio“ s „Idők tanuja“ torzitó tükréről szemünk elé verődik? Vajjon lehető az, hogy azon papság, mely évtizedeken keresztül oly hű bajnoka volt a nemzeti irodalomnak s az ez által élesztett, növelt nemzeties érzületnek, most néhány évvel később józan eszével s papi becsületével öszszeférhetetlennek, ördög sugallta, pokol javasolta műnek tekintene egy oly törvénycikket, mely épen az ő általa is tenyésztett szabad nemzeties érzületnek kifolyása, melyet a nemzetnek összes és pedig nagy részben katholikus képviselői alkottak, melyet 1848-ban egy apostoli király szentesitett, s 1849-ben a kathol. papságnak is egy része vérével megpecsételt; melyet a nemzetnek 1861 és 1865-iki, ismét nagy részben katholikus képviselői érvényre juttatni törekedtek, és igy a melynek életbeléptetését az egész nemzet sürgeti, melytől a többi törvénycikkekkel egyetemben az egész nemzet hazánk felvirágozását reményli? Nem! vastag önzés, szenvedélyes elfogultság, évek hosszu során át megkövesült téves nézet elragadhat valakit annyira, de azon fentebb rajzolt alsóbb rendü papságot nem hiszem erre képesnek.

Szégyenlené ez, hogy oly távolság van közte és a nemzet között, szégyenlené kimondani azt, hogy a művelt katholikusok közöl oly sokan hűtelenek lettek egyházukhoz, hogy ő oly rosz neve-

lője volt a reá bizott nyájnak, hogy im három országgyülésre nem tudott, vagy nem akart a nép jobb képviselőket választani, mint olyakat, kik 1848-ban oly államegyházi viszonyokat alkottak, 1861 és 1866-ban oly törvények érvényesitését sürgették, melyeknél „a kathol. hit megrontására alkalmasabbakat a pokol sem javasolhatott volna.“ Nem! e még elébb oly lelkes, szabad szellemű közpapság, nem lehet ily hamar hűtelenné közelebb rajzolt multjához. Én nem akarom kétségbe vonni, hogy van ma is számos kathol. pap, ki szívvel lélekkel hű fia s szolgája egyházának, de azért hű fia nemzetének is, s hű testvére világi testvéreinek. Van elég kath. pap, ki belátja, hogy azon rosz hirbe kevert 20-ik törv. cikk, szoros, elválhatlan kapcsolatban van 1848-nak többi törvénycikkeivel, hogy az nincs megrontására a kath. hitnek, sőt inkább épülésére; hogy ezen 20-ik törvénycikk épen csak azt tette az egyházi téren, a mit tett több 48-iki törvény a politikai s társadalmi téren. Egyik törv. cikk elvette a nemestől nemesi kiváltságait, és egyenlőséget hozott be minden honpolgár közé; egy másik megosztotta e hon földét a földesúr és jobbágy között, és ez utóbbi nyakáról levette a robot, dézma s földesúri önkény századok óta nyomasztó jármát; igy a 20. törv. cikk elvette az eddig uralkodó egyháztól kiváltságait, s egyenlőknek declarálta a bevett egyházakat, széttörte azon igát, melyet az „akatholikus“ egyházak századok óta viseltek. De valamint az egyenlőségi törvény nem sem-

misité meg a nemzetet söt inkább erösité az által, hogy 300 ezer nemes jogát megosztá a 13 millió polgárral, s valamint a robot, dézma megszüntetésével a gazdászat nem lett megsemmisitve, s a földesurak nem lettek tönkre téve, épen ugy a 20-ik törv. cikk bizonyára legkisebb csorbát sem ejtett a kath. hiten, söt inkább alapot vetett arra nézve, hogy mindenik egyházban a hit s erkölcsiség mentül inkább kifejlödjék, felvirágozzék. Van, mondom, elég kath. pap, ki a 20-ik törv. cikket ily szempontból, és a többi 48-iki törvényekkel ily szoros, csaknem szerves összefüggésben tekinti; van ki belátja, hogy ö hű lehet Istenéhez, Krisztusához, lehet hű s becsületes pap azért, hogy a vegyes házasságból született gyermekek vallásos neveltetésénél, a vegyes házasok összeadásánál, elválasztásánál stb. a viszonosság elve vétetik szabályzóul. Ha volt elég világi nemesünk s földesurunk, kik — örök büszkeségére nemzetünknek — elöjogaikról, kiváltságaikról önkényt oly készek voltak lemondani, a megvetett pórok millióit velük egyenlö polgártársakul elfogadni, készek voltak javaikból ezreket áldozni, a nép vállairól a teher egy nagy részét saját vállaikra átvenni, csakhogy a keresztyénség magasztos humanus elveit a valósuláshoz közelebb vigyék: hát avagy a magát kizárólag keresztyénnek valló papság kénytelen volna mindjárt józan eszéröl s papi becsületességéröl lemondani, ha a keresztyénségben rejlö egyenlöségi elv érvényre emeltetik, s ha a törvény, más keresztyén és nem keresztyén vallás-

felekezeteket is részesiteni kiván azon jogokban, melyekkel eddig kizárólag az ö egyháza birt? Nem! Vannak egyesek, — miként sajnosan tapasztaljuk, — kik nem tudom mi érdekből, vagy elfogultságból egy ily törvény miatt feljajdulnak: de az összes kathol. közpapságot, mely nagy részében ugyanazon nemzet testéből és véréből való test és vér, melynek képviselői e törvényt alkoták, s melynek egyesitését s felvirágoztatását célozá épen e törvénycikk is, — sokkal nemesebb, humánusabb jelleműnek ismerem és akarom ismerni. Sokkal nemzetiebb irányu az, hogysem egyházunk irányába, mely nemzetiségünk s alkotmányunk megörizésében századok óta oly sokat tett, annyira türelmetlen, méltánytalan akarna lenni.

De hát ha csak optimismusom képzelődése mind az, miket itt beszélek? kérdi a t. olvasó. Talán igy hiszem ezeket, mert igy szeretném? Nem az én szemeim s okoskodásom csalnak-e? Ha ugy volt is 1849-ig, de a jelen napokból hol vannak az érvek? E kérdések s gondolatok elöttem is felmerültek, mert ha a mult kezesség is némileg a jövőre nézve, de nem csalhatatlanul. S megvallom hamarjában kétségtelen argumentumokkal alig tudnék elöállni. Felhozhatnék ugyan speciális eseteket, melyek egyes kathol. lelkészeknek emelkedett, humánus, valóban türelmes szelleméről tesznek fényes tanubizonyságot; felhozhatnék az 1861 és 1865-iki követválasztási tudósitásokból számos esetet, melyek bizonyitják, hogy egyes kathol. papok hivek marad-

tak 1848-iki elveikhez, lelkesülten küzdöttek ezen elveket valló képviselőjelöltek mellett. De fájdalom, az ellenkezőre is hosszu sorát lehetne a speciális példáknak felmutatni. S ezenkivül hathatós érvül szolgálna fentebbi állitásaim ellenében, azon neveltetési rendszer, melyben az utóbbi 17 év alatt az ifjabb kathol. papság felneveltetett, mely rendszer talán nyomósan bizonyitana az e lapok 30-ik számában kimondott azon állitás mellett, hogy az ultramontánok szövetkeztek Bachchal, azaz miként ez az állami, ugy azok az egyházi élet terén el akartak fojtani minden szabad szellemet; s miként ez a polgári hivatalnoknál legfőbb érdemül tekintette a feltétlen engedelmességet, ugy sok fővezetője az egyháznak legkiválóbban buzgólkodott azon, hogy a leendő papnak ne legyen önálló gondolkodása, fensőbbsége ellenében ne legyen semmi akarata.

De mind ezen s más felhozható okok dacára is én nem tudok megválni ama fentebb kifejezett meggyőződésemtől. Az alapos érvek hiányát mentse ki azon egyházi kormány szelleme, mely alatt a kathol. papság áll. Jól tudjuk saját nemzeti életünk történetéből, hogy vannak idők, mikor a hallgatás arany, vannak kormányok, melyek alatt a meggyőződést el kell palástolni, s midőn még a kebel legbensőbb rejtekében is csak félve dobog a szív oly eszmékért, melyek fent, a hatalmasok előtt nem kedvesek. Holt volt a mi magyarságunk az ötvenes évek kezdetén? Alig lehetett hinni, hogy mi vagyunk unokái azon népnek, mely nyolc századon

keresztül oly hűn buzgott alkotmánya s szabadsága mellett. És csak egy kis fuvallata kellett a szabadság szelének, im ismét azon magyar érzelmű, alkotmányt szerető nemzet tűnt elő, melyet sokan már eltemettetve hittek. Igy változtassátok meg csak egy kissé azon szellő irányát, mely Magyarországon Péter hajójának vitorláit hajtja; azonnal tapasztalandjuk a nagy változást. Ha Ő Felsége oldala mellett, ki hazánkban apostoli királyi jogánál fogva a katholikus főpapi székek betöltése körül oly nagy befolyással bir, tanácsadókként nem Bach s teremtvényei állanak, de folytonosan magyar s. alkotmányos érzelmű honfiak; s ha majdan a püspöki s érseki székek betöltésénél nem rovatik fel érdemül a protestánsok iránti türelmetlenség, avagy a nagy germanizálási hajlam s több ilyesféle; ha majdan az ifjuban a nemes lelkesültséget, a kissé szabadabb, s nemzeties szellemet nem fogják a 10—12 évig elnyujtott káplánság sanyaru kenyerével elfojtani, s a más vallásuak irányába tanusitott felvilágosultságot s humanismust örökre valamely szegény plebánia szűk falai közé zárni: meglátjátok, hogy a mostani, részben főpapi tekintélylyel s költséggel fentartott, támogatott katholikus lapok mily hazug tolmácsai voltak a magyar kath. papságnak, hamis tanui az időknek; meglátandjátok, hogy a magyar kathol. papság hű képviselője nemzete józan szabad s türelmes szellemének, hogy nála a vallás és egyháza iránti hő ragaszkodás nem leend kapcsolatban a más vallás jogtalan elnyomásával, hogy nála a

hő honszeretet, párosulva tudományos müveltséggel, leolvasztandja a vallási türelmetlenség jégkérgeit, és hogy mind józan eszével mind papi becsületével összeegyeztethetőnek tart egy oly törvényt, mely tulajdonkép csak viszhangja Urunk ama parancsának: „valamit akartok, hogy cselekedjenek az emberek ti veletek, azont cselekedjétek ti is azokkal, mert ez a törvény és a prófétták“ (Máté 7, 12.). Másfél évtizedes keserü korszak, s alkotmányellenes kormány megszakaszthatta a béke és egyetértés ama fonalát, mely 1848 előtt a hon külömböző vallásu hívei között oly szép reményeket keltőleg fonódott, — mert hisz „a hol nincs szabadság, ott nincs szeretet, és a hol nincs szeretet, ott nincs béke s egyetértés,“ — de a szabadság angyala összekötözendi azt ismét, és eljövend az idő, talán nem sokára, midőn a fegyvert, melyet most még, mint a fogságból haza bocsátott, de szabadságukban folyvást háborgatott, épülésükben örökösen zaklatott zsidóknak, egyik kezünkből letennünk soha nem lehetett, letesszük mi is, az ellentáborban levők is, és mindkét kezünkkel Jeruzsalemünk lerombolt falainak felépitésén munkálkodunk, hogy ezeken belől majdan ugy is mint állampolgárok, ugy is mint egyháztagok a rég nélkülözött békét és boldogságot élvezhessük.

Farkas József.

Tisztázzuk a kérdést.

Sept. 30.

I.

Egyedül tiszta fogalmak alapján fejlődhetik ki az emberi jobblét, s egyedül saját határaik közt szorosan mozgó intézvények érhetik el teljes virágzásukat.

Széchenyi.

Az az érdeme minden esetre meg van a polemizálásnak, hogy oly kérdések, melyek elvontan, pusztán tudományos szempontból tárgyalva figyelmet aligha gerjesztenének, a vita folytán az élettel hozatván szoros kapcsolatba, közérdekeltségben részesülnek; s a mi nem kisebb nyeremény, az, hogy midőn a forgalomba tett tudományos eszmék aranyai, a nagy közönség számára mintegy apró pénzre váltatnak, akkor egyszersmind azoknak belértékét meg kell közelebb határoznunk s ez által sok oly fogalomra deríttetik világosság, melyeket személyes és pártérdek félremagyarázni, elhomályositani törekedett.

E tekintetből épen nem baj, hogy föt. Palásthy úr jónak látta a vitát a megsértett érdek élességével a maga módja szerint tovább fűzni. Az igazság a folytatott feszegetés által csak nyerni fog.

A „Religio“ utolsó számaiban egy cikksorozat olvasható, mely midőn az 1848-ki törvényeket, különösen annak vallásügyi részét pellengérre azért

állitja, mert P. úr szavai szerint „a kath. egyház fejéről letépi a koronát“, és „megfosztja létezhetési jogától“, egyszersmind a „Prot. Egyh. és Isk. Lapok“ iróira rákiált, hogy velök békében nem maradhat, mivel ezek a politikai 1848-nak a vallás terén támaszt akarnak nyujtani, és a politikai 1848-at a vallásitól elválaszthatatlannak mondják, holott a vallási 1848 a kath. magyar hazára, vagyis a magyar kath. egyházra szolgaság, tehát a politikai 1848 a kath. egyház elnyomása, elpusztitása nélkül meg nem állhat.

Ha lapunk szűk tere engedné, szivesen közölnők a nevezett cikksorozat egész szövegét, s akkor nekünk nem sok mondanivalónk maradna; mert valamint bizonyos az, hogy az igazság elmondásához nem nagy mesterség kivántatik, mert a latin példaszó szerint: veritatis sermo simplex est, ugy viszont az ide-oda kapkodó, bonyolódott előadás, az igazsággal való meghasonlásnak legszólóbb tanubizonysága.

A „Religio“-nak legujabb cikksorozata oly sokfelé kapkodó előadásnak igazi példányképe, és tulajdonkép nem is annyira minket illet az abban folytatott polemia, mint inkább az 1848-ki törvényeket; mi csak eszköz vagyunk, a sajátképi tárgy, melyet sujtani akar, az 1848, melytől a katholikus alsóbb rendű pápaságot az által véli legkönnyebben elriaszthatni, ha rámutat: ime az az 1848 a protestansok kedvence, tehát világos, hogy a 48-ki törvények életbeléptetésével „a magyar kath. egyházra csak szolgaság vár.“

Az egész philippica két részre osztható: az elsőben hadanász a XX. t. cikk ellen, mely — horribile dictu — a többi vallásfelekezetekkel tette egyenjogúvá a kath. egyházat, holott az „nyolc százados multjánál fogva mégis csak többet érdemelne mint a többi vallásfelekezet"; a második részben szenvedélyes gyülöletét fejezi ki az 1848-ki törvények egyéb vallási intézkedései iránt.

A dolgok természete szerint nekünk e lapok terén a 48-ki törvények közül csakis a XX. cikkéhez lehetett hozzászólásunk s az emlitett törvényeknek kizárólag a kath. egyházra vonatkozó cikkeire, mint nem interreligionariusokra nem is gondoltunk; most is szivesen mellőznők azokat, ha a „Religio" a magyar protestans és katholika egyház között párhuzamot vonva, azt nem süti ki, hogy mi midőn kötelesség szerint a 48-ki törvények mellett szilárdul állunk, egyenesen a kath. egyház vesztére törünk, mert mig a kath. egyházat „a protestans vagy zsidó cultusminiszter rendelkezése alá szeretnők terelni, addig más részről a prot. egyház egyáltalában semmiféle miniszteri rendeletnek alá nem veti magát."

A törvény, mely föt. Palásthy urat e kemény vádra ösztönözte, a III. t. cikknek 7-ik §-át képezi, és igy hangzik: „Az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak és az ország zászlósainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlata és a nemességnek, cimeknek és rendeknek osztása, mindég az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illeti."

Itt a vita főpòntja — mondja főt. P. úr — nem pedig a XX-ik t. cikk. Hazai protestansaink, mikor a ‚Religio‘ ellen, mellette vagy inkább miatta csekélységünk ellen fölindultak, azonnal fogják látni, mily igazságtalanul bántak velünk. Nem ellenök volt a mi szavunk soha; egyes túlságoskodást, mint Blázy Alajosét, vagy t. K. Albertét, visszautasithatunk, de a protestansok ellen e vitában fel nem keltünk. Sőt ők velünk tarthatnak, pártunkat foghatják, mivel a szabadságban az állam ellen, ha 1848 bejön, közös az ügyünk. Azt nem akarjuk mi, a mit ők égre-földre nem akarnának, az állam uralkodását egyházunk, és igy lelkiismeretünk fölött; mi a vallás dolgában, ha 1848 életbe fog lépni, csak püspökeinktől, csak a pápától akarunk függni. Hogyan fogja a pápa, az apostoli király praerogativáinak gyakorlatát szabályozni, ez nem az állam gondja: az apostoli király, vagyis a királyi apostolság nem állami hatóság levén, hanem egyházi, nem az államból származván, hanem az egyházból, nem az állam, hanem az egyház javára adatott a pápától. Az 1848-ki törvényhozás pedig a királyi apostolságot az állam fejének több joghatóságaival egyiránt viszi, bizonyság erre a III. t. c. 7-ik §-a.“ Az ország főméltóságait a porosz király is kinevezi, kegyelmezés jogát is gyakorolja, a nemességet, a cimeket, a rendeket is osztogatja minden király, még sem apostol minden király. Mert azoknak gyakorlata immanens fejedelmi jog, melylyel a marokkoi császár, a perzsa sach is bir, de azért mert császár, mert sach, nem apostol is egyszersmind. Az apostolság pápai privilegium. Ezt 1848 egészen összezavarja, s azért zavarokra ad alkalmat. Mikor tehát protestansaink az államtól függni nem akarnak, oly feketének festik azt a csuda ultramontant, mikor ő is azt vitatja? Mikor magyar protestansaink a viszonyosság elvén nem akarnak az egyenlőség szinvonala alá szorittatni, oly feketének festik azt a türelmetlen ultramontant, a ki szinte nem akarja a kath. egyházat az egyenlőség szinvonala alá dobatni. Mikor protestansaink követelik, hogy vallásuk benső, külső élete szabadon mozoghasson, szabadon

nyilatkozzék, oly kiálhatatlan az az ultramontan, a ki a kath. egyházra szinte azt követeli in hac iniquitate temporum. Szabadjon mondanunk, e vita, melynek t. K. A. úr oly keserű zamatot adott, s melynek dialecticájához tek. B. M. úr még Zöld Marcit is segitségül vette, — e vita nem szükségképen interreligionarius, e vita csak a kath. egyház és az állam közötti viszonynak rendezése 1848 által létre hozott helyzetekben, e vita egészen kath. magánügy, interreligionariussá csak ugy lehetett e vita, ha a protestansok az állam oldalára állanak, s az állammal együtt ellenünk harcolnak, vagyis, ha az 1848-ban letett gyűlöletet a kath. egyház ellen vágy ugyanott nyilatkozó ignorantiát a kath. egyház természete felől a protestans irók is osztani akarják. Mintha csak a haza négy részeire kiáltanák: 1848 egészen protestans Magyarország, a ki annak legkisebb jottája ellen szól, ellenünk, a protestansok ellen szól, mi tehát 1848-nak védelmére a ‚Religio' ellen K. Albertet küldjük, irjon a kath. egyház ellen requisitoriumot, anélkül, hogy, mi a katholikusok igazságos kifogása, tekintetbe venné. Igy értjük miképen lesz interreligionarius minden vita, mely 1848-nak vallási intézkedései ellen kezdetik. 1848 annyi, mint prot. államvallás liberalismus alá bujtatva, a kath. államvallást megtámadni szabad volt, a prot. államvallást megtámadni azonnal hazaárulás. A „haeretici comburantur“ ellen nem lehet kifogás, mivel az elmélet ugyanaz. A mely vallás az állammal össze van forrva, azon vallás ellen szólni, annyi mint az állam ellen, annyi mint a vallás ellen szólni.“

Valóban veszett ügynek kell annak lenni, mely mellett allegálva tiszta elméjű iró, a minőnek föt. P. urat ismerjük, annyira kénytelen összevissza beszélni, hogy végre maga kisüti, miszerint minden eddigi berzenkedésének semmi alapja nem volt.

Vessünk egy vizsgáló pillanatot a dolog történelmi eredetére és jöjjünk tisztába annak közjogi minőségével.

A r. kath. egyházi méltóságok betöltése azon nagy horderejü kérdések egyike, mely felett századokig folyt titkon és nyiltan világrenditő harc a pápa és a világi hatalmasságok közt.

A történelem tanusága szerint a római főpapság, mihelyt a kath. tan valahol gyökeret vert, minden ügyekezetét arra forditotta, hogy földi javak, világi méltóságok és politikai befolyás birtokára tehessen szert, ezek által vélvén legjobban fentarthatni azon hatalmat, melyet a lelkek fölött szeretett gyakorolni. A fejedelmek többnyire készséggel segitették a kath. papságot e törekvésében, részint vallásos buzgóságból, részint pedig azért, mert az egyházban csakhamar hű szövetségest ismertek fel arra nézve, hogy a népet engedelmes függésben tartsák; a papság viszont csakhogy teljesen megfészkelje magát, természetesnek találta, hogy a kinek kezéből vette a javakat (beneficia), attól nyerje kinevezését is. A tizedik századig a királyok minden ellenmondás nélkül rendelik, nevezik ki a püspököket és érsekeket, és az akkori történelmekben széltire olvashatni a királyok ebbeli jogaiknak gyakorlatáról, mint pl. Conc. Ratisb. v. August. a 742 (Labb. VIII. p. 270): Ego Carolomanus.... ordinavimus per civitates episcopos, et constituimus super eos archiepiscopum.

Hogy ebből az egyházra semmi jó nem háromlott, hogy a fejedelmek e választásoknál, nem anynyira a vallás érdekét, mint inkább politikai céljaikat tartották szem előtt, magától értetik; s mégis ki

kivánhatta volna józanul a fejedelmektől, hogy birodalmaik leggazdagabb birtokosait, az államélet főfőtényezőit oly idegen hatalom kezeiből vegyék, mely ellenök nem egyszer szállt élethalál harcban sikra? Ki kezeskedett volna nekik, hogy az idegen hatalom creaturái, nem ellenök fordulandnak-e a próbáltatás órájában?

Valamint kétségtelenül visszás dolog, hogy az állam közegei válaszszák a vallásügy dignitariusait, ugy tagadhatlanul igazuk volt a fejedelmeknek, midőn az állam javait és érdekeit idegen hatalom embereire bizni nem akarták.

A vallásnak tehát a hatalommal való természetellenes szövetsége oly bonyodalmat szült, melynek maradandó megoldása, mig e szövetség fennáll, a lehetetlenségek közé tartozik.

Harmadfélszáz esztendeig folyt a világi és egyházi hatalom között az investitura feletti harc, utoljára is az 1122-ben létrejött wormsi concordatum maradt érvényben, melynek erejénél fogva a püspökök és apátok a császár vagy ennek képviselője jelenlétében szabadon választattak, az igy választottakat a császár a királyi pálca (sceptrum) által földi javaikba iktatta, mig a püspökpálca, gyűrű és pallium által való investitura vagy az egyházi beigtatás a pápát illette. Azóta soha egyetlen római egyházfő sem engedte át a frank császárok és Hohenstaufok kezéből kicsikart jogokat egy fejedelemnek sem. Pálcát, gyűrűt és palliumot, melyek kizárólag egyházi jelvények, sem a legkatholiku-

sabb spanyol, sem a legkeresztyénebb francia, sem pedig az apostoli magyar királyok nem adhattak; s ha a 48-ki törvények e jogot akarnák elsajátítani, joggal mondhatná a maga szempontjából a „Religio" szerkesztője, hogy azok a kath. egyházat egyházias jelleméből kivetkőztetni törekszenek, hogy a sekrestyébe és a szentélybe tolakodnak; de ilyet még a rosz akarat sem olvashat ki az emlitett törvények egyetlen cikkéből sem.

Azt, ugy hisszük, maga P. úr sem tagadandja, hogy hazánkban a kath. egyházi méltóságok nem kevésbé politikai, mint egyházi természetüek. A kath. felsőbb clerus a magyar közjog szerint ma is még első status az állam háztartásában, első helyt ül a főrendi táblánál, alkotó részét teszi a királyi kancelláriának, a magyar királyi helytartótanácsnak, birákat nevez a királyi curia mind két biróságához stb. stb. — P. úr a clerusnak e befolyását a haza politikai ügyeire természetesen nemcsak megtartani, de lehetőleg öregbiteni is szeretné és mégis másfelől azt kivánja, hogy az a clerus pusztán csak Rómától függjön, hogy arra a világi hatalom semmi befolyást ne gyakorolhasson. Ime ez az, a mit mi ultramontanismusnak nevezünk s a hazafisággal összeférhetőnek nem tartunk.

Ha P. úr erre azt mondja: „Van nekünk apostoli királyunk", ezt illeti egyedül amaz ügyekben a szerepelés és igy minden ministeri ellenjegyzés a gonosztól való: akkor csak azt tanusitja, hogy nagyon rosszul tanulmányozta a hazai köz-

jogot. Ha oly nagy nyomatékot tesz az „apostoli“ cimre, nem kellett volna felednie, hogy ugyanazon oklevél, melynek erejénél fogva a magyar király kiváltságot nyert, „maga előtt keresztet, apostolságának cimerét vitethetni,“ ezt azon világos föltételhez kötötte, „minekutánna te, (illetőleg követőid és törvényes utódaid) e koronával, melyet küldünk, rendesen és követidnek általadatott forma szerint megkoronáztatol.“ Már pedig hazai törvényeink szerint sz. István kononája csak akkor tétethetik az illetőnek fejére, ha az elébb az ország alkotmányára megesküdött és igy felségi jogait, melyekhez az apostoli is tartozik (l. Cziráky A.: A magyar közjog alapvonalai II. fej. 9. §.) csak alkotmányos uton gyakorolhatja. Ama t. cikk tehát, mely az érsekek, püspökök, prépostok s apátoknak kinevezését egyenesen Ő Felségét illetőnek mondja, azzal a hozzáadással, hogy ama kinevezéseknek „az illető felelős magyar miniszter ellenjegyzése mellett“ kell történniök, a magyar király apostoliságának épenséggel nem derogál, hanem csak a constitutionális módot állapitja meg, mely szerint kell ama felségi jogát gyakorolnia.

Csodálatos teremtés az a P. úr lelkiismerete! A Bach kötötte concordatum cseppet sem bántja, de a nemzet cselekvényében, ha még oly ártatlan, mindenütt bünt és átkos vészt lát.

De nem akarom tovább füzni a dolgot, és összefoglalva okoskodásom fonalait, csak azt mondom: Ha r. kath. testvéreink az egyházi hatalomnak a vilá-

gitól való tökéletes elkülönitését komolyan akarják, igen jól cselekesznek, és mi bizonyosan utolsók leszünk, kik oly szent törekvésnek útját állani akarnánk. De ne feledjék, hogy erre csak egy út vezet, és ez nagy lemondással jár: Északamerika példáját kell követniök, hol a két hatalomnak egymástóli elkülönitése befejezett tény, de nincs is ám ott a kath. clerusnak terjedelmes fekvő birtoka, sem külön statust nem képez, mely a szövetség congressusában vagy az egyes államok gyűléseiben befolyást gyakorolna.

Ez az egyetlen mód az állam és egyház közti százados viszályok elintézésére, és „nem annak kinyilatkoztatása, hogy az egyház a státusban van, mert a státus határai nem irhatják körül a religio erkölcsi Istenországát, sem nem concordatumok, melyek által vajmi gyakran a két alkudozófél egy harmadiknak jogairól egyezkedik.“

S ime itt a kulcsa annak is, miért utasithatjuk mi protestansok jogosan vissza az államnak egyházi és iskolai ügyeinkben való minden avatkozását, mig azt kath. testvéreinkre nézve a jelen viszonyok közt lehetetlennek tartjuk.

Nekünk protestansoknak nincsenek oly egyházi javadalmaink, melyeket a politikai hatalomnak egyes papi személyekre kellene átruháznia, superintendenseink nem fényelegnek világi méltóságban, és papi minöségöknél fogva semmi kiváltságos politikai jogokat nem gyakorolnak, iskoláink is nem az állam vagy a király által adományozott javakból, hanem a

hívek filléreiből tartatnak fenn. Reánk nézve tehát hiányzik a kormányhatalom félebb emlitett jogának minden alapja s igy méltán követelhetjük, hogy a nem csekély áldozatok árán megvásárolt egyházi és iskolai autonomiánkat az állam tiszteletben tartsa és ügyeinkbe a superinspectión túl ne avatkozzék.

Nagy Sándor, mikor Diogenesnek szükségét nem ismerő függetlenségét tapasztalta, e szavakra fakadt: Ha Nagy Sándor nem volnék, Diogenes szeretnék lenni. Nagy Sándor éles esze belátta, hogy a lemondás épen ugy vezethet nagyságra mint a hatalom, de azt is tudta, hogy ember mind a kettőt nem egyesitheti. Főtiszt. P. úr nagyobb akarna lenni Nagy Sándornál: ő a lehetetlentől sem riad vissza; hatalmat is akarna birni, és lemondás nélkül függetlenséget is. „Sokat akar a szarka stb."

A kath. egyház függőségét nem mi protestansok hoztuk létre és nem is fogunk, nem is akarunk a mellett küzdeni, de a dolog természete hozza magával, hogy mindaddig mig a kath. egyháznak általunk elősorolt világias minősége, politikai természete fennmarad, addig az államélet szükséges feltételeitől függőnek kell lennie.

Ha a kath. papság megelégszik az egyház szerény hatáskörével, ha az iskolák fentartásáról maga az egyház, azaz: a hívek összessége gondoskodik, akkor, de csakis akkor leszen vége a politikai függésnek, addig pedig minden küzdelem haszontalan, és — a mint dicső Szalay-nk mondá: „a világi hata-

lom ellen panaszt emelni, s azzal tilos közösülésben lenni, hypokrisis."

II.

Oct. 14.

O aeterna veritas, et vera charitas, et chara aetermitas! Tu es Deus meus.

S. Augustinus.

Nagy munkába fogtam, midőn arra vállalkoztam, hogy a ft. Palásthy úrral folytatott vitakérdést tisztázni fogom.

A harcban, melyet az érdek vív az ész ellen, rendesen nem azon fegyverek alkalmaztatnak, melyeket a tudomány nyujt, s az igazság felhasznál. Az érdeknek saját észjárása van, mely más következtetést nem ismer, mint az önhaszonét. A fenforgó kérdésben is hiába halmozzuk észszoritó érveinket, hiába iparkodunk igényeink igaz voltát bebizonyitani; akár mit szól az igazság, a tulsó oldalon mindég a vallás szentségét hozzák fel ellenébe, pedig ez oly bő palást, hogy alatta a legellenkezőbb nézetek is helyet foglalhatnak.

Midőn 1843-ban Wurda, a győri káptalan követe, inditványozta: „Nyilatkoztassék ki, hogy mindenik vallás szabadon — azaz a világi hatalomtól függetlenül — mozoghasson a maga körében, még pedig nemcsak egyes tagjaira, hanem egyházi összeségére nézve is", akkor az egész egyházi rend, a vallás nevében, ünnepélyesen protestált e nézet ellen, — ma pedig épen e nézet mellett

vív Palásthy úr, szinte a vallás nevében, ellenünk élethalál harcot. A mit 1843-ban „az örökké változhatlan“ katholika vallás tiltott, azt most, Palásthy úr szerint, ugyanazon katholika vallás parancsolja. A logika törvényei szerint ez merő ellenmondás, de nem ugy az érdek szempontjából.

1843-ban, midőn a káptalanok követei az alsóháznak tetemes alkotó részét képezték, midőn a kath. clerus egész megyéket kormányzott, követeket küldött, instructiókat készitett és ha korteskedésre került a dolog, tultett minden egyéb párton, szóval, midőn, mint Palásthy úr mondja, „az állam az egyháznak csak fiatalabb testvére volt, ki mint fiatalabb és tiszteletteljes testvér, egyedül a majorescotól kapott jogait gyakorolta“, akkor, mivel az egyház uralkodott az állam fölött, az egyház földi érdeke kivánta, hogy az állam egy legyen az egyházzal, s akkor a vallás nevében az egyházi hatalomnak a világitól való elkülönittetése ellen kellett protestálni. Ellenben miután 1848-ban, Palásthy úr szavai szerint, „a fiatal testvér exivit de domo patris, ut vivat luxuriose“, más szóval, miután az 1848. törvények a középkori feudal szervezeten alapuló ősiséggel együtt az ultramontan egyház majorescói előjogait is megszüntették, s elvalahára az állam úr akart lenni a maga házában, s nem akarta engedni, hogy a mennyország nevében a föld leigáztassék: most már Palásthy úr és elvbarátai sürgetik ismét a vallás nevében az egyházi hatalomnak a világitól való tökéletes elkülönitését,

nem hogy ez az államtól függetlenül rendezhesse cultusát, megtehesse az áhitathoz szükséges intézkedéseit, hanem hogy, a mint mult cikkünkben kimutattuk, az államtól függetlenül, söt ha kell, annak ellenére, élvezhesse és használhassa nagy területü földi javait, és gyakorolhassa fenmaradt roppant elöjogait, e függetlenséget is, „mint két rosz közöl a kisebbet", csak türvén, mig ismét elöjövend a reactio atyáskodó ideje, midön majd diadallal teheti fel a „fejéröl letépett koronát." Mert hiszen maga Palásthy úr mondá folyó évi elsö havi szemléjében, hogy „a földi hazának vannak rájok jogai; de elöttök e földi haza nem cél, hanem eszköz az égi hazára." Tehát Palásthy úr és elvbarátai szerint az egyház kezében a haza csak materia vilis, melyet csak addig respectálnak, mig ez az ö „mennyei céljaiknak" szolgál.

Az állam és az egyház közötti viszonyra nézve csak három lehetöség van. Vagy az egyház az állam fölött, mint a középkorban, vagy az egyház az állam alatt, mint a francia forradalom után a legtöbb európai alkotmányos államokban, vagy az egyház az állam mellett, mint Éjszakamerikában.

A ki az én csekély müködésemet e téren ismeri, tudhatja, hogy én az utolsó lehetöség mellett küzdöttem és fogok küzdeni mindég, tapasztalatból tudván, hogy a szellemi javak virágzása csak ott lehetö, ahol teljes függetlenség uralkodik, és a lelkiismeret szabadsága semmi külsö kényszer által nem korlátoztatik; magától értetik, hogy e függet-

lenséget és lelkiismereti szabadságot, mint következetes ember, nemcsak saját egyházamnak, hanem mind azon felekezetnek ohajtom, kiknek elvei a józan morállal és a társadalom céljaival nem ellenkeznek.

De épen a lelkiismeret szabadsága, e legszentebb szabadság érdekében szükség van garantiákra, szükség van garantiákra különösen oly vallásfelekezet ellenében, mely egy részről egyedül üdvözitőnek vallván magát, minden igyekezetét oda irányozza, hogy a többi vallásfelekezeteknek lelkiismereti szabadságát eltiporja, másfelöl történelmi fejlésénél fogva, folyvást oda törekszik, hogy a világi hatalomnak fölibe kerekedvén, annak szolgálatával uralkodjék a lelkeken.

A lelkiismereti szabadság legerösebb garantiája pedig abban áll, hogy ha egyik vallásfelekezetnek sem adatik semmi elöjog, melynél fogva a többiek fölött uralkodhassék, s lelki nyugalmokat kénye kedve szerint zavarja. Mihelyt e garantia megvan, a lelkiismereti szabadság és a vallásos autonomia, mint e garantiák szükségképi eredménye, az államhatalom minden erölködése dacára sem maradhat el.

Hogyha tehát, mint mult cikkemben kifejtettem, a katholikus egyház lemond, nem egyes buzgó hívek által adományozott alapitványairól, melyek szent és elidegenithetlen tulajdonát képezik, hanem az államtól nyert javakról, melyekre eddig a világi hatalom a katholikus egyházi ügyekbe való beavatkozási jogait alapitotta, ha lemond a középkorban

nyert előjogairól, melyeknél fogva a főpapság első status a törvényhozásban, akkor a kath. egyház teljes autonomiája is életbe lép, s megszünvén az ok, meg fog szünni, mint okozat, az államhatalomtól való függősége is; mert tökéletesen alá lehet irni, amit Palásthy úr az általa annyiszor emlegetett májusi cikkében mond, hogy „ha az állam feladja az ő kötelezettségeit az egyház iránt, fel kell adnia jogait is az egyházban, s tisztán semlegességre, a vallásfelekezetek benső jogai gyakorlatának politiális fentartására szoritkoznia."

De mig ez nem történik, nem marad más expediens mint az, hogy az állam, melynek elengedhetlen kötelessége, a polgárok nyugalma felett őrködni, s mindazt eltávolitani, ami azok békés együttélhetését megzavarhatná, ezen kötelességénél fogva, mely az egyházra alkalmazva ius advocatiae-nek neveztetik, positiv törvények által gondoskodjék, hogy az előjogozott felekezet a többieket el ne nyomhassa, s az állam békéje meg ne zavartassék.

Azt hinné az ember, hogy ezen egyszerü igazságok, e nem egyéni, hanem állami postulatumok ellen senkinek sem lehet szólója. Csalatkozik. Ki az egész államlétet csak hitvány eszköznek tekinti, annak államcélokról hiába beszélünk.

Ha mi az államcél tekintetéből a felekezetek teljes jogegyenlőségét a többször jelzett túlkapások és sérelmek ellen pontozott törvények által kivánjuk biztositva látni; főt. P. úr e kivánságot rettentő

túlkapásnak s a katholicismus vesztére irányzott követelésnek tekinti. és ránk kiált, hogy mi a kath. egyházat soha ennek természete szerint nem vesszük. „Mi gondoljuk — mondja a sept. 15-ki lapjában — hogy a viszonosság, az egyenlőség abban van, ha a prot. vallásfelekezet is, a kath. egyház is az ő természete szerint fejlődhetik, az ő természete szerint szabadon működhetik, különben az egyenlőség és viszonosság helyett a legnagyobb egyenlőtlenség és viszonytalanság áll be, s a szabadság helyett elnyomás lesz.“

Ugyan mit gondolt főt. úr, mikor ezeket leirta? hiszen épen az önszerinti katholicismus természete az, mely minden más hitfelekezetnek létezhetését is megtámadja és a törvényhozást kényszeriti a religionariumokba való avatkozásra, mit különben szivesen mellözne? Hiszen ön katholicismusa szerint az ország üdve abban állana, ha a protestansok az 1608 elötti törvénytelen állapotba helyeztetnének vissza, mert az 1608-ki vallástörvény által a „magyar nemzet életének alapja megsértetett, s a seb vérzett még a kötés alatt is.“ (l. „R.“ jul. 7-ki sz.) Valóban ön szájában a követelés, hogy „a prot. felekezet is, a kath. egyház is az ő természete szerint szabadon működhessék“ csak olyan, mintha a farkas szólna a bárányhoz: nincs rendén és nem egyezik meg az Isten teremtései közt uralkodni kellő egyenlőség és viszonosság elvével, hogy te magadat juhászebekkel véteted körül, holott én azok segitségével nem élek; bocsásd el örzöidet, hogy legyen egyenlőség köz-

tünk, mely abban van, hogy a bárány is, a farkas is az ö természete szerint szabadon müködhetik. Megesnék a szegény báránynak, ha irányában a farkas szabadon müködhetnék!!

A „Religio“ szerkesztöje azt, hogy mi protestansok a kath. egyházat saját természete szerint vegyük, különösen az áttérésekre, vegyes házasságokra, iskolákra stb. nézve kivánja.

A dolog illustratiójaul vegyük fel az áttérési esetet. A protestans paphoz eljön egy katholikus egyén, s kijelenti, hogy a protestáns vallásra akar áttérni. Palásthy úr szerint a protestáns papnak a katholika vallás **természetét** szem elött tartva, következöleg kellene nyilatkoznia: „Kedves barátom! Ön ezt nem teheti; a mi vallásunk tanai szerint ön a kath. vallásban is üdvözülhet, mig a katholikus tanok szerint az egyedül üdvözitö r. kath. hiten kivül minden vallásban, tehát a mienkben is, el kell önnek kárhoznia.“

Ha erre az áttérni akaró azt mondaná: „Ez mind lári-fári dolog, én azt nem hiszem“, a protestans papnak elöbbi szerepéhez híven igy kellene folytatnia: „De, kedves barátom! önnek e tekintetben nem lehet egyéni meggyözödése, ön tartozik azt hinni, a mit az egyedül üdvözitö r. katholika anyaszentegyház tanit, „akár irva legyen akár nem“: ön tehát protestánssá soha nem lehet.“

Vagy vegyük az iskolaügyet. Ime P. úr maga igy nyilatkozik: „A protestans atya oda küldheti fiát, hova akarja, mivel lelkiismeretében sem a superin-

tendenssel, sem a consistoriummal nem számol; de a katholikus atya bünt követ el, mikor fiát a prot. iskolába küldi, mert fiának hitét veszélynek kiteszi (itt az apodosisnak tulajdonképen igy kellene lenni: „mert ö nem csak az Istennek, hanem a római pápának, püspökének söt plebánosának is tartozik számolni lelkiismeretében.")

Teljesen megvagyunk arról győződve, hogy maga a „R." t. szerkesztője és elvbarátai nevetnék ki azon protestans papot legjobban, aki ugy beszélne az áttérni akarónak, mint mi felebb elöadtuk, s minket protestansokat valódi birkaegyügyüségü embereknek tartanának, ha P. úrnak az iskolaügyben felhozott kivánatait valami nagy scrupulositással zsinórmértékül tekintenök.

Ha mi az interreligionarius dolgokban minden vallásfelekezetnek Palásthy úr által vitatott természetére akarnánk figyelemmel lenni, akkor minden vallásos egyenlöség és viszonyosság merö szemfényvesztés lenne. Hiszen ha a törvényhozás a kath. egyházat a Palásthy úr által sürgetett természete szerint veszi, akkor nekünk, protestansoknak, mint haereticusoknak, legalább is törvényen kivüli páriáknak kellene lennünk.

Avagy elfelejtette P. úr, hogy a 4-ik later. Conc. (1215) meghagyása szerint a világi hatalmasságoknak meg kellett nyilvánosan esküdniök, miszerint egész eröből azon lesznek, hogy a hatóságok alatt álló földön találtató eretnekeket kiirtsák stb. stb. (Saeculares potestates pro defensione fidei praestent

publice juramentum, quod de terris suae jurisdictioni subjectis universos haereticos ab ecclesia devotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt. Si satisfacere contempserit (dominus temporalis) infra annum, significetur hoc summo pontifici: ut extunc ipse vasallos ab ejus fidelitate denunciet absolutos, et terram exponat catholicis occupandum, qui eam exterminatis haereticis sine ulla contradictione possideant etc.).

Minden mívelt katholikus mai nap ilyféle rendeletekben csak a sötét korok szomorú maradványait látja. De nem ugy ft. P. úr; ő neki a katholicismusban örök érvényű minden, abban semmi el nem évül, semmi nem változik. — S hogy a világi törvényhozás a jus canonicumnak olyan természetű cikkeit érvényen kivülivé tette, hogy az isteni ügyekbe emberségesebb szellemet mert behozni, ez az, ugy látszik, a mi Palásthy úr szivét sebzi. Ha olvassuk azon rettenetes jeremiádokat, melyeket Palásthy úr az 1848-diki törvények által szenvedett kath. egyházi veszteségekről eljajveszékel; ha tekintetbe vesszük, miszerint e veszteségek nem állanak egyébből, mint hogy a hazában élö minden vallásfelekezetre nézve tökéletes egyenjoguság és viszonosság állapittatott meg, akkor teljes okunk van azt hinni, hogy P. úr nem ismer más jogot, csak azt, mely öt feljogositja mások ellen jogtalankodni.

Ha ez is az igazhivöséghez tartozik, akkor mi szivböl örvendezünk, s áldjuk Istenünket, hogy amaz igazhivök sorába nem számittatunk.

III.

Oct. 21.

„Ha e sötét betűk, amiket itt leirok,
Lennének a balsors, amely tán téged ér,
Elvetném tollamat, s nem irnék, lenne bár
Minden vonásomért egy-egy ország a bér"
Oh hazám!

Lesznek talán, kik a köztem és a „Rel.“ t. szerkesztője között folytatott vitát gyakorlatilag meddőnek s ennélfogva haszontalannak tartandják, söt lesznek, akik ugy vélekednek, hogy a jelen politikai szomoru helyzetben, ily vallásos viták a rokonfelekezetek között meghasonlást, egyenetlenséget szülnek s igy a helyett, hogy nekünk protestansoknak hoznának hasznot, csak szeretett édes hazánknak válnak kárára.

Ha a dolog igy állana, ha nem tudnám azt, hogy itt beszélni szent kötelesség, hallgatni bűn, — ha csak legkevésbé is kellene attól tartanom, hogy vitatkozásom a hazafiak közt visszavonást szül, meg lehet győződve a t. olvasó, hogy széles e hazában én lennék utolsó ember, a ki Palásthy urat kedvtöltéseiben zavarnám.

De mig egyrészről ama kis párttöredék, melyre az ultramontan nevezet ráillik, mint már multkor is emlitettem, alig áll vagy ezer javadalmazott egyénből, a többi sok millió magyar katholikus pedig az emberiségi nagy elvekre, a haza szabadságára és a vallások egyenjoguságára nézve velünk együtt érez, egy szint vall, egy zászló alatt harcol,

tehát itt szabad eszmék fejtegetésével ama javadalmazott embereken kivül senkit nem botránkoztatunk: másrészt felèdnünk nem szabad, hogy amaz ultramontán párttöredék a mily kicsi számra, ép oly hatalmas, és birtokában lévén a földi dicsöségnek és gazdagságnak, legalább jelenleg, még mindég sokat tehet, hogy az uralma alól szabadulni törekvő lelkeket ujabb iga alá hajtsa. E párt ellen harcolni, annyi mint a szabadság ügyét védeni, e párt kizárólagos önzésével szemközt hallgatni, a haza érdeke ellen elkövetett vétek.

Nem ismerek gyászosb következésü és károsabb tévedést, mint midön elleneinket fitymálva, magunkkal elhitetjük, hogy ama párt kora végkép lejárt, hogy a nézetek, a melyeket vitat, többé követökre nem találhatnak és érvényre nem vergödhetnek. A szabadgondolkodásu emberek túlnyomó része ugy vélekedik, hogy a XIX. század második felében a politikai és a lelkiismereti szabadság oly magától érthető dolog, hogy az ellen harcolni haszontalan munka, a mellett küzdeni fölösleges. — Elfeledik, hogy az emberiség nagy tömegét nem annyira eszmék, mint sokat igérő nagy szavak és megszokások vezérlik, s hogy ennélfogva a multat dicsöitö reactionariusok és a mennyei kincsekkel kecsegtető ultramontánok működésének a nagy tömegnél mindig tág mező nyilik; — a mi elbizakodottságunk teszi az ö erejüket, s ök mindég elég ügyesek gyöngeségünket felhasználni.

Innen van aztán, hogy a gyakorlati életben sok oly dolog fordul elő, a minőről elméletben a szabadság embere soha nem is álmodott.

1848 előtt a hazai közvélemény, a törvényhozással egy nyomon járva, iszonyattal fordult el a jezsuita név hallatára és minden ember a lehetetlenségek közé sorozta volna, hogy ama rend atyái valaha e hazában ujból meghonosodjanak; s ime a reactio kora meghozta a lehetetlent is: a jezsuiták nemcsak virágzanak Magyarországon, hanem a haza legelőkelőbb főurainak gyermekei is náluk nevelkednek, és legujabban az „Idők tanuja“ iromáinak nagy irója irántok plane ily apotheosisra fakad: „Mint a világrend, ép oly szent a jezsuiták rendje!“

Ugy volt az mindig, és ugy lesz: nem képzelhetni oly absurdumot, melyet a világgal elébb-utóbb elhitetni ne lehetne, csak legyen az embernek vakmerősége tételét bátran oda állitani, s kitartása és béketürése azt elég gyakran ismételgetni.

Ehhez igen jól értenek a tulsó táborban, tudván azt, hogy a romanismus az ő vívmányainak legnagyobb részét ennek köszönheti.

Avagy képzelhető-e nagyobb absurdum, mint midőn a „Religio“ szerkesztője kereken állitja, hogy a szabadelvűek a rabszolgaság láncait kovácsolják, ő és elvbarátai pedig magoknak és másoknak szabadságot követelnek? (l. „Rel.“ sept. 12-ki sz.) Vagy képzelhetni-e szembeszökőbb absurdumot, mint midőn a „Rel.“ szerkesztője a nép akaratából létrejött

alkotmányos kamrát épen oly zsarnokinak, sőt zsarnokibbnak festi, mint akármely absolut hatalmat, és ezen „alkotmányos zsarnokokkal“ szemben az ultramontánokat ugy tünteti fel, mint „az emberiség nemességének védőit“, akik valamint hajdan az absolut fejedelemnek kimutatták a non plus ultrát (a határt természetesen az ultramontan érdekek képezvén), ugy most is kimutatják az absolut kamráknak (a közakarat képviselőinek) a non plus ultrát? (l. „Rel.“ aug. 8-ki sz.) — Avagy nem absurdum-e az, midőn az ultramontán sajtó alkotmányainkat Isten nélkülieknek állitván, a pápai patriarchialis kormányelveket dicsöiti és azokra utal, holott a szemlátomás meg azt mutatja, hogy nincs Europában oly nyomorúlt, sülyedt állapotú ország, mint az egyházi állam, hol sem személy-, sem vagyonbiztonság, sem igazságszolgáltatás, sem a tudományok és az ipar előhaladásának semmi nyoma, szóval: semmi közjó nem találtatik, a mi a többi civilizált államokat jellemzi és lakályosakká teszi, — hol maga az államfő sem érzi magát egyetlen percig sem biztonságban, ha más hatalmasságok fegyveresei által nem őriztetik? Vagy végre lehetséges-e nagyobb absurdum, mint midőn az ultramontán sajtó a brigantikat, magyarul: olasz zsiványokat, az isteni legitimitas hőseinek vallja? — Hanem ez mind még csak hagyján! mert ezek reánk nézve közönyös absurdumok s ha csak ezek forognának fenn, semmi okunk nem volna ama jó urakat privat mulatságukban háborgatni; de vitatnak ők oly képtelenségeket is, me-

lyeket, minthogy azok bennünket közelebbről érdekelnek, szó nélkül nem hagyhatunk.

Hazánk, mint tudjuk, paritasi állam, melyben a lakosoknak közel felé része nem római katholicus. A nemzet ennek következtében századokon keresztül nem birt egygyé lenni és véres harcok folytak amiatt, hogy a katholicus fél polgárilag is elöjogokat gyakorolt nem katholicus honfitársai felett. A nemzet ujjászületésének kezdete óta azonban, midőn jobbjaink belátták, hogy erőnket nem egymás elleni testvérgyilkos harcban pazarolni, hanem a haza önállóságát fenyegető közös ellenség ellen központositani kellene, mindinkább általánossá lön a meggyőződés, hogy minden honpolgárokra egyformán kiterjedő egyenjoguság és viszonosság az egyedüli út arra, hogy a haza belbékéje és jövendője biztosittassék. Ehhez képest 1848-ban megszülemlett a törvény, mely által „e hazában törvényesen bevett minden vallásfelekezetekre nézve külömbség nélkül tökéletes egyenlőség és viszonosság állapittatott meg." — E törvény a közbejött gyászos reactio miatt távolról sem léphetett életbe. — S már most nem absurdum-e az, hogy a „Rel." irói a százados jogtalanságot megszüntetni akaró ezen törvényről azt kiáltozzák, hogy a kath. egyház fejéről letépte a koronát és a katholikusokat helotákká tette? Mintha bizony bárkinek szabadsága csorbulást szenvedne azáltal, hogy a szabadságban más honpolgárok is részesittetnek, s mintha szükségkép helotává lenne valaki, ha törvény által

gátoltatik, hogy polgártársa jogaiban kénye-kedve szérint gázolhasson! *) — Nem kevésbé közelről érdekel bennünket, mint magyarokat, ama vakmerőséggel odaállitott absurdum, hogy a magyar országgyűlésnek a magyar kath. egyház ügyeibe semmi joga sincs beleszólani, minek folytán az országgyűlés által megválasztott cultusügyi bizottmányt föt. Palásthy úr e szavakkal mutatja be: „Ecce irreverendissimos, insanctificatos, inunctos patres concilii latrocinalis de ecclesia digladiantis!!"

És midőn én mind ezen absurdumokkal szemben azt tapasztaltam, hogy a művelt katholikusok, igen kevés kivétellel, söt hazánkat véve, annak legdicsöbb fiai, mint Deák, Eötvös, Ghiczy Kálmán stb., kik épen oly derék, erős hitü katholikusok, mint a milyen feddhetetlen jellemű hazafiak, amaz absurdumokat nem csak nem osztják, hanem épen oly utálattal utasitják vissza, mint én, s ezek nyomán külömbséget tettem amaz absurdumokat valló tulzók, mint régi néven ugynevezett ultramontanok, és a derék hazafias katholikusok között: akkor előáll a „Rel." és azt kiáltja, hogy e külömbség nem létezik, ezt csak mi találtuk fel, mert a katholikusok mind elejétöl fogva egyek voltak és örökké

*) Szorultságában ugyan Palásthy úr lapja utóbbi számaiban ezt állitja, hogy az ö megtámadásai nem a XX. t. cikket, hanem a III-dikat illetik; de magát e revocatiot is oly szavakkal ejti, melyek állitásunkat váltig igazolják. „Mi a XX-ik t. cikket — igy szól sept 8-ki számában — ha decretaltatik, türhetjük, de hogy helyeseljük, senki se kivánhatja tölünk, mivel anyjának számüzetését (tehát a vallások egyenjogositása annyi mint a kath. egyház számüzetése!) egy fiú sem helyeselheti, s a helyeslést töle követelni már nem zsarnokság, hanem embertelenség." B. M.

egyek főgnak maradni. „Mindenki a katholikusok közöl, kiben az őszinte hit szellemmel és jellemmel párosul, ultramontán; és csakis a tudatlanság, hitetlenség és jellemtelenség a katholikusokból nem ultramontan.“ (l. „Rel.“ aug. 15-diki sz.). — Nesze nektek, hazánk derék katholikus fiai! választhattok! vagy magatokéivá valljátok a „Rel.“ absurdumait, vagy, ha nem: tudatlanok, hitetlenek és jellemtelenek vagytok! — Hát te lángeszü nagy Bossuet, kit a franciák méltán utolsó egyházi atyjuknak cimeznek, ki mindamellett, hogy egész életedet a protestansok megtéritésének szentelted, a gallican egyház jogai mellett az ultramontanok ellen bátor harcot vivtál, ime a „Rel.“ ujabb nagyságai téged a századokig virágzott legkatholikusabb gallican egyházzal együtt, tudatlannak, hitetlennek és jellemtelennek mondanak. Nem hiába mondta Moliére bizonyos emberekről: la plus noble chose, ils la gatent souvent, pour la vouloir outrer et pousser trop avant.

Általában az ultramontanismusnak egyik legnagyobb vakmerősége, hogy a római catholicismust ugy tünteti fel, mintha ez mindelejétől fogva egy és ugyanaz lett volna.

Legyen szabad ez örökös egység és ugyanazonságra nézve csak két tényt felhozni.

1773-ban XIV. Kelemen pápa „Dominus ac redemtor noster“ bullájában a Jézus társaságát „tekintve azt, hogy az egyház igazi és tartós békéje alig vagy épen nem állitható vissza addig, mig

ezen rend fenáll", megszüntette **és örök időkre feloszlatta.** 1814-ben azonban, midőn az absolut hatalmak a népek szabadsága ellen szövetkezvén, a szabadság ama poroszlóira ismét szükség volt; VII. Pius „Sollicitudo omnium" bullájában már igy nyilatkozik: „Isten ellen való súlyos bűnt követnénk el, ha sz. Péter székét elfoglalván, a hullámok és zivatarok között, az erős és tapasztalt evezősöket visszautasitanók, kik arra ajánlkoznak, hogy keresztül törnek ama zúgó hullámokon, melyek bennünket minden pillanatban életveszélylyel fenyegetnek" és ezeket tekintetbe véve a XIV. Kelemen pápa által az egyház békéjének megzavarójaként feltüntetett jezsuita rendet ismét **örök időkre visszaállitja.** Tessék föt. Palásthy urnak e két pápai rendeletet összeegyeztetni!

De ha talán ellenfeleink erre azt mondanák, hogy hiszen ez nem dogmai, hanem disciplinaris dolog, felhozunk egy másik, dogmai tényt, habár e nenyulj-hozzám természetü dolgokat nem örömest érintjük is.

Mária szeplötlen fogantatásáról a régi egyházban sehol szó sincsen, s midőn a 12-ik században először felhozódott és Franciaországban népszerüvé kezdett lenni, Clairvauxi Bernát, a kor szentje, az utolsó egyházatya, mint minden hagyomány elleni ujitást, mint az Istenember ellen elkövetett jogtalanságot, egész erejéből megtámadta e tant. Minden scholasticusok legegyháziasb férfia, Aquinoi Tamás, kinek főmunkájáról, hagyomány szerint, Krisztus maga igy nyilatkozott: „Helyesen

irtál felölem édes Tamásom!“ ezen hívő Tamás szinte ellenmondott e tannak és a középkori theologia legtekintélyesebb zászlóvivői e két szenthez csatlakoztak. — S ime 1854, a reactio virágzó napjaiban az egyedül üdvözitő egyház is diadalünnepet akarván ülni, december 8 kán az üdv elérésére nélkülözhetlen dogmává emelte azon tant, mely ellen századok óta a legszentebb katholikus férfiak, az egyház oszlopai küzdöttek; s Görres József, az elébb vörös republicanus, később legdühösebb reactionarius igy üdvözli ezen dogmát: „December 8-ka örökké emlékezetes marad az egyház történelmében. Századok óta tartó dogmatikai harc szünt meg e napon; az egyház kimondá itéletét, mely után századok sóvárogtak. A mit őseink oly forrón óhajtottak, azt Isten kegyelméből elértük. Péter beszélt utóda által; a soha meg nem ingatható sziklából, melyen az Isten egyháza nyugszik, melyen a pokol kapui nem fognak erőt venni, csergedez ki ezen uj hitágazat. Az egész keresztyén világ örvend királynéjának és anyjának megtiszteltetésén. Amerika ős erdőiig és távol Ázsia börtönéig elhat a szent öröm, s visszatükröződik a vadaknak ugy mint az európaiaknak, a mongoloknak ugy mint a feketéknek arcain, s csak az eretnekség csikorgatja fogait elfojtott dühében, mivel hogy nem képes megakadályozni a szent szüz e diadalát. Maga az ég is ujong és az öröm fellegektől fellegekig, csillagoktól csillagokig viszhangzik, s az angyalok és szentek uj éneket énekelnek királynéjuknak.“

Ti, kik az egyedül üdvözitő egyház ugyanazonságát vitatjátok, választhattok Tamás és Bernát középkori szentek, vagy az ujkori szent Görres között. Valóban a r. kath. egyház örökös ugyanazonságával is csak épen ugy vagyunk, mint az örökös békével s erre nézve is csakugyan, mint az egyetemes egyhitüségre, aligha nem Aeneas Sylvius, később II. Pius pápa, találta el az igazságot, midőn igy nyilatkozik: „Catholica fides. i. e. universalis non ideo dicitur, quod universi eam habeant, sed quod universi habere tenentur“ (Hist. conc. Basil. 1. p. 40.).

Higyjék el a „Rel.“ t. irói, hogy midőn én a katholicismus és ultramontanismus közötti külömbséget vitatom, annyira nem a katholicus vallás iránti gyülöletből teszem azt, hogy inkább azt mondhatom, miszerint annak valódi érdeke az, mely nekem e régi megkülömböztetést sugallotta, és eszembe juttatta.

Énnekem ugyanis a vallás nem pusztán politikai intézmény, a tömegek fékezésére és az okosabbak hizlalására szolgáló emberi találmány, hanem bensőnk lényegéből folyó oly lelki szükség, mely nélkül az emberiség épen oly kevéssé lehet el, amint el nem lehet nyelv, erkölcsiség, törvényhozás, tudomány és müvészet nélkül. Ennek nyomán én a nagy kiterjedésü r. katholicismusban a vallásnak egyik jogosult formáját látom, és teljes hitem és meggyőződésem, hogy azon sok millió r. katholicus között, kik mai nap is a mívelt világban élnek, ép olyan számosak a hivő vallásos lel-

kek, mint akármily más vallásformában. — Midőn tehát önök a r. kath. vallás nevében oly tanokat hirdetnek, melyek az emberiségi műveltséggel ellenkeznek, melyek az észnek és mindannak, amin a társadalom culturája nyugszik, hadat üzennek, akkor nem marad az embernek más alternativája, mint vagy azt állitani, hogy a catholicismus mindenestül hamis, amit én legalább, fejtegetett nézeteimnél fogva, hinni nem tudok, vagy azt kell mondani, a miben ezer mívelt r. katholicus közül kilencszáz kilencven kilenc velem egyet ért, hogy önök minden papságuk mellett nem képviselik a catholicismusnak sem tanát, sem valódi közérdekét. És pedig annyira nem képviselik, hogy, ha a római catholicismust a közel jövőben veszedelem éri, önök és egyedül önök lesznek annak okozói.

Ha az olasz papok nem oly tudatlanok, nem oly erkölcstelenek és nem oly önzők, hogy a néptől legféltettebb kincsét, nemzeti szabadságát irigyelik, akkor az a bigottságig buzgó olasz nép soha oda nem jut, hogy Rómából kikergetni ohajtsa a pápaságot, mely eddigelé legfőbb büszkesége volt. És önök az olasz papokéval egyező doctrinákkal itt Magyarországon akarnak lelkeket nyerni és az 1608 előtti állapotokat előidézni?! Én nem irigylem önöktől e vállalatot, sem ennek dicsőségét.

A kérdés eleje és veleje.

I.

Nov. 11.

> Es ist das Wesen der christlichen Kirche, im Geiste Christi, zu demselben Ziele, auf dieselbe Weise zu wirken, wie das göttliche Vorbild auf Erden wirkte.
>
> Clausen.

„Szabad egyház szabad államban“ mind elejétől fogva állandó jelszava volt a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“-nak; a szabadság valamennyi eszméit az emberiség oly szent sajátjának tekintettük mindég, melyhez képest semmiféle érdek sem lehet annyira fontos, hogy annak a szabadság legkisebb részecskéje is föláldoztathassék.

Annál feltünőbb, hogy ujabb időben az ultramontanok elleni harcban szabadsági igényekkel láttak szembeszállani, amennyiben a „Religio“ is egy idő óta szabad egyházat kezd emlegetni, s még az országos törvényhozás ellen is keményen kikel azért, hogy a vallásügyek rendezésébe belefogni készült.

Nagyonis helyén leszen tehát tisztába jőni a szabad egyház fogalma, jogköre és ennek az államhoz való viszonya fölött, hogy ennek nyomán kitünjék, mily természetü szabadság az, melyet a „R.“ sürget, és milyennek kell annak a szabad egyház igazi fogalma szerint lennie.

Századok óta fáradozik a keresztyén emberiség az egyháznak az államhoz való viszonya megállapitásában, és bátran mondhatjuk, hogy az egy Északamerikát kivéve, ama fáradozás sehol még tökéletesen célra nem vezetett, söt mondhatnók, hogy a bonyodalmak e téren talán soha nagyobbak nem voltak, mint épen jelenleg.

Eddigelé, a történelem tanusága szerint, az egyház mint hatalom állott az államhatalommal szemben, és vagy harcot folytatott ellene, mint ellenség, a mi az emberiség elvallástalanulását, erkölcstelenedését és elvadulását idézte elö. *) Vagy pedig kibé-

*) Az egyház és államhatalom közötti viszály szomoru képét tünteti föl Németországban a jobb sorsot érdemlö hohenstaufi nagy császárok kora, midőn a pápaság, szilárdulni érezvén maga alatt a talajt, a világi hatalom teljes porba tiprásával, legvérengzőbb harcok között; világuralomra törekedett. Németország két nagy pártra volt szakadva, a valódi hazafiak a császárság, a papi fejedelmek és a zavarosban halászni szeretök a pápaság mellé sorakoztak. A lovagok és bárók, kik, mint egyik e korbeli német iró jellemzőn megjegyzi, „Németországban a legnagyobb rablók szoktak lenni", egészen átengedték magokat vad gyülölködésüknek. Rablás, gyujtogatás, vad erőszaktétel, az ártatlanság eltiprása napirenden voltak; s leggonoszabb vala sorsa a szegény elhagyatott népnek vidéken és a kisebb városokban. Walther v. der Vogelweide, ezen és sok ideig a későbbi kor egyik legjelesebb német költője, kiről még irigyei sem mondhatták azt, hogy nem vallásos ember, fájdalmas honfiui érzelmét következő szavakban önti ki:

Felfordult világban élünk, A nap elrabolta tőlünk Réten, mezőn, mindenütt A növények magvait. Gyermek hütlen szülőjéhez, Testvér testvérének hazud; Csal a papság szent ruhában, Hogy ő áldja Isten helyett Az emberek sziveit. Erőszak győz mindenfelé, Nincs jognak tekintélye: Fel tehát! Itt mitsem használ, Hogyha veszteg maradunk.	Die Sonne hat den Schein verkehret Untreu den Samen ausgeleeret Allwärts über Feld und Rain. Der Vater bei dem Kinde Untreue findet, Der Bruder seinem Bruder lüget. Die Geistlichkeit in Kutten trüget, Statt Gott der Menschen Herz zu weihn. Gewalt siegt ob, des Rechts Ansehn schwindet: Wohlauf! hier frommt nicht müssig sein.

kült, megegyezett az állammal, s az egyház a felsőség iránti föltétlen engedelmességet praedikálta, viszont az állam az egyházat gyámolitotta, hogy ez a hitcikkelyeitől való minden eltérést elnyomhasson és a lelkeken való uralkodását szabadon folytathassa, s akkor itt is ott is az emberiség elidegenithetlen kincsei, a politikai és lelkiismereti szabadság, estek áldozatul.

Az a kérdés már most, milyennek kell a kettő közötti viszonynak lennie, hogy mindenik fogalmának megfelelo hatáskörben működvén, combinált működésök az emberiség javára, áldására váljék?

Az ember természeténél fogva társadalmi lény, a mennyiben emberiségi rendeltetését csak társadalmi állapotban érheti el. A társadalom tagjait kölcsönös jogok és kötelességek csatolják egymáshoz, s a kötelességek teljesitése lelkületből foly és cselekvényekben nyilvánul. E két tényezőnek a társadalom javára való irányozásában osztozik állam és egyház. Az állam a cselekvéseket ugy szabályozza, hogy a társadalom egyik tagjának cselekvése a másik jogkörét ne sértse; az egyház feladata pedig a lelkületre hatni, hogy a jogos cselekvések belső meggyőződésből fakadván, lelki megnyugvást és ennek nyomán üdvérzetet szüljenek.

Az állam, működése tehát anyagi, külső dolgokra, az egyházé pedig szellemi, lelki dolgokra irányul. Az állam, céljának elérésére törvényeket alkot, s e törvények keresztülvitelére külső kényszeritő eszközöket használ, s azokat jogosan hasz-

nálhatja, mert céljai is külső természetüek. Igy pl. az állam adót vet ki, s igen üdvös dolog ugyan, ha minden egyes polgár meg van győződve az adózás szükséges és jogos voltáról, de utoljára is az állam e meggyőződéssel nem sokat törődik, s célja el van érve, ha az adót a polgár akár jó szántából, akár erőhatalom folytán fizeti be. Az államtörvények háta mögött tehát a kényszer áll, az anyagi, positiv kényszer a büntetésben és a negativ kényszer a jutalmazásban.

Nem igy az egyház! Itt a benső meggyőződés s ennek nyomán az azzal egyező erkölcsi cselekvés a főcél. Itt valamint nincs hatalom, mely meghatározhassa, milynemü érzelmet tápláljak keblemben, ugy, a dolog természete szerint, a hatalom akárminemü alkalmazása a céltól eltávolit; minden külső kényszer, legyen az akár büntetésekkel ijesztő, akár jutalmazással csábitó, csak roszat eredményez, mert a benső meggyőződést megvesztegeti, és jó helyett undok bűnt, hypokrisist szül.

Az egyház feladata hatni a meggyőződésre, és e feladatát megoldja tanitás és vigasztalás által. Útbaigazitás az élet válutain, vigasztalás a szenvedésekben, istápolás a nyomorban, az isteni irgalomra való utasitás az elbukásban stb. ezek és ezekhez hasonlók szent teendői az egyháznak, melyek köréből, hogy hatásokat el ne téveszszék, távol kell lenni minden földi fényelgésnek és hatalom gyakorlásának.

Az állam, céljainak elérésére, kényszeritő eszközöket használ s ezen eszközök kezelésére vagyon a felsőség; de az egyházban, valamint semmiféle

kényszernek nincs helye, ugy sajátképi felsőségről sem lehet szó. Itt mindnyájan egyenlő szolgák vagyunk, a mindenható Isten szolgái, s csak a mennyiben az egyik szolga szellemileg megáldottabb másik szolgatársánál, szent kötelessége a jobban adományozottnak szellemi kincseit a többiekkel megosztani. „Minden keresztyénnek — mondja Clausen — a sz. irásban s a sz. irás által közvetlen hozzájárulása van az igazi ismerethez és Isten tiszteletéhez, s annyiban mindeniknek van része a papi tisztségben (1. Pét. 2, 9.), s igy csak az ismeret és kegyességbeni elsőség az, mely által a községben Istennek szentelt keresztyéneknek egy felsőbb osztálya képeztetik."

Ime ilyen az egyház eredeti fogalma szerint! És e fogalmat az egyházról nem mi alkottuk, s nemcsak a józan ész dictálja, hanem az Úr világos szavaiban is találhatjuk: „Tudjátok hogy akiknek tetszik a pogány népeken való uralkodás, uralkodnak azokon, és akik közöttök hatalmasok, szabadságok van azokon. De nem igy leszen köztetek, hanem aki akar köztetek nagy lenni, ti szolgátok legyen, és aki akar közületek első lenni, legyen mindeneknek szolgája." Márk X. 42—44. Továbbá: „Egy a ti mesteretek a Krisztus, ti pedig mindnyájan atyafiak vagytok" Máté XXIII. 8.

Épen abban állott isteni mesterünk nagy művének világregeneráló hatálya és jelentősége, hogy a külső cselekvényeket sürgető farizeusok ellen az érzület szentségére és tisztaságára fektette a fősulyt

s ezáltal kimutatta a vallásnak igazi hatáskörét a társadalomban. Legyen gyámola a gyöngének a hatalom ellen, reményhorgonya a szegénynek a sors csapásai ellen, felmagasztalója az alázatosnak a dölyfös ellen, hogy az államszerkezeti rangfokozat által egyenlötlenné vált társadalmi tért szellemileg nivellirozza. Itt senki se uralkodjék az egy szellemi örök királyon kivül, aki a Krisztus, s aki maga is kimondá, hogy „nem az egészségeseknek van szüksége az orvosra, hanem a betegeknek, nem azért jöttem, hogy az igazakat híjam hanem a bünösöket a megtérésre.“ Luk. V. 31—32. És miként kiván ö hívei között uralkodni, megmondja János XVIII—37 „Te mondod, hogy én király vagyok. Én azért születtem és azért jöttem e világra, hogy bizonyságot tegyek az igazságról. Valaki az igazságtól van, hallgatja az én beszédemet.“ Tehát Krisztus, aki egyetlen király az egyházban, sem kivánja uralmát máskép gyakorolni, mint az igazságnak a lélekre való hatása által. Oly szellemországot akart tehát alapitni, melyben az egy igazságon kivül, melynek megtestesülése ö maga, semmi tekintély se uralkodjék, mert a tekintély szabad tért nyithat ugyan az önzésnek és az érdeknek, de az értelmet felvilágositani s tiszta meggyözödést szerezni nem képes. Épen azért Krisztus nem adott át az emberiségnek sem befejezett tanrendszert, sem semminemü egyházalkotmányt, hanem utolsó szava is az volt: „azért elmenvén, tanitsatok minden népeket.“ Mát. XXVIII. 19.

A francia kamrában tavaly valaki a pápaságot mérleghez hasonlitotta, melynek egyik tányérán a világi, a másikon a szellemi hatalom van elhelyezve, és a történelemből kimutatta, hogy valahányszor a világi hatalom emelkedett, a másik tányér mindannyiszor alábbszállott. E hasonlat az egyház egész intézményére alkalmazható. Világi hatalom és egyház két oly dolog, melyek egyesülve mindenképen romlást szülnek. A hatalom az egyház kezében nem kevésbé kárhozatos azokra, a kik kezelik, mert rendeltetésükkel ellenkező helyzetbe teszi őket, mint azokra, a kik annak alárendelvék, s előtte meghajolni kénytelenek. Sujtja azokat, a kik elég őszinték meggyőződésüket bevallani és kedvez a képmutatóknak.

A keresztyén emberiségnek az állam és egyház közötti viszony megállapitása körüli fáradozásában a πρωτον ψευδος mind elejétől fogva az volt, hogy az egyházat, mint világi hatalommal biró intézményt állitotta az államhatalommal szembe, s akkor a két hatalom közti határok kijelölésében természetesen az ultima ratio regum, a nagyobb erő, az erőszak döntött, holott igazság szerint az egyház puszta erkölcsi intézmény s nem egyéb, mint hasonló gondolkozásu egyeseknek oly célból alakult egyesülete, hogy kebelében a tanitás és vigasztalás a lehető legcélszerübben eszközöltessék. Az egyháznak, mint ilyennek semmi egyébre nincs szüksége, mint hogy a tanitás és vigasztalás eszközlése végett szabadon intézkedhessék s ebbeli intézkedéseiben senki által se gátoltassék.

Az intézkedési jog, a dolog természete szerint, az egyesületet, csak mint egészet, a községet, illetheti, mely szellemi céljai elérésére, kebeléből kiválasztja a szellemileg legmegáldottabb szolgatársakat, hogy ezek, mint primi inter pares, a többieket oktassák és vigasztalják. Ezek, természetesen, több hatalommal nem rendelkezhetnek, mint amennyit a községtöl nyertek; a község pedig választottjaira más hatalmat nem ruházhat, mint a minönek, az intézmény természeténél fogva, maga is birtokában van.

Nagyon ferde felfogás volna azonban az egyházat, másnemü, anyagi célokra alakult egyletekkel egy szinvonalra állitni. Minden másnemü egylet bizonyos esetlegnek köszöni létrejöttét s az emberiség évezredekig el tudott nélkülök lenni, s csak bizonyos körülmények összetalálkozása szülte azoknak szükségét és eredményezte valósulásukat.

Nem igy a vallástársulat vagyis az egyház. Ennek léte benső örök szükségből foly, mert a lélek természetében gyökerezik, s azért, a történelem tanusága szerint, a társadalom létrejötténél is mindenütt mint kezdeményező factor szerepelt, ugy hogy az állam fejlödésének kiindulási pontja mindenhol a theokratiai azaz egyházi állam. S épen abban rejlik a nehézség az egyház és állam közötti viszony megállapitását illetöleg, hogy az egyház, mint örök szükségü tényezöje a társadalmi létnek, mindjárt kezdetben összekeveredett az állammal, és nehézzé vált a később jött nemzedékeknek, a

megszokotthoz való ragaszkodásnál fogva, a száz meg száz szálak által összebonyolódott társadalmi tényezőket szétválasztani. Abban tehát igaza van a „R.“ szerkesztőjének, hogy az egyház az államnak nemcsak testvére, hanem öregebb testvére is, de abban viszont nincs igaza, hogy az egyháznak, mint öregebb testvérnek, nagyobb anyagi hatalmat és dicsőséget is akar tulajdonitni, holott az valósággal erkölcsi intézménynél nem egyéb, mely csak igazsággal, szeretettel és könyörülettel rendelkezik, és a világi hatalomhoz nincs neki semmi köze.

Magától értetik, hogy az egyház, miután mint társasági intézmény, az államban él és mozog, valamint egyfelől csak az állam elismerése folytán létezhetik, ugy másfelöl az állam köteles az egyháznak, mint társadalmi tényezőnek, társasági jogai háboritatlan élvezhetését biztositani. Az egyház, hogy a társadalom állami jogaiban részesülhessen, igazolni tartozik tanainak és intézményeinok sociabilis voltát, az államnak viszont kötelessége örködni, hogy az egyház a maga határai között intézkedési szabadságában ne zavartassék, s hogy ott, hol többféle egyház van, egyik a másikat ne korlátozza, és egymást müködéseikben ne gátolják. Erre annál nagyobb szükség van, miután egyfelöl az egyház, repressiv hatalommal nem birván, a jogai ellen elkövetett sérelmekkel szemben magát nem védelmezheti, másfelöl minden egyház magát az absolut igazság birtokában gondolván, az övétöl eltérö minden vélemény elnyomását lélekben járó kötelességnek tekinti, s igy a

személyes szabadság épen ott van legjobban veszélyeztetve, ahol arra, amint fentebb kifejtettük, legnagyobb szükség van.

Az egyházi ügyek rendezése tehát, amennyiben az a különböző felekezetek közötti viszonyokat illeti, nemcsak joga hanem kötelessége is az államnak. És ez az egyetlen pont, melyben az állam, mint hatalom, az egyházakkal külön és együtt véve érintkezhetik, mert ha ezentúl pl. itt-ott az illetékek behajtásánál is az egyház az államhatalomra rászorul, és ennek közbenjárását igénybe veszi, soha ne feledjük, hogy az egyház szolgája polgár is, és joga van polgári ügyeiben az államhatalom segitségével élni.

Ezzel tehát az egyháznak az államhatalomhoz való viszonya mind a józan észből mind a szent irásból ki van fejtve. Hátra van hogy annak történelmi fejlését felmutassuk, és ezt a következőkben kisértendjük meg.

II.

Dec. 2.

Bonum est homini, ut eum veritas vincat volentem: quia malum est homini, ut eum veritas vincat invitum. Nam ipsa vincat necesse est sive negantem sive confitentem.

August.

Kolumbus Kristóf, midön egy lakoma alkalmával irigyei gunyosan felhozták, hogy nem volt oly nagy dolog Amerikát fölfedezni, egy keményre főtt tojást kért elő, s felhivta a vendégeket állitanák

azt hegyére; miután ezek többszöri próbálgatás után sem voltak képesek a felhivásnak eleget tenni, bevallották tudatlanságukat. Akkor Kolumbus kezébe vevén a tojást, hegyével az asztalhoz vágta, hogy behorpadván, megállott. Erre meg a vendégek kacagva felkiáltottak: hisz ezt mi is tudtuk volna.

Igy van a közönséges ember a tudomány minden találmányával; az igazság mindég egyszerű, amint hogy Amerika fölfedezése is nagyszerűségében egyszerű volt s mégis az europai emberiségnek évezredekig kellett várakoznia, mig az első hajó San Salvadorban kikötött. — A legegyszerűbb dolgokra az emberiség legkésőbb tud rájutni.

A miket lapunk mult számában az egyház és államról elmondtunk, a dolgok természetéből merített oly egyszerű igazságok, hogy azoknak a korunkig kifejlett világismeret mellett való feltalálásához egyáltalában nem valami nagy felfedező tehetség kivántatott, s mégis az emberiségnek másfél évezredig kellett várakoznia, mig azok csak megfogamzottak és még jó idő fog lefolyni, mig a köztudatban a világosság azon fokára jutnak, mely szükséges arra, hogy valamely igazság minden vitatkozáson tul legyen, hogy sem esztelenség vádja nélkül ellene szólani, sem büntetlen ellene cselekedni ne lehessen.

Ha az emberek cselekvését mindég logika vezetné, akkor a keresztyénségnek a vallási igazságokra nézve lehető legtürelmesebbnek kellett volna mind elejétől fogva lennie; mert, miután a keresztyénség nem külső cselekvényekre, hanem az ér-

zület tisztaságára és meggyőződésre alapitja vallását, gondosan ovakodnia kellett volna mind oly intézkedésektől, melyek midőn a személyes meggyőződést megvesztegetik, az igazságot compromittálják s az őszinteséget csaknem lehetetlenné teszik.

Azonban, fájdalom, történelmileg ugy fejlődtek a dolgok, hogy az emberi gyarlóságnak elébb nyilt tér nyilatkozhatni, mintsem közérvényre emelkedhetett volna az eszme következetessége.

Konstantin császár trónraléptével az addig üldözött keresztyén vallás felülkerekedvén és uralomra jutván, a körülmények a mérséklet félretevésére oly ösztönzőleg alakultak, miszerint csupa csodáknak kellett volna történni, ha a keresztyénség az igazság utjáról el nem tereltetik, s az üldözöttekből üldözők nem válnak. Egyfelől Konstantinnak, a ki leginkább keresztyének segélyével nyerte el a császári trónt, érdekében állott, hogy midőn a keresztyénséget diadalra emeli, egyuttal a pogány ellenpártot megsemmisítse, másfelől a keresztyén párt, maga ügyének győzelemre jutását Isten művének tekintvén, abban egyszersmind indirect intést vélt látni, hogy az ügy elleneit, mint Isten ellenségeit, kiirtsa s igy a vallásügy mellett a hatalmat szerepeltesse.

Túlfelől a római császárnak keresztyén hitre térése óta a keresztyénség még más tekintetben is oly helyzetbe jutott, mely annak természetszerü fejlődésére kedvező épen nem volt.

A római világban a vallás politikai intézmény volt, a miért is az Augurok collegiumát, mely a

vallásügyeket vezette, rendesen a legtekintélyesebb senatorokból alkották össze. Később a császár vitte az Augurok collegiumában, mint pontifex maximus, az elnökséget.

Konstantinnak a keresztyén vallásra tértével az állam érdekei követelték, hogy a keresztyén egyházat szintoly szoros összeköttetésbe hozzák az állammal, a milyenben azelőtt a pogány volt, aminek folytán az egyház ugyan fontos előjogok birtokába lépett s a jus acquirendi képessé tette ajándékozások és hagyományozások által meggazdagodni, a privilegium fori pedig testületi hatalmát biztositotta; de másfelől az állam az egyháznak ama tetemes jogokat nem adta ingyen és biztositani kivánta magát, hogy az engedélyezett hatalmat csak az állam érdekében gyakorolhassa. Innen lett aztán az, hogy mig Konstantinig az egyház az államtól teljesen függetlenül intézkedett, most e függetlenség megszűnt és gyakran kénytelenittetett érdekeit az államnak alárendelni. Az államhatalom vezetői kezekbe vették a püspök-kinevezési jogot, aminél fogva a püspökök az államcélok kivitelében vakeszközökké aljasultak. Fentartotta továbbá az állam magának a fontosabb egyházi intézkedések szentesitését, aminél fogva a vallási ügyek vezetését is kezeibe keritette, ugy hogy nem ritkán császári parancsok határoztak még a hitcikkek érvénye felett is.

Az egyház tehát uralkodóvá oly elv vezérlete alatt alakult, melyet az akkori körülmények között

sem nyiltan visszautasitani, sem öszintén elfogadni nem lehetett.

Nem csoda tehát, hogy az egyház, mihelyt magát szilárdul állani érezte, a pogány elv elleni harcot teljes erövel megkezdte, és mint minden harcban történni szokott, az ellenkező tulságba esvén, az állambitorolta tekintélylyel szemben, az egyház tekintélyét, mint isteni származásu föltétlen tekintélyt, állitotta fel.

De mi volt s mi lehetett az egyház ama névleg christianisált, de vallás-erkölcsi tekintetben egészen éretlen társadalomban?

Fogalmának megfelelöleg az egyháznak a hívek közösségéböl kellene állania, s ennek folytán az intézkedési jog a tagok egyetemét vagy ennek megbizottjait illeti. Azonban arra, hogy az egyházi ügyekben ugy mint a dolog természete és a keresztyén elv hozza magával, maga a község intézkedhessék, okvetlen szükséges, hogy annak, ha nem is minden egyes tagja személyenként, de legalább egyeteme át legyen azon hit szellemétöl hatva, mely a keresztyénséget jellemzi.

Ámde a keresztyénség terjedése Konstantin óta épen nem ugy folyt, hogy az egyház kebelébe fölvett tömegeknek eleintén valláserkölcsi magasztos feladatokról csak sejtelmük is lehetett, annál kevésbé, hogy érettekké válhattak volna ama keresztyén szabadságra, mely az egyházközségi életnek sine-qua-non-ja.

Ki a népek müvelödése történetét figyelem-

mel kisérte, tapasztalhatta, hogy a müveletlen tömegek képzeletei, babonás vagy vallásos megszokásai nem oly lenge természetüek, hogy azokat egykönynyen, csakugy máról holnapra, megváltoztatni, s azok helyébe más nézeteket meggyökereztetni lehetne. — Hogy valamely eszme magának a nép között utat törjön, ott meghonosodjék, ehhez nagy, igen nagy idö, és folytonos müködés kell.

Ha már most meggondoljuk, mikép ment a christianisatio amaz idökben, hogy keresztyén fejedelmek hatalomszóval vagy épen fegyveres erövel egész tartományokat, országokat téritettek át tömegesen a keresztyén vallásra; könnyen beláthatjuk, hogy a barbár vagy pogány szokásokban felnövekedett sokaságra nézve a keresztyénség puszta névnél nem igen lehetett több; és semmi sem természetesebb mint az, hogy oly elemekböl álló községek kezére bizni a keresztyén egyház vezetését, annyi lett volna, mint a szent ügyet csirájában megfojtani. Természetes továbbá az is, hogy oly körülmények közt a papság, mint a tudomány, míveltség, vallásosság és humanitás egyedüli letéteményese, értelmi felsöbbségénél fogva csakhamar szellemi és anyagi tekintetben oly korlátlan tekintélyre vergödött, hogy ezzel szemben a népnek vak engedelmességnél egyéb feladata nem maradt.

S ez az emberiségi nagy fejlödési folyamatában igy volt jó. A társadalom nagy része vallás-erkölcsi tekintetben akkor gyermekkorát élte és oly vezetökre volt szüksége, kik neki nemcsak

tanácscsal szolgálni, hanem tekintélylyel imponálni is tudjanak.

Mind a két tekintetben a keresztyén papság nagy előnyben és oly helyzetben volt, hogy a siker felöl kétkedni sem lehetett.

Az ázsiai sivatagokból akkoriban Európába özönlött durva vad népekkel szemben a keresztyénség hirdetői szent humanitast lehellő vallásukkal s a római s görög míveltség nagyszerü örökségével méltán felsőbb rendü lényeknek tekinttethettek, kik előtt a természet vad fiának annál inkább meg kellett hajolnia, miután azokban — amit legmagasabbra becsült — a határozott bátorságot, a nélkülözési készséget és a halállal való rettenthetlen szembeszállást is oly mértékben tapasztalta, hogy e tekintetben is népe legdicsőbb hőseivel vetekedtek.

Ehhez járult, hogy ugyanazon szerzetesek, kik a harcnál egyébhez nem értő, ama durva, de épen azért gyulékony képzeletü emberek előtt a templomban egy láthatlan tulvilág csodáiról és rémületeiről beszéltek, a közéletben nekik a tudomány és művészet csodaországát tárták fel és őket a míveltség kézzelfogható adományaival ismertették meg, ugy hogy mig egyfelől a közönséges embert gazdászatra, épitészetre, festészetre, zenére és az életet kellemesitő ipar külömbféle ágaira tanitották, másfelöl a nép vezéreit az államalkotás bölcseségébe, a törvényhozás és igazgatás tudományába avatták; és vajjon csoda-e, ha annyi felsőbbségi jogcím mellett az alázatos, de céljukat folyvást szem előtt tartó

férfiak nem sokára a vad hóditók szellemi vezéreivé, később uraivá lettek?

Soha egy hatalom természetesb okokból nem fejlődött, és soha egy hatalmat a társasági ügyek kezelése nagyobb joggal nem illetett, mint akkori időkben a vezérszerep a papi hierarchiát. E szerep két irányban vált az emberiségnek áldásul. Egyfelől egy összeomló civilisationak maradandó emberiségi vívmányait mentette meg az enyészettől, másfelől szentesitett vallásos szokások és cselekvények által a barbar népek között lassanként, keresztyén tudatot ébresztvén, századokon át az emberi társadalom egy nagy részének nevelőmestere volt.

Mig az egyház eme magasztos feladatát be nem fejezte, még túlkapásaiban is áldásos volt az emberiségre nézve, mert szellemi hatalmával a nyers anyagi erőt fékezte, vallásos míveltség terjesztése által az erkölcsöket nemesitette, és midőn a gyöngét az erősebb ellen védszárnya alá vette, bölcsesége által más külömben is enyhitette a vas idők durvaságait.

Ily történelmi előzmények után mindenesetre feltünő, hogy az egyház maga a papi hierarchia és a pápai uralom jogát nem ama kézzelfogható, igen is természetes körülményekre, hanem természetfeletti okokra, az apostoli successiora és a biblia e mondatára alapitja: „super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.“ — Az első, juris fictionak is gyönge, miután az apostolok az ő utódaiknak olyasmit nem hagyományozhattak, amivel magok nem birtak és fejedelmi hatalmat és világi uralmat a Mes-

ter világos szava szerint birni nem is akarhatták (l. Márk X. 42—44); a másik csak elcsavart hermeneutika folytán értelmezhető arra, amit az egyház ráfogott; idők folytával pedig annál sokkal világosabb értelmü, okmányokon alapuló intézmények is megsemmisültek.

Ha mégis az egyház hatalmának fentebb kifejtett igaz okait mellőzve e gyenge képzelt alapokhoz ragaszkodik, ezt nyomós indok nélkül nem teheti. S ez indok, bár az egyház soha be nem vallotta, sokkal természetesebb, semhogy a kutató figyelmét kikerülhetné.

Ha a pápi hierarchia, mint az igaz keresztyénség fogalmával ellenkező institutio, létrejöttét a társadalom kiskoruságának köszöni, akkor annak a körülmények változtával okvetlen meg kell szűnnie; ha a papi hierarchia egykori jogosultsága nevelőségi minőségén alapult, akkor a míveltségi nagykoruságra megért társadalom közepett többé helye nem lehet.

Ugyanis a dolog természete szerint minden nevelésnek az a rendeltetése, hogy egyszer, még pedig mentül elébb annál jobb, véget érjen. Minél jobban felel meg valamely nevelő feladatának, annál elébb teszi magát feleslegessé, annál elébb következik be az idő, midőn a növendék maga lábán járni megtanulván, a nevelői járszalagot tovább nem tűri, s azt erkölcsi önállóságánál fogva tűrnie nem is lehet, nem szabad.

Valameddig a dolog ugy állott, hogy az ön-

tudatós, sajátképeni keresztyénség egyedül a klerus soraiban volt található, valamig a keresztyén szellem a társadalom rétegeit a papoktól vezetett iskolák, egyházi tanitások és egyéb institutiók folytán át meg át nem járta, a papi hierarchia a körülmények által parancsolva és törvényes volt, mert oly jogokat gyakorlott, melyeket kivüle, minthogy ignoti nulla cupido, senki igénybe nem vett. De mihelyt a társadalom keresztyén tudatra és ennek folytán keresztyén szabadságra ébredve községi jogait követelni kezdte, senki ember fiának és igy a papi hierarchiának sem állott jogos hatalmában azt tőle megtagadni, s ami azelőtt szükségparancsolta kisegitő volt, most vétkes bitorlássá vált, melynek fenntartása tekintetéből a papi uralomnak szerepet kellett váltania és mig azelött a müveltség elömozditója, a világosság terjesztöje volt, most ösztönszerüleg minden oly intézkedésnek ellene fordult, mely a tömegek szellemi felszabadulását eredményezhetné, s azon kezdett egész erejéből dolgozni, hogy a haladást, az értelmi felvilágosodás terjedését meggátolván, az emberiséget lelki tespedésben tartsa.

Századok óta a papuralom a vis ineritiae-nek e rendszere mellett már csak régi dicsöségének fényéböl él, és midön téveszett irányának védelmére kel, rendesen — hogy egy valahol olvasott hasonlattal éljek — ugy jár, mint aki házára roszszul alkotott villámhárítót alkalmaztat: vonz, hogy a romboló mennykőcsapást siettesse.

III.

Dec. 16.

Az eszmékbeni forradalomnak fel kell döntenie az intézményeket, ha az intézmények nem módosulnak az uj eszmékhez képest.

Lamartine.

Az idétlen gyámkodás elvén alapuló uralom nem kevésbé volt vészhozó magára a papi intézményre, mint a népekre nézve. A mily mértékben emelkedett az egyház világi hatalma és befolyása, azon mértékben szállt alább-alább tekintélyének szellemi hatása.

A legsötétebb korban is az emberek nem igen voltak hajlandók hitelt adni oly istenességnek, mely midőn másoknak a lemondás vallását hirdette, maga részére a világ kéjeit és gyönyörüségeit vette igénybe.

A kegyes lelkek sorra elidegenedtek az egyháztól, mely a fény és hatalom tetőpontján a kicsapongások minden nemeit egyesité magában és még a kedvére élö világfi is indignatioval fordult el oly emberektől, kik mig hivataluk szerint szájjal önmegtagadást és alázatosságot hirdettek, tettleg a legocsmányabb életet éltek és bünös kéjelgésnek és nagyravágyásnak oltároztak.

A középkori irók szinte kifogyhatlanok a papok feslettsége feletti panaszaikban és Bocaccio, a 14-ik század közepe tájt élt olasz költő elbeszélése szerint, egy kegyes keresztyén, ki egy bizonyos

zsidót minden áron meg akart tériteni, utoljára rávette, hogy Rómába utazzon. A zsidó Rómában megfordulván, ott a romlottságot a legalsóbb rétegtől a legfelsőbbig oly veszettnek találja és oly színekkel festi, hogy mai nap olyasmit leirni sem lehet és midőn utoljára mégis keresztelésre jelenti magát, azt adja okul, hogy azon egyház, mely tagjainak oly iszonyatos feslettsége mellett mégis fennáll, okvetlen isteni eredetü.

Mi az egyház középkori romlottságában sem látunk semmi rendkivülit, hanem a dolgok igenis természetes fejleményét. Az absolutismus minden időben nem kevésbé volt végzetes azokra nézve, kik gyakorolták, mint az alatta szenvedőkre nézve. A korlátlan hatalom nem hogy az ember fölibe helyezné birtokosát, inkább kisebbé teszi az embernél, mert megszünteti reá nézve a tekinteteket, melyek élvszomját és szenvedélyeit mérsékletre inthetik, s valóban a középkor papságának nem emberi, hanem angyali természetűnek kellett volna lennie, hogy ha mint a nép teste és lelkének föltétlen ura, e hatalommal vissza nem él és mindenhatóságát kéjelgésre és gyönyörök megszerzésére nem használja fel.

Azonban az isteni gondviselés az emberiségi ügyeket bölcsen ugy intézte, hogy a bitorlás szülője legyen a bűnnek, a bűn a lakolásnak. A pápaság története ezen erkölcsi törvénynek legszólóbb tanusága. „Soha egy hatalom sem volt, — mondja „l'Avenir National“ — mely ellen népei annyiszor

fellázadtak volna, mint a pápai hatalom ellen. VIII. János pápáskodása, azaz 872 óta folytonos küzdelemben élt a pápa az ő világi hatalmának fenntartása miatt. Százöt év alatt (896—999) 29 pápa váltotta fel egymást, kik közül 11 megöletett, 3 a börtönben vagy számkivetésben halt meg, 14-nek pedig csak neve volt pápa....... Nem tréfa, nem ámitás-e azt állitani, hogy az egyházi állam soha nem volt ellenséges az ő pápakirályával? A rómaiak 150-szer, az egyházi birodalom 160-szor lázadtak fel a pápák ellen.“

Valóban a pápaság százszor megtört volna saját népe csapásai alatt, ha terjeszkedési ösztöne messze távolban mindég kiskoru fris elemeket nem csatol birodalmához, kiknek segitségével leveretéséből ismét fölemelkedik, söt a gyámkodása alól kinött és töle elszakadni akaró igaz keresztyéneket el is pusztitja.

Ebben rejlik a pápaság tartóssága s életszivósságának fötitka. Az emberiség azon társadalmaira nézve, melyek vagy kezdetleges polgárisodási állapotban vannak, vagy a középkori miveltség niveauján állanak, az egyház mint tekintély mindig életszükség s azok számára a pápaság mindég helyén lesz.

Mikor azért a pápaság makacs féltékenységgel következetesen örzi középkori doctrináit, meröben ellenszegül minden haladási törekvésnek, és a lelkek feletti hatalmát a szellemi tespedés örökitésére használja, — a gondolkodó ember abban

semmi csodálkozni valót nem lát, s inkább az avval ellenkező eljárást találná megfoghatlannak. A pápaság midőn a haladás ellen reagál, csak önfentartási ösztönét követi, jól ismervén Sallustius eme maximájának életből merített igazságát: „imperium facile iis artibus retinetur, quibus initio partum est."

Schneller, századunk elején élt osztrák katholikus történész, ki az akkori censura kötött viszonyai között a történelmi igazságot csak ugy ejthette, hogy ha az officiosus hazugságnak is szemét kitörölé, a pápaság fejtegetett két egymást felváltó phasisát ugy festi, mintha azok a mindég egy és ugyanazonosnak maradt pápaságról való kétféle nézetek volnának. Szavai e következők:

„A pápaság minden emberi intézmények közül a mennyhez vezető legkövetkezetesebb intézkedés; azon gondolatból indul ki, hogy az örök igazságot minden népeknek hagyományképen eszébe és műirányképen kedélyébe kell vésni. A ziláltság századaiban a keresztyén társulat messze szétszórt tagjait egyházi hite s a latin nyelv által egyesité. A dölyfös zsarnokoknak, kik az ököl jogánál egyebet nem ismertek el, a nyilvános vélemény fegyverével állott elibe. Kiküldött szerzetes tagok által földmívelést terjesztett oly erdőkben és sivatagokban, hová csak edzett s vakon lemondó barát volt képes kemény bocskoraiban s durva szőr-ingében a mívelődés első csiráit elhinteni. Ezer meg ezer mértföldnyire küldé szét a betűt, a magot és a szöllötöt; a biblia miatt irni-olvasni és a kenyér és

borral való áldozás miatt szántani és bort termeszteni tanultak. Az el nem hárítható iszonytatóságok enyhitőjeként Istenbékét szerzett a földi hatalmasságok és menhelyeket a vérbosszu ellen. A keresztyén hitért lovagias szeretettel küzdeni tanitá Európa népeit és buzditására vagyonukat és vérüket áldozták fel egy eszmeért. A keresztes hadak az uj míveltség kezdőpontjává lőnek, fölébresztvén a művészet iránti érzületet, s a gondolkozás erejét, kereskedélmet s a városok szabadságát. A milliónyi szobrok, festmények s mesterművek, melyeknek a pápaság adott lételt, csak a természet hajnalai és csillagos éjjeleinek gazdagságával hasonlithatók össze."

„Másfelől a pápaság az emberi észnek a nagykoruság utáni kisérleteiben legkövetkezetesebb elnyomója; tőle eredtek a kinfaggató kamrák, máglyák, egyháztilalmak, kiközösitések, nőzárdák és barátklastromok. Az bizgatta a frankokat és longobardokat, franciákat és németeket, magyarokat és lengyeleket, s igy Európa minden népeit az egymás elleni legborzasztóbb háborukra; a békeség egyháza a hívők mészárszékévé lön. Feloldozta esküje alól az alattvalót, gyermeki kötelessége alól a fiút, hogy mindkettőnek kezébe adja a királya és atyja ellen forditandó gaz fegyvert, magának pedig kivívja a biborköpönykét és a halászgyürüt; a Hohenstaufenek meglettek hatalmukban törve és vérpadra hurcoltatva; Italia minden városai a papság által a guelfek és gibellinek közti polgárháboru folytán teljesen feldulattak. A megtéritett népeket a szán-

tásvetés mesterségével együtt a papitizeddel is ajándékozta meg, mely nyomás és jogtalanságtól a felvilágosodottabb századok sem birtak egészen megszabadulni. A bibliát, a keresztyénség tiszta tanát elvoná hívőitől, hogy azzal ellenkező elveket hozzon folyamatba. A menhelyeken gyilkosokat és rablókat szállásolt, s igy ezáltal valamint az istenitéletek által is a jognak még fogalmát is aláásta. A keresztes hadak a legigazságtalanabb és legeszeveszettebb hadi cselekmény, melyet a történelem ismer; milliónyi népek vesztek el távol hazájuktól ama haszontalan kisérletben; s azon jó, mit az isteni gondviselés azzal egybekötött, azoknak akaratja és szándéka ellen történt, kik az egésznek mintegy intéző rugói valának. Botrányos földi ékitményeket vitt be a pápaság Isten templomába, ki pedig lélek, és lélekben és igazságban, nem pedig cifraságokban s csecsebecsékben kiván imádtatni. A pápaság a papnőtlenség által milliók szivéből kiszakitá a szerelem hajnalát s a csillagos éjjeket a bűnös élvezet kinjaira kárhoztatta; tanitói házi erényeivel egyszersmind azoknak emberi rendeltetésüket is megsemmisité.“

Nézzen már most akárki figyelemmel végig azokon, amiket Schneller a pápaság mellett mondott el, s kénytelen lesz bevallani, hogy míg egyfelől többet és kedvezőbbet a pápai uralomról elmondani aligha lehető, másfelől mindazon jótéteményeknek és emberiségi áldásoknak, melyeket annak tulajdonit, az európai társadalomnak csak kezdetle-

ges állapotában volt helyük, mig viszont a haladást gátló, az emberiségi fejlödést visszafojtó pápai törekvések azon idötöl fogva szakadatlanul folynak, amidön az emberek magok is gondolkodni és önállóságra vergödni kezdtek.

E tekintetben keresztyén szabadságra ébredt egyes férfiak már a XII. században elérkezettnek hitték az időt, hogy lelkük tüzével magok köré követöket gyüjtvén, Isten népét a vallás-erkölcsileg akkor már mélyen sülyedt pápaság bilincseiből kiszabaditsák és a társadalmi fejlödést humanusabb, s ennélfogva egyszersmind isteniesebb alapokra fektessék.

Az Albigensek és Waldensiek egyszerü tiszta erkölcseikkel, Isten- és emberszeretetükkel, amiért közönségesen csak „jó emberek" (bons hommes) cimével jelöltettek, Jézusnak kétségkivül öszintébb követöi és tanitványai voltak az őket tüzzel-vassal pusztitó pápai üldözöiknél; de miután az egyház, mint tekintély, az akkori társadalom legnagyobb részére nézve még nélkülözhetlen, s ennélfogva a pápaságnak a népek tömegében még igen mély gyökere volt, — mint rendesen történni szokott, — a tömeg nyomta el a felvilágosodott minoritást. Igy történt, hogy az Albigensek és Waldensiek ellen hirdetett keresztes háboru, azoknak csaknem teljes kiirtásával végzödött.

Azonban hála a gondviselésnek, az igazság magvai, ha egyszer az emberiség közé elvettettek, elébb-utóbb gyümölcsöt is teremnek. A tudo-

mányoknak általában s különösen a reáltudományoknak a kolostorok celláiban századokon át folytatótt szorgalmas mívelése; a byzanti birodalom bukása folytán nyugotra vándorolt klassikai míveltség ujbóli felvirágzása; a fölfedezések által uj mozgalmas életre ébredt közszellem és különösen az ismereteknek a könyvnyomdászat szülte gyorsabb és általánosabb terjedése, és végre az Albigensek és Waldensiek által meginditott vallásos mozgalomnak a komolyabb lelkekben folytontartó forrongása — mindezen körülmények a XVI. század elején hatalmasan összeműködtek, hogy a pápaság bilincseinek, sokszor sikertelenül megkisértett lerázását lehetövé tegyék, és igy megszülemlett a reformatio.

Ennek, valamint egyfelől tendentiája volt a már érettségre jutott keresztyén emberiséget a terhessé vált járszalagon való vezettetés alól kiszabaditani, ugy másfelöl igénybe kellett vennie a keresztyén elidegenithetlen községi jogát, melynél fogva a vallás ügyeit közbenjárás nélkül önmaga intézhesse. Csakugyan első ténye a reformatiónak a volt, hogy a testvériség és Isten elötti szent egyenlöség symbolumául szerzett úrvacsorát, mely a transsubstantiatio, és ami ezzel szoros kapcsolatban áll, a kehelynek a néptöl való megtagadásánál fogva a hierarchiának legerösebb támaszul szolgált, eredeti jelentésére visszavitte és a laikusnak a kelyhet visszaadta.

Midön Luther e nevezetes szót mondta ki:

„meg kell kisérteni, hogy nem lehetne-e az egyház ügyét a laikusok által fölsegiteni“: minden tekintetben a szeg fejére ütött s a baj üterére tapintott; mert azáltal, hogy a laikusokat az őket mint keresztyéneket illető egyházi jogaikba visszahelyezte, nem csak hogy a hierarchiát gyökerén támadta meg, hanem nagy horderejü socialis reformnak is alapját vetette meg. Mihelyt a laikusoknak az egyházi dolgokba beleszólás engedtetett, elöre látható volt, hogy az egyháznak mindenütt nemzetivé kellend válnia, ellentétben a romanismus mindent központositó törekvésével, mely a régi nyomon járva, a római igával a római nyelvet is a nemzetek nyakába tolta, nem riadván még attól sem vissza, hogy az Úr népét idegen, nem értett nyelven mondott imádsággal járultassa Isten elibe, hogy szóról szóra beteljesedjék az irás mondása: „E nemzetség hozzám csak szájjal közelget, és ajkaival tisztel engem: szive pedig tőlem távol van“ (Máté 15, 8).

A reformatio az ember egyéni szent jogát reclamálván, ennek nyomán a nemzetek is öntudatra ébredtek, ugy hogy mindenütt, hová elhatott, éledő nemzeti irodalommal nemzeti míveltség vette kezdetét.

Azonban épen itt mutatkozott legfeltünöbben a közmíveltségnek az egyház alakulására gyakorlott módositó befolyása.

Mig Luther még csak az elmélet mezején, a dogmák körében mozgott, nem talált elég szót annak kiemelésére, hogy akik megkeresztelked-

tünk, mindnyájan egyformán papi nemzetség, szent nép vagyunk, testvérek az Úrban, egyenjoguak stb. stb. — De mihelyt tettre került a dolog és az egyházat gyakorlatilag is meg kellett önállólag alakitani: azonnal belátta, hogy a polgári jogaiból kitagadott nép koránt sincs még, sem általános erkölcsi, sem különösen vallási tekintetben oda emelkedve, hogy az egyház ügyeinek vezetését teljes mértékben kezére lehessen bizni, még kevésbé fejlett arra, hogy az uj egyháznak minden felől fenyegetett önállóságát fenntartsa és a megtámadások ellen megóvja.

Németországon akkoriban épen ugy volt a dolog, mint nálunk 48 előtt, hogy midőn nemzetről szólottak, értették alatta az előjogos osztályokat, a nemeseket és a papokat; s azért midőn Luther szavát fölemeli, hogy nemzete egyházát és iskoláit mély sülyedtségéből kiragadja, ebbeli szózatát nem „an die deutsche Nation“, mely valóságban nem is létezett, intézi, hanem „an den Adel der deutschen Nation.“ — Csakis a nemzet nemesi osztálya volt a laikusok közül erkölcsileg és míveltségre nézve oda érve, hogy az egyház ügyeinek vezetésére áldásos befolyást gyakorolhasson, és — ami fő — csakis a nemesség volt azon nemzeti erő birtokában, melytől várni lehetett, hogy az alakuló egyháznak az önállóságot biztositsa. Igy lőn, hogy a németországi reformatio a protestantismus elve szerinti nép- és községi egyház helyett államegyházat alapitott, melyben a papok kezet fogva a világi felsőséggel,

vezették a kormányt. Ellenben Schweizban, hol politikai alkotmány a népet képesebbé tette az egyházkormányzásba való tényleges részvétre, az egyház berendezése tökéletesebben vitetett fogalma szerint keresztül és meg lön alkotva az egyházközségi szervezet.

Történelmi igazság gyanánt mondhatjuk ki tehát, hogy az egyház, bár alapjában változhatlan, amennyiben változhatlan a vallásos érzület is, melynek kielégitésére fennáll, külszervezetére nézve mégis a történelmi fejlödés törvénye alatt áll s mint socialis intézmény, a társadalom többi intézményeivel folytonos kölcsönhatásban áll. *)

---

*) Néhány évvel ezelött jelent meg Londonban egy három kötetü nagy munka Marshall T. W. M.-töl: „A keresztyén missiók; ezeknek szolgái, eljárási módja és eredményei (Christian Missions, their agents, their method, and their result)", melyben szerzö a missiók történelméböl akarja bebizonyitani, hogy „a protestantismus nem lehet azon intézmény, melyet Isten az emberiség üdvözitésére alapitott és a világ megtéritésével bizott meg, mert ime a protestansoknak 27 missio társulatai közül mindenik egyenként több erövel rendelkezik, mint az egész római propaganda, mégis a római propaganda falvakat, városokat, vidékeket, nemzeteket téritett meg; a 27 prot. hitterjesztö társulat pedig együttvéve nem hogy nemzeteket a hitetlenségböl, de egy békát a tóból sem húzott ki. Xaver sz. Ferenc egy maga három év alatt nemzeteket téritett meg; a száz ezer prot. missionárius 80 év alatt egy békát sem húzott ki a tóból stb." — Ezekböl aztán Marshall úr azt a következtetést vonja, hogy „a prot. missiotársulatnál nincsen az Isten, a római propagandával az Isten müködik", és továbbá, hogy „a protestantismus csak apostasia által gyarapodhatik, de nem megtérés által."

A mi fejtegetésünk után, azt hisszük, mindenki beláthatja, hogy Marshall úrnak nagy fáradtsággal összehordott adatai — ha ugyan mind igazak és amenek — egészen más, természetes okokban találják magyarázatukat. — A keresztyénségnek protestans alakulása valamint történelmileg elöhaladt miveltségü társadalomban jött létre, ugy terjedésének alapföltétele a társas életnek bizonyos fokig való fejlettsége. A protestantismust tehát hamisnak azért mondani, mert nyilatkozati módja nem arra való, hogy a keresztyénséget gyermeknépekkel elfogadtassa, csak annyi, mintha valaki a felsöbb analysist mondaná hamisnak azért, mert a gyermekvilágban azzal igen kevésre mehetnél.

IV.

Dec. 30.

En certain cas l' homne n' atteint la verité qu' aprés avoir epuisé le faux.

Edgar Quinet.

Az emberiség oly soká élt ama gyámság alatti állapotban, hogy miután ez egyszer megvolt, ugy látszott, nem is lehet máskép.

A reformatio megtanitotta az embereket, hogy lehet biz az máskép is; megmutatta tettleg, hogy azért, mert valamely rendszer századokig uralkodott, nem következés, hogy még századokig uralkodjék.

A reformatio által az eszmékben és tényleges intézményekben eszközölt változások törvényesittetvén, az ujitás és haladás elve jogosultnak lön elismerve, és helyet foglalt az elmékben a meggyöződés, hogy az ember önnön sorsának szabados ura; hogy valamint lelki üdvét, minden más ember közbenjárása nélkül, élö hit által, ugy testi jólétét tehetségeinek minden oldalu szabad kifejtése, mind jobbra-jobbra való törekvés által maga eszközölheti.

Gonosz idök voltak azok, midön Luther és Zwingli ez érdekben szavokat fölemelék. Mindenütt önzö anyagiság, fényelgö külsöség és durva

---

Viszont abból, hogy a katholicismus gyermeknépek téritésére igen alkalmas, csak ugy nem következik, hogy az a haladtabb miveltségü társaság vallásos szükségérzetét is kielégiti, a mint senkisem állithatja, hogy a képes könyvek a meglett embernek valami kiváló lelki táplálékot nyujtanak azért, mert a gyermekeket igen nagyon gyönyörködtetik. B. M.

erőszak volt a hangadó hatalom. Isten nagy világán nem volt a szegény ember számára zug, a hol zsarolói elől elvonulva, magát embernek érezhetné; még Istenéhez sem közelithetett, mig arra a paptól engedélyt nem vásárolt; magát a gondolatot is kénytelen volt agyába visszafojtani, mióta VI. Sándor pápa, ki bizalmas körökben minden vallást jónak, de a legostobábbat legjobbnak szokta volt mondani, bullával — a lélekölö censurát megrendelte.

Ezek ellenében a reformátorok visszakövetelik az egyén elidegenithetlen igazát, a személyes meggyöződés jogosultságát. A pápa nem tulajdonosa az egyháznak, hogy annak áldásit, mint valami hűbért, tetszése szerint osztogassa vagy valakitől elvonhassa.

„Ovakodjál," mondja Luther, „és ne tarts semmit oly nagynak e földön, habár mennyei angyal volna is, a mi lelkiismereted ellen eltávolithatna a tudománytól, melyet te isteninek ismersz és tartasz."

Miután ezen elv ki lett küzdve, az egyén viszszanyerte méltóságát, s minden ember rendkülömbség nélkül, ismét fölemelhette fejét. Az ember föl lett szabadítva, gondolatát nyilvánithatni, s meggyujtatott a fáklya, melynek világánál mind elébbelébb haladhasson az egyházban a hit és lelkiismeret szabadságára a hierarchiai kényszer ellen, a tudományban a szabad gondolat érvényitésére a magát nem igazolható tekintély ellen, a politikában

a nép közös akaratából fejlett törvény uralmára az Isten nevében garázdálkodó absolutismus ellen.

Hogy a haladás elvét az egyéni szabadság érvényitése által jogosulttá tette, ez adja meg a protestantismusnak világtörténeti jelentöségét és nem az, amit a harc hevében positivumot teremtett. Ha itt a reformatorok egyben másban hibáztak, nyitva maradt utódaik elött a pálya, hogy szabad vizsgálat útján a megkezdett müvet tökélyesbitsék. Ha Luther örökké az ördögökkel veszödik, a formula concordiae a szabad akarat szolgaságát tanitja és Kalvin Isten dicsöségére embert enged megégetni: ezek minket semmire sem köteleznek, és legfölebb sajnálkozni tudunk a kor sötét világnézetén, mely a legtisztább elméket is ugy birta megigézni.

A közönségesen uralkodó nézet, hogy a protestantismus szintugy mint a katholicismus, megállapitott vallási doctrinát képvisel, meröben hamis. A protestantismus irányt, elvet képvisel, de nem doctrinát s épen azáltal lépett Krisztus Urunk nyomdokiba, hogy a lelki élet szabad terén semmi külsöségnek, semmiféle örök idökre megállapitott törvénynek, mint legjobb esetben képmutató pharizäismust eszközlönek, érvényt nem tulajdonit, és mindent a benső érzületre, az egyén autonom önelhatározására alapít.

A római hierarchia, ekkép alapjában megingatva, a reformátioval épen ellenkező elvekben keresett menedéket. Kifejtette és törvény erejére emelte abbeli nézeteit a tridenti zsinaton, mely a

pápák hosszas vonakodása után, utoljára mégis létre jövén, mindannak ellenkezőjét szentesitette, a mi végett eleinte összeült. E zsinat első összehivása azon kilátással történt, hogy az egyház kebelében a közönségesen szükségesnek tartott javitások megtétetvén, másfelől a tartományi egyházaknak a lehető engedmények biztosittatván, tán sikerülend az elszakadtakat visszaterelni, s igy az egyház külső egységét helyreállitani. De időközben (1554) létre jött az ágostai vallásbéke, melyben a protestans rendeknek nemcsak tökéletes lelkiismeret- és vallásszabadság, hanem a katholikusokkal egyenlő politikai jogok is biztosittattak. Most már a szakadás bevégzett ténynyé lett, s igy, midőn 1562-ben harmadszor hivatott össze a zsinat, senki sem gondolt többé a protestansokkal való egyesülésre, hanem az volt a kérdések kérdése, mikép szilárdittassék meg a megingatott állás az uj egyház ellenében.

Mig a zsinat első korszakában a pápaság ellen az episcopatus, az absolutismus ellen a constitutionalismus, az ultramontanismus ellen a nemzeti-egyházak még erélyes szószólókra találtak, most mindez háttérbe szorult azon általános meggyőződés előtt, hogy az uj egyházzal szemben a katholicismus magát csak központositott egység által képes ugy fentartani, hogy az uj eszméknek magára módositó befolyást ne engedjen.

E meggyőződés befolyása alatt keletkeztek a tridenti zsinat mindazon határozmányai, melyek a

protestantismus szabad haladási elvével ellentétben, a hátratekintő auctoritási elvet tükrözik vissza, mely elvnél fogva a zsinat a katholicismus tankörébõl mindent kizárt, amire a régi egyházban rá nem mutathatott, s mindent szentesitett, a mire a multban támaszt talált.

Azonban e határozmányok mind a mellett, hogy a régi egyház betűjét vették alapul, épen nem annak szellemében készültek. Midőn az uj katholicismus a hagyományos rendszert zsinatilag és örök időkre szentesitette, oly álláspontra tette magát, mintha még most is általános és egyetlen uralkodó világegyház volna a keresztyénségben, holott a protestantismus törvényesittetése óta nem volt már egyéb mint párt egy másik párt mellett. A régi egyház, midőn szólott, kora érzeményeit tolmácsolta és azért talált a népek millióinak szivében viszhangra; minthogy az emberiségnek szolgált, az emberek urává lett. Az uj katholicismus megforditva csak önnön testületi érdekeit, az emberiség feletti uralmát tartja szem előtt, és midőn egész erővel azon van, hogy rendszerének kényszerü változhatlansága által magának a fennállót biztositsa, lemond a jövendőről, mely a haladó tudományé.

Ha a vallást a lélek gyógyszerének tekintjük, akkor az uj katholicismus eljárása ama sinai orvosokéhoz hasonlitható, kik évezrekkel ezelött egyik császárok (Si-nong) által készitett szabályzat szerint kötelesek gyógyitani, s inkább megengedtetik, hogy szabályszerü eljárás mellett a beteg elvesz-

szen, sem hogy az orvos a szabálytól eltérve azt megmentse.

Az emberiség nagy része fényes reményeket kötött a tridenti zsinathoz; a keresztyénség ujjászületését, reformokat in capite et membris vártak töle; e helyett minden gond arra fordíttatott, hogy a pápa primatusának megszilárditása által az egyházi külső egység s ennek folytán az egyház hatalmi állása legyen megmentve, s minden dogmai határozmányok mintegy az égtöl kölcsönzött lánc gyanánt szerepelnek csak, melylyel a megmaradt híveket biztosabban hitték az egyházhoz csatolhatni. Zárvonalt akartak huzni az uj eszmék ellen és nem vették észre, hogy azzal csak magokat tették rabokká anélkül, hogy az eszmék szárnyalását meggátolhatták volna. Az által, hogy gyámkodási elvét fentartva, utját akarta állani a haladásnak, meghasonlásba jött a jövövel és csak maga erejét zsibbasztotta.

Ha századok óta a papság szenvedöleges állapotából ki nem léphet, ez nem csak onnan van, mert kevés eszköze van a cselekvéshez, hanem egyszersmind onnan, mert azon rendszabályok közül, melyek neki kinálkoznak, egyet sem ismer biztosnak; mert azon tanok, melyekre gyámkodási hatalmát alapitja, önnön hivei érzelmeit sértik; mert azon érdekek, melyekért mint hatalom létezik, az emberiség érdekeivel ellenkezésbe jöttek.

Másfelöl a reformatio által az európai emberiségben eszközölt forradalom, melynek folytán népek és fejedelmek önlábukra állván, a pápai hatalommal

szakítni mertek, sehol sem maradt nagy horderejű utóhatás nélkül. A tekintély elve egyszer mindenkorra meg lett ingatva s a papi rend elvesztvén a lelkekre addig gyakorlott hatalmát, az emberek önállólag kezdtek gondolkodni s ott hol elébb csak vakhit és engedelmesség uralkodott, az állam és egyház közötti, egyik fentebbi cikkünkben kifejtett kölcsönhatásnál fogva, a polgári viszonyokban is csakhamar az önállóság szelleme kezdett nyilatkozni, mi idők folytán természetesen az államéletben is lényeges változásokat idézett elő.

A reformatio terjedésével és egyházzá alakulásával a pápaság birodalma nagy részét elvesztette s európaszerte a népek uj életre s eleven munkásságra ébredvén, egymásután sorban látjuk őket polgári szabadságukat kivívni, elébb az absolut királyság által a magas nemesség ellenében; majd a nemességgel kibékülve egyesitett erővel korlátozzák a királyi absolutismust és alkotmányos törvényekben keresnek biztositékot kivívott szabadságuknak.

Ha a déleurópai népek, sajátságos geniusuknál fogva a minden külső fényből kivetkőzött protestans cultus elől lelküket bezárják is, a reformatio által meginditott politikai agentiáknak ellent állani nem képesek, s azért látjuk, hogy habár későbben is, a sok ideig visszatartóztatott de annál nagyobb rombolással kitört politikai forradalom, elébb Francia-, később Spanyol- s legujabban Olaszországban a tekintély alapján nyugvó középkori intézményeket halomra dönti és helyébe az egyéni sza-

badságot érvényesitö alkotmányos államszerkezetet lépteti.

De míg a protestans államokban az egyszer kivívott constitutionalis államélet, mint a nép öszszes szellemi, vallásos ugy mint tudományos míveltségének kifolyása, békés fejlést enged, addig a katholicus államokban az egyén szabad önállóságán alapuló államszerkezet a vakhódolatot követelö középkori egyházzal folytonos ellenkezésben és harcban áll, s azért míg a mívelt rész a humanitási érzelmeit botránkoztató egyháztól elfordul, a tömeg a vallás által örökös feszültségben tartatik azon eszmékkel, melyek a polgári kormányrendszer alapjául szolgálnak, s ennélfogva forrongásokra minden órában felhasználható. Hogy is lehessen szellemi egység és állandó nyugalom oly polgárzatban, hol amit a nemzet mint ösei vérén szerzett drága vívmányt szentnek tart és tisztel, azt valláséletének feje, mint legközelebb az Encyklicában láttuk, az istentelenség, elvetemedettség netovábbjaként tünteti fel?

Nem volt egy aspiratioja a kornak, nem egy drága reménye, melyet a hegyeken túl nem szidalmaztak, lábbal nem tapostak volna; erkölcstelennek, istentelennek mondták és mondják folyvást a jelent; miért? mert nincs az embereknek kedvük egy institutiot isteniteni, mely a középkor iszonyatosságait felujitaná, anélkül hogy annak bár kevés erényeit is fölélereszteni képes volna s hagyján, hogy ha még azon institutio tisztán vallásos természetü volna: az

istentelennek bélyegzett kor soha sem bántana egy intézményt, mely a társadalom nagy részének vallásos tisztelet tárgya; de az institutio, melyért a küzdelem foly, annyira nem csupán vallásos természetü, hogy bátran mondhatjuk: soha a legveszettebb atheismus sem ejtett oly érzékeny sebeket a közvallásosságon mint azon intézmény, mely a vallás szolgáiból hatalmas nagy urakat csinált és a szent pietást a nagyravágyás eszközévé aljasította; mióta a vallás olyanná lett, hogy annak leginkább a papok veszik hasznát, csakis a papok dolga lett az, és legfölebb még azoknak, kik épen nem gondolkódván, pórázon vezethetök.

De nem folytatom ezek fejtegetését, mert érzem, hogy ilynemü dolgok, ha még oly igazak is, általam elmondva sértegetési vágyból fakadt ráfogásoknak fognak kereszteltetni. Szóljon inkább helyettem egy katholikus iró, ki legközelebb a „Journal de Debats“ dec. 12-ki számában igy nyilatkozott:

„E percben a történelem egyik legnagyobb eseménye, a legjelentékenyebb tény valósul, mely a keresztyénség létre jötte óta a világon előfordult. Bármily gonddal járjanak is el körülötte, hogy némi mesterkélt fenmaradást biztositsanak számára, a pápaság világi intézménye, e testnélküli fej, amint Antonelli bibornok nevezé, semmi esetre sem bir többé elegendő életerővel, hogy fenmaradhasson.

Megengedjük, hogy legpontosabban végrehajtandják a szerződéseket; megengedjük, hogy Olasz-

ország legjobb akarattal van, hogy azok megtartassanak, hogy Franciaország és Európa azokat tiszteltetni kivánja, de vannak az emberi szándokoknál sokkal erösebb viszonyok, vannak végzetes törvények, melyek eszközlik, hogy egymást kizáró elvek együtt nem élhetnek. Az egyház világi kormányzata, amint alakulva volt, már régóta csak idegen hatalmak segitségével élhetett meg, s amint e támaszt elvonják, az épület magától összeomlik. Hogy kevesebb vagy több idö alatt következik-e ez be, az nem tesz a dologhoz semmit, a kérlelhetlen idö végre fogja hajtani müvét. Ha feltesszük is, hogy minden lehetö s a legöszintébb eröködések megtörténnek, hogy fentartsák a pápai souverainitás utolsó maradványait, ha feltesszük is, hogy minden bármily vallásu kormány közremüködnék az uralkodás e kivételes formájának fentartására, mégis azt kell mondanunk, hogy mindez haszontalan fáradság; miután ez utóbbi kormányok magok oly elvekre fektetvék, melyek homlokegyenest ellenkeznek azzal, amit Rómában védeni akarnának. Bizonyára Olaszországra nézve épen nem sürgetös, hogy Rómát hatalmába keritse. Sokkal inkább érdekében fekszik az, hogy maga ellen föl ne bizgassa, a magát katholikusoknak nevezö világ többé kevésbé öszinte szenvedélyeit. De saját akarata abban mitsem fog tehetni. Maga a polgári társaság szomszédsága elegendö leszen arra, hogy lassankint, kikerülhetlenül, szétmálassza a theocratikus társadalom utolsó példányát, melynek korunkban többé semmi létezési

joga. Ha e kis népecske, kiválasztva mintegy kisérlet anyagául, körül leszen véve egy nagy nemzettől, mely most kezd uj s az övétől egészen különböző életet élni, ha túlfelől képzelt határairól ugyanazon levegőt fogja színi, s egy és ugyanazon légkörbe vegyül, a ragály magától fog jönni, és semmiféle egészségügyi zárlat nem fogja feltartóztathatni. Már máskor is mondatott: hogy a munkás és sürgölödő polgárisodás megtalálandja útját a halottak nagy városába is. Be fog lépni a pénzegységgel, a vámegyesületekkel, a vasútakkal, a postaegyezményekkel; már most is ott van. És akkor nem sok idő fog elmulni, s az egyház elveszve azon érdekek közt, melyek nem köréhez tartozók, maga fogja kérni, hogy mentessék meg azoktól, hogy egészen a lelkek gondviselésére szentelhesse magát.

Megvalljuk, hogy a szomoruságnak nem csekély érzete lep meg bennünket, midőn végét látjuk ama nagy rendszernek, mely századokon keresztül uralkodott. A püspököknek igazok van, midőn állitják, hogy a világ minden részéből millio meg millio aggodalmas szem nézi az egyház fejét és szivét. Isten mentsen meg, hogy félre akarnók ismerni e látvány nagyságát és ily pillanat ünnepélyességét! Isten őrizzen, hogy sebzeni akarnók ama kegyes lelkeket, melyekbe az iszonyatos átmenet rémületet és borzalmat önt!

Ami a politikai lelkeket illeti, amint azok iránt semmi tartózkodással nem tartozunk, ugy semmi gondunk sincs reájok. Ámde épen azok nyugtalan-

kodnak leginkább és aggodalmaiknak nagy és valódi tárgya nem annyira a szellemi hatalom, a lelkiismeret, mint inkább a világi hatalom érdeke, akarók mondani biztositéka. Ami minket illet, azt hisszük, hogy jobb keresztyének vagyunk, mint mindazon istentagadók, hitetlenek és materialisták, kik nagy hirtelen megtérve, a szent szék politikai zuávjaivá lettek. Ajkainknak örömdalra kellene fakadniok, ünneplendők nem Olaszországnak, hanem az egyháznak felszabadulását. Mert most szabadul ki az egyház azon szolgaságból, melyben minden idők és országok Caesarjai tartották volt. Mikép eshetik az, hogy annyi ismételt tapasztalatok, a történelem, annyi példái után még mindég találkoznak, kik a pápák souverainitásáról mint függetlenségük föltételéről beszélnek? Hány éve már, hogy e souverain pápák egyik protectoratustól a másiknak átadva, egyik örsereg kezéből a másikba hányatva, egyik egyenruhát a másikkal cserélve, mint a vetekedő kormányok vitatott zsákmánya, alattvalóik felett csak idegen hatalmaktól nyert szuronyokkal uralkodnak? S e souverainitást nevezik aztán a függetlenség biztositékának!

A szolgaságnak kezessége az. A legszentebb, legfelségesebb, legékesebben szóló tanuság e tekintetben maga a pápa beszéde, mely azt mondja a világnak, hogy a szellemi hatalmának gyakorlására szükséges szabadságot keresendő, kész idegen földre menni. Legmeggyőzőbb példa azon igyekezet, melylyel minden ember arra kivánja a pápát reábirni, hogy

keresse a szabadságot; s vajjon minő országban? eretnek kormányok alatt álló országokban. És mind e katholicus forradalmárok ugy látszik nem is sejtik, hogy igy beszélve a legborzasztóbb és végsö csapásokat mérik a világi souverainitas tanára! Hogyan! azt akarják bebizonyitani, hogy a fensőség, a souverainitas, a politikai felsőség, a területi birtok, szóval az anyagi erő szükséges a pápa szellemi függetlenségére, s ennek bizonyitékául a pápát in partibus infidelium akarják látni, hogy ott gyakorolja hatalmát, egy oly országban, hol egy talpalatnyi tulajdona sem lesz, a tekintély árnyéka sem követendi, hol eretnek kormányhatalom alatt fog állani! Maga a pápa nem szünik meg kijelenteni, hogy az egyház a politikai szabadsággal együtt megélni nem bir, hogy a polgári rend ellensége az isteni rendnek, s épen azon szabadságtól, melyet kárhoztat, fogja kérni az oltalmat, s épen olyan helyen fog keresni menedéket, hol oly törvények uralkodnak, melyeket ő anathemával sujtott.

Mit fog a pápa most tenni, senki, söt talán ő maga sem tudja. Mindenesetre, ha Rómát odahagyja, magát többé ott szabadnak nem érezvén, s ha a szabadságot a menekülésben keresendi, csak annál feltünőbb és meggyőzőbb tapasztalat lesz. A mint ő mindenütt pápa marad, mindenütt feje a katholikus egyháznak, a mint mindenüvé magával viszi a szellemi hatalmat, melylyel föl van ruházva, és azt szabadon gyakorolhatja, ez leend legvilágosabb bizonyitéka annak, hogy a világi souverainitas épen

nem szükséges a pápai tisztség szabad gyakorlatához. S ha a függetlenséget és biztonságot oly országokban keresendi, hol lelkiismereti szabadság, cultusszabadság, véleményszabadság, sajtó-szabadság uralkodnak, ez lesz a legszebb hódolat, mely a szabadságnak tétethetnék, egyszersmind legjobb mutatványa a szabad egyháznak a szabad államban.“

PROTESTANS

EGYHÁZI ÉS ISKOLAI LAP,

1867. Január, Február.

Boldog uj évet!

Jan. 6.

Dicsőség a magasságban Istennek! és a földön békeség s az emberekhez jóakarat!

Luk. 2, 14.

A magyar szaktudományi sajtó csak ugy és akkor tölti be igazán hivatását, csak ugy és akkor gyakorolhat életrevaló befolyást a közértelmiségre, ha, magát el nem szigetelve, működését ugy intézi, hogy a szakába vágó minden életnyilatkozatnak, tűnt legyen az fel akárhol, kifejezést és körülményeinkhez mért alakot iparkodik adni; mert amint Balogh Ferenc, debreceni theol. tanár jeles székfoglaló beszédében*) legközelebb igen szépen mondá: „A gondviselés nem juttatta a magyar nemzetnek, mint a hellen, latin és német fajnak, azon szerepet, hogy a világmíveltség első rangu tényezője legyen.... De azért nem kevésbé szép és érdemes helyet foglal el nemzetünk Európa mívelt nemzetei közt.

*) Megjelent e beszéd ily cimü füzetben: „Beszédek, melyek a reformátusok debreceni főtanodájában a hittanszakba beállitott Tóth Sámuel és Balogh Ferenc tanároknak az 1866. évi november 6. a főtanoda imatermében történt ünnepélyes beigtatásuk alkalmával tartattak.“ Az első szól: „A vallástanitó feladatáról“; a másik „Melius Péter, a magyar Kálvin, hatásáról“ értekezik. Mind a kettő örvendetes jelenség szegény theologiai irodalmunk terén. Ára az 51 lapnyi füzetnek 30 kr. o. é. A bejövendő összeg Melius Péter emlékére fordittatik.

Az óriásokat felismerni és nyomdokaikban haladni; a világátalakitó eszméket azonnal felfogni s diadalra juttatni, szinte szép és becsülést érdemlö jellemvonás.“ E meggyözödés vezetett bennünket, midön a mult évben az ultramontanok ellen küzdtérre szállván, a polgárosult világban széltire uralkodó eszméket hazai viszonyaink szempotjából illustrálni és magasabb álláspontra emelkedve, a pápaság kérdését is fejtegetéseink körébe vonni iparkodtunk.

Tettük azt, minden kimélet mellett, melylyel a mienktöl eltérö vélemények iránt viseltetni tartozunk, oly öszinteséggel, amilyenhez az igazságnak és az ebböl fakadó meggyözödésnek minden körülmények közt joga van.

Jól tudjuk mi is, hogy nagy nemzeti feladatunkkal szemben semmire sincs mai nap a hazának nagyobb szüksége, mint a polgárok közti békére és nyugalomra; de azt is tudjuk, hogy olyan, néma hallgatagsággal járó erötetett béke, a milyen hazánkat a közel multban boldogitotta, hasonlit a természet ama csendjéhez, mely a vihart szokta megelözni. Ilyen béke nekünk nem kell. — Az igazi, a szabad polgárzatban szükséges béke és egyetértés csak megelözö nyilt vitatkozás után jöhet létre; mert a pártok külömbözö álláspontjain keletkezö nézeteltérések, magasabb közügyi szempont alatt csak ugy egyesithetök, ha azok egyoldaluságai, a folytatott viták nyomán, kitűntek.

Nem a nyilt szó, hanem a kebelbe visszafojtott neheztelések hatnak rombolólag a társadalomra; a

tapasztalt vagy csak képzelt sérelmek elhallgatása, elháritja ugyan ideig óráig a vészt, mint elháritja a gát a hullámokat csak azért, hogy az áradatot emelje és a kitörés hatását sokszorozza. De ha már szólunk, szóljunk egyenesen és tartózkodás nélkül. Midőn az ember minden szót fontolgatva, nem igazi érzelmeit, hanem csak azokat mondja ki, melyek semmiféle érdeket nem sértenek, akkor okvetlen saját énjével jő meghasonlásba, pedig rég megmondta a nagy Zrinyi: „Nincs akkor az embernek másuvá esze, mikor maga felével vagyon egyenetlensége."

Senki sem érzi jobban mint mi, mennyire nem arra való az idő, hogy gyűlölködve egymást keseritsük; de azt is tudjuk, hogy soha átalakulás nem történhetik anélkül, hogy bizonyos érdekek kellemetlenül ne érintessenek. Nem mindig árt pedig az, ki ártani látszik; aki a fattyuhajtásokat nyesegeti, az is vagdos; de e vagdosás nélkül a fa legjobb nedvei veszendőbe mennének.

Akarjuk nem akarjuk, uj társadalmat kell alakitanunk, és meg kell értetni az emberekkel, hogy az ujitás nem mindig rombolás, hanem természetszerü átmenet a roszból a jóba, a kiváltságokból az egyenjoguságba, az egyesek uralmából a közakarat uralmába.

Van még egy másik ok, mely bennünket arra készt, hogy az ultramontanismus törekvései ellen minden alkalommal felszólaljunk.

Hazai politicusaink általában igen csekély súlyt fektetnek az egész vallásügyi kérdésre; az idő által

annyira túlszárnyaltnak vélik azt, hogy bármikép forduljon dolgunk, a papi uralom megujulását többé lehetőnek nem tartják. Mi más oldalról ismerjük elleneinket. A föltétlen engedelmességet követelő hatalom bitorolt jogai illethetlenségét mindig azáltal hitte legjobban erősithetni, ha a vallási absolutismussal lép szövetségre. A középkori eszmék, melyeket ez hirdet, igéretei hitével a nép kebelében azonnal hatalmas politikai tényezőkké válnak, mihelyt magukra hagyatva akadálytalanul működhetnek és nincs ki ködfátyolképeiket az ész kritikája által eloszlassa.

Midőn az 1849 utáni gyászos években, egyik koszorus költőnkkel szólva: „magát az eltiport magyarnak kisírni sem volt szabad“, és a prot. egyház, mint a szárazra vetett hal, elemén kivül epedve mélyen hallgatott: egyszer csak 1853-ban egy könyv jelent meg: „A fensőbb katholicismus elemei“, Hoványitól, melyben ez, mint az absolutismus leggeniálisabb képviselőjének, I. Napoleonnak hű utánzója, bársonyos kezekkel osztogatja a legsújtóbb pofonokat a protestantismusnak. Nem ismerek a világirodalomban könyvet, mely nagy irói tehetséggel, s azzal amit Cicero lumina dicendinek nevez, iszonyatosabb vádakat emelne a protestantismus ellen, mint a nevezett munka. 13 éve, hogy e munka megjelent és mi soha nem szólottunk róla, mert nem szólhattunk, mert ha századrészét elmondjuk annak, amit viszonzásul el kellett volna mondanunk, okvetlen mint vallásháboritók olyféle nem keresett otiumban tölthetjük

napjainkat, hogy nem lett volna benne köszönet. Most hogy a sajtóviszonyok némileg javultak, idején lett volna àma könyvet bonckés alá venni; azonban a „Religio“ a Hoványi által tört ösvényen tovább haladva és doktrináit alkalmazva, közelebb eső oly megtámadásokkal állott elö, hogy előbb azokra kellett megfelelnünk s tettük azt olyatén módon, hogy egyúttal a Hoványiféle állitásokat is valódi értékükre leszállitani iparkodtunk. Nem említettük ugyan sehol Hoványit névszerint, miután vele különösen akarunk számolni; de a „Religio“ elleni minden eddigi fejtegetéseinket, kivált pedig „a kérdés eleje és veleje“ cimű cikkeinket ugy szerkesztettük, hogy mint a magyar közmondás tartja: „leányomnak szólok, hogy a menyem is értsen róla.“

Mintha hallanám mindezekre a közömbösség szokott szózatát: mindegy nekem, akár az ultramontanismus türelmetlenkedik a protestantismus ellen, akár ti türelmetlenkedtek a protestantismus nevében az ultramontanismus ellen; mindég csak türelmetlenség ez, és hazánk adja meg árát torzsalkodástoknak.

De hát csakugyan szintoly kárhozatos az a mi türelmetlenségünk (ha mégis türelmetlenek vagyunk!) mint amaz, amely ellen felszólalunk? Vajjon, midön az ötvenes években a magát törvény szolgájának nevező Bach-huszár hozzád beállitott, s anélkül hogy valamit vétettél volna, házadat fenekestül felforgatta, irományaidat felkutatta, a legtitkosabb családi levelezéseidet szemeivel átlegelte,

nem türelmetlenkedtél-e te akkor türelmes olvasó? S már most azt kérdezzük, intolerantia volt-e ez és nem inkább emberi méltóságodon elkövetett sérelem elleni protestatio, protestatiója a jogérzetnek a jogtiprás és önkény ellen?

Ime ilyen a mi helyzetünk az ultramontanismussal szemben. Nagy a külömbség a mi és az ultramontanok türelmetlenkedése között. Amazok azért türelmetlenkednek, mert nekik a törvény, mely, bennünk is az embert tisztelve, minket velök egyenjoguakká kivánt tenni, kiváltságukon ejtett sérelemképen tünik fel, mig a mi türelmetlenkedésünk az ultramontanismusnak kizárólag csak ama jogtipró törekvése ellen fordul, mely minket emberi jogainkból kitagadni akar.

De nézzük meg csak közelebbről a dolgot, vajjon van-e vagy csak lehet is-e helye a mi meggyöződésünkben a vallási türelmetlenségnek?

Nekünk a vallás oly bensö szent érzelem, az isteninek lélekben és igazságban olyatén megragadása, mely, valamint egyfelöl lényege szerint minden emberben egy és ugyanaz, ugy másfelöl külsö nyilvánulása, formája az emberek külömbözö hajlamai és tehetségei szerint külömb-külömbféle. Vallásról való képzetek, vallási szertartások és minden külsöségek, a mi nézetünk szerint, a vallás lényegével soha sem lehetnek egyek és ugyanazonosak, s valamint bizonyos, hogy a vallás változatlanul egy, ugy tapasztalat szerint, a vallásróli képzetek vagyis dogmák, ugy szintén a vallási szer-

tartások oly külömbfélék, amilyen külömbfélék a népek erkölcsei és szokásai, az emberek nézetei és hajlamai. A vallásban a külsöség ugyanaz, ami a világi életben az etiquette; a tiszteletnek bizonyos kifejezése, amelyröl áll, hogy ahány ház annyi szokás. Ami lényeges a vallásban, istenbeni hit, erény, emberszeretet stb. — ezek a jó ember tulajdonai minden éghajlat alatt, minden míveltségfokon. Nem igy van a dolog a vallásróli képzetekkel; itt bátran mondhatni: quot capita tot sensus. A vallás lényege az embereket összekapcsolja, egy szentelt családdá egyesiti, mert minden ember kebelében egyformán hangzik vissza; nem igy a vallásróli képzetek; ezek válaszfalakat huznak az emberek közé és eltávolitják egymástól azokat, kiknek rendeltetésük volna egymást gyámolitni, és egy családdá lenni. A vallás lényege, mint minden isteni, világos, minden ember által érthetö, s azért boldogitó, a vallásróli képzetek pedig csak kevés beavatottak sajátja, kik azokat, mint kiváltságokat, Le Maistre szavai szerint oly „jótékony homályba burkolták", hogy hosszas tanulmányozás után is legfölebb genesisüket, de értelmüket felfogni soha nem birják; amaz szeretetet szül, mert világosságot terjeszt, ezek visszavonást, gyülölködést támasztanak, mert „a jótékony homály által boritva", tiszta bizonyosságot egyik félnek sem nyujtanak, legfelebb képzeleti bizonyosságot eszközölhetnek.

Ha ennélfogva Krisztus vallásáról azt mondjuk, hogy az az absolut vallás, és mint ilyen egye-

dül üdvözítö: e praedicatum nem ez vagy amaz egyházat, nem ez vagy ama tanrendszert vagy confessiót, hanem a keresztyén vallás lényegét illeti, mely a külömböző egyházakban külömböző kifejezést, különféle áhitati formákat nyert. „Szeressed a te Uradat Istenedet teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből; Ez az első és nagy parancsolat; a második pedig hasonlatos ehhez: Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat. E két parancsolattól függ az egész törvény és a próféták irása." Máté XXII. 37. 40.

És ha már most minden egyház magáról azt állitja, hogy ő az, mely az embert legjobban képesíti arra, hogy e két nagy törvényt teljesitse, az állam szaván fogja mindeniket: te római katholikus cultusod pompája, vallásos szertartásaid fenséges rendszere által akarod Istenhez vonzani a lelkeket! Ám tegyed! Az igazi istenszeretet a polgári erény legbiztosabb alapja, a törvények teljesitésének biztositéka! Te protestans egyszerüséget lehelő istenitiszteleted, szent tanitás és oktatás által, az elméket kivánod földeritni, hogy magasabb rendeltetésünket tisztán felfogva öntudatosan teljesitsük kötelességünket Isten és embertársaink iránt! Ám folytassad te is embernemesitő működésedet; a lelkek felvilágosodása az államnak minden körülmények között áldás!

De ha már most valamelyik vallásfelekezet a többiek kizárásával egyedül maga akarná elfoglalni a valláserkölcsi tért a társadalomban, s azt

mondaná az államnak: mivel csak egy az igazság, egynek kell az erre vezető útnak is lennie és erre az útra csak én általam juthatni el, tehát a többi vallásfelekezeteket el kell nyomnod, ki kell irtanod. Ekkor az állam, mint ama bölcs kertész, a ki habár talán a szinpompában díszlő rózsát legjobban kedveli is, azért a szerény ibolyától sem vonja meg gondoskodását, érezve azt, hogy egy virág, ha még oly pompás is, Istennek a növény virányzatában nyilvánuló fenségét ki nem meríti — a felek közé lép és azt mondja: én mint az emberiségi összes érdekek őre, meg nem engedhetem, hogy a társadalom valamelyik része maga nézeteit a polgáriasodás elvével ellenkező oly módon érvényesitse, hogy egy másik rész emberi jogának nyilvánitásában elnyomassék!

De valamint a kertész nem szabhatja ki a rózsára, hogy ilyen vagy amolyan szinpompában fényelegjen, sem pedig az ibolyára, hogy mikép fejtse ki szirmait, hanem egész működése oda szoritkozik, hogy a gondoskodása alatti növényzetnek elkésziti a tenyészésre szükséges földet és megóvja azt az elpusztulástól, ugy az állam sem avatkozhatik abba, hogy ez vagy ama hitfelekezet mily törvényes intézkedések által eszközli híveinek valláserkölcsi nevelését, hanem csak arról gondoskodhatik, hogy mindeniknek szabad tér nyiljék ebbeli működésére s ebben senki által se gátoltassék.

Semmi sincs, ami az igazsággal oly kevéssé egyeznék, mint a tulsó táborban egy idő óta divatba jött azon ráfogás, hogy a modern államnak, mivel

egyik vallásfelekezetet sem pártfogolja kizárólag, nincs Istene, tehát atheus. Istene van, de fiait emésztő Molochja nincs! Atheus volt az állam akkor, midőn az Isten-alkotta rendet felforgatva, szőrszálhasogató barátok által koholt elmeszüleményeket, mint egyedül üdvözítő vallási képzeteket, minden emberre egyformán akart ráerőszakolni, s tűzzel-vassal azon volt, hogy a különböző tehetségekkel és hajlamokkal felruházott különböző míveltségü emberek mindnyájan egyformán gondolkodjanak, egyformán higyenek. Mentsen Isten, hogy valaha ismét oly időket érjünk, midőn az állam szabja meg, ki mit higyen és hitét mikép nyilvánitsa, hogy hazugokká tegye az embereket épen azon institutio által, melynek rendeltetése az igazság birodalmát terjeszteni.

A magyar törvényhozás, remélem, nem fog soha többé oly ösvényre lépni, hogy egy nagyravágyó töredék, a vallás megmentésének ürügye alatt, épen azon előnyöktől foszthassa meg az embereket, melyeknek elérésére alakult eredetileg az egyház, tétettek a vallászerkölcsi minden intézkedések a társadalomban.

Ez a mi reményünk, és e remény fejében léptünk a küzdtérre, hogy a kastérdek sugalta hamis tanokat leleplezve, megmutassuk, melyik részen keresendő a társadalmat rongáló intolerantia.

Tempi passati.

I.

Jan. 20.

Valahányszor egy elmélet ellentétben van a társadalom jólétével, az elmélet hamis; mert a társadalom a legfőbb igazság.

Lamartine.

A „Religio“ t. szerkesztője vallásügyi cikkeinkre nem maradt adós, söt nagyon is körülményesen, nem mondom hogy megfelelt, de sokat felelt.

Ha mindamellett mi fejtegetésinket háboritlan folytatva a „R.“ beszédeire azonnal nem reflectáltunk, annak sokszoros oka volt.

A fenforgó ügy sokkal fontosabb, sokkal szentebb elöttünk, semhogy annak vitatásában a feleselö polemia kisszerü diadalaival beérhetnök; mi oknyomozó fejtegetések által meggyözödést eszközölni, nem gyözedelmeskedni akarunk. Az meg épen soha nem jutott eszünkbe, hogy a „R.“ embereit capacitáljuk. Kinek nézetei mellett oly nyomatéku érvek küzdenek, minök a hierarchia javadalmai és kiváltságai, annak nem igen van kedve az ilyen magamféle ember parasztlogikájára — ha még oly nyomon járó is az — hallgatni és nézeteit ahhoz képest módositani.

Ugy volt minden időben és ugy leszen, hogy az ember azon nézetek viszásságát, melyeken javadalmas helyzete nyugszik, belátni vagy nem akarja vagy nem tudja: hiába ostromolod az ész fegyvereivel, a tények szóló tanuságával: ő érzi, mert tapasztalja, hogy az ő nézetei neki jók — tehát azt gondolja, általában is jók. Ez az, amit mi az érdek logikájának neveztünk, s e hatalmas logika nemcsak a „R.“ embereinek, hanem minden zárkózott kastnak sajátsága.

Szerencsére, az emberiség hódolata e logika hatalma iránt nem szokott tartós lenni. Az előjogozott osztály rendszerint visszaél az élvezett kedvezményekkel s lassankint maga rontja le a varázst, mely századokig az embereket hajlandókká tette jogi igényeket ismerni el, melyek őket örök kiskoruság állapotába akarták sülyeszteni csak azért, hogy a társadalom egy kis töredéke a közörökséget kizárólag maga, még pedig háboritlanul emészthesse.

Századunk egyik főtörekvése oda irányul, hogy az egyént a szabadságkorlátozó minden olyatén viszonyok ellen megvédje, melyek következtében tényleg mások önkénye alá kerül; és sem a nemesség lovagias felsőbbsége, sem a papság túlvilági nimbusa nem volt képes az embereket tovább az alárendeltség oly állapotában megtartani, mely a társadalom organismusának épségbentartására nem okvetlenül szükséges. Ha valamire, arra nézve bizonyosan köz az egyetértés a mívelt világban, hogy a papok olyszerü kiváltságos helyzete, mely

a szabadságnak hátrányára van, ugy szintén az egyházi nagy javadalmak a vallás szent ügyének javára, hasznára nem válnak. S valóban nagyon csalatkoznék, ki azt hinné, hogy hazánk közhangulata e tekintetben is a többi mívelt világgal nem egy nyomon jár.

„Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“ kérdezé már 1825-ben a genialis Nagy Pál a káptalanbeli követektől. E kérdés lebeg mai nap is minden gondolkodó ember ajkán, valahányszor a korszükség szülte reformokkal szemben a hierarchia maga középkori követeléseit akarja érvényesítni.

Midőn az encyklica az összes modern világ ellenére középkori doctrinákkal a kor legszentebb vívmányait megtámadja s ezek helyett sötét századok embertelenségeit akarja valósítva látni, nemde méltán ezt a kérdést intézhetjük ő szentségéhez: „Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“

S midőn Palásthy úr az 1608 előtti állapotokat akarná visszaidézni, hogy az ennyi keserű megpróbáltatásokon keresztül ment haza sokat szenvedett fiai vallásos gyűlölködésben ismét egymást marcangolják, s hogy az egyébként is megszakgatott hazát vallásos kérdésekért is szétszakgassák, nem tolul-e önkénytelenül a kérdés ajkainkra: Föt. úr! „Nem lehetne-e olcsóbban üdvözülni?“

Azonban tény az, hogy, mióta az 1848-iki törvények a vallásos egyenjoguságot papiroson kimondották, sokan a katholikus testvéreink művelt tebbjei közül is, „inscitia reipublicae ut alienae“,

azon hiszemben és meggyőződésben élnek, hogy ezzel a százados igazságtalanság jóvá van téve, söt haszontalan fészkelődésnek tartják a protestansok szünni nem akaró sürgetését a vallás ügyében.

Meg nem gondolják, hogy az egyes jogérzete méltán felingerül, midőn tapasztalja, hogy a nemzet közakarata által igazságosaknak elismert és törvény erejére emelt jogigényei egy zárkózott érdekü testület által tettleg folyvást kijátszatnak és mellöztetnek; másfelöl a vallásszabadság az államszervezetben nem kegyelem, hanem jog, s mint jogban nem lehet helye az alkunak, nem lehet helye a részletfizetésnek, annak egész mérvben kell érvényre emelkednie, mert csak igy válhatik a társadalom áldásává.

Ily jóakaratu, de a dologgal tüzetesebben nem foglalkozók kedveért irunk mi és bocsátkoztunk a kérdés behatóbb fejtegetésébe, s ha most a „R.“ cáfolataira is reflectálunk, azt csak annyiban és oly nézetből tesszük, hogy kimutassuk a veszélyt s kijeleljük az örvényt, melybe a „Religio“-féle irány, ha érvényre vergödnék, a nemzetet okvetlen belesodorná.

Vannak irók, kiknek gondolatai kisértetszerüek, a félhomály kétes derengésében valami nagyot, rémületest mutatnak; de mihelyt nekik megy az ember, s azokat közelebbről veszi szemügyre, ködpáraként oszlanak szét, vagy oly szánandó törpeségekül tünnek föl, melyektöl félni, bizony nem érdemes.

A „R.“ cikkei többnyire ily fajták; s mi fej-

tegetéseink igazolására nem tehetnénk jobbat, mint ha a „R." cáfolatait, mint már egyszer tettük, egész terjedelmükben minden commentár nélkül közölnők. De, ugy látszik, Palásthy úr elöre biztositani akará magát részünkröl követendő ily eljárás ellen s cikkeit minden ok nélkül oly hosszura nyujtotta, hogy azokat egész terjedelemben lapunkba fölvenni, teljesen lehetetlenné lett téve.

Igy állván a dolog, nekünk az érintett körülmények taglalásánál egyedül a föbb pontokra kell szoritkoznunk s különösen azokat tartandjuk szem elött, melyek a közjoggal való érintkezésüknél fogva elöbb-utóbb törvényhozó férfiaink figyelmét is magukra vonandják.

A felsöházban mármár hallatszottak szavak, melyek P. úr hallérzékére kellemes csiklandozással hatottak. „Dec. 19-ike — ezt olvassuk a „R." folyó évi 2. számában — a magyar király és a katholikus egyház jogairól fényes tanuságot tett a főrendek házában. Gróf Cziráky János, a nemesek elsöje és a nemes lelkek választottja és Jekelfalusi Vince, fehérvári püspök a kath. egyház és az apostoli király jogai mellett felszólalva, ezt nemcsak jogosnak, hanem polgári kötelességnek nyilatkoztaták. Jó az ellentét." *)

*) Ha a „R." szerkesztője oly nagyon szereti az ellentétet, kár volt Tomcsányinak a jó táblabiró-korbeli régi nagy szónokokra kedvesen emlékeztető genialis rögtönözését is nem közölni, mely ama föúri beszédet oly fényesen cáfolta. Tárgyunkra vonatkozólag Tomcsányi igen találón azt a megjegyzést tette, hogy a magyar királyt apostoli jogaitól nem a 48-ki törvények, hanem a concordatum fosztotta meg. Iparkodni fogunk ez állitás igaz voltát bövebben kifejteni. B. M.

Nem hiszem ugyan, hogy találkoznék a „R.“ emberein kivül igazi magyar ember, ki a nevezett nagytekintetü urak felszólalását hasonló hosannával fogadta volna; mi legalább nem irigyeljük tölök a kifejtett nézetekért a nemzettöl nyert babérokat; de annyit mindenesetre tanultunk ama föllépésböl, hogy nincs oly elkallott doctrina a társadalmi tudomány terén, mely szaggatott átmeneti korszakban, a milyen a mienk, védökre ne találna, és épen azért szükséges, hogy, akik jog és igazságért küzdenek, mindig résen legyenek és semmit oly fonáknak ne tekintsenek, hogy arra nézve az ész birálatát fölöslegesnek tartsák.

II.

Jan. 27.

Qui determinera ce qui est spirtuel et ce qui ne l'est pas? Si c'est Rome elle méme, évidemment vous obéirez en tout et toujours.

Lamennais.

Megengedi a t. olvasó közönség, hogy e cikkünket egy történeti adomával kezdjük meg. Victor Emanuel, Olaszország királya, mult évi nov. hó 10-én tartá ünnepélyes bevonulását Velencébe. E városban tartózkodása alatt meglátogatá a Márktemplomot és a templomból kijövet nagy vörös márványdarab vonta magára figyelmét; megállott elötte, kérdvén: minö története van e könek? E kérdés Fabris conservatorhoz volt intézve; de midön ez habozni látszott, a patriarcha vette át a

szót. Ez azútán elbeszélte, hogy III. Sándor pápa, Rötszakállu Frigyes által elüzetvén, hogyan bujdokolt Olasz-, Francia- és Németországban, mig végre mint egyszerü szerzetes egy ideig névtelenül Velencében húzta meg magát. Midön azonban a velencei köztársaság háboruba keveredett Frigyessel, a pápa is megismerteté magát. Sebastiano Fiani volt megbizva a hajóhad vezényletével; ez az istriai vizeken megveré a császáriakat, ami, természetesen nem is történhetett máskép, miután a fövezér kardját maga a pápa áldotta meg. Frigyes megaláztatván, a pápának hódolni kényszerült. A pápa által eléje küldött bibornokok kezébe tette le a hódolati esküt. Még ez nem volt elég. A megaláztatás legnagyobb foka még Velencében, magában a városban, várt reá. Frigyes teljes császári díszben egész udvarával a Márktérre vonult. Itt e kövön térdre borult a trónján ülö pápa elött. — Sándor felemelé lábát s Frigyes fejére tette. A vérig alázott büszke császár magasra emelt fövel kiálta: „Non tibi sed Petro!“ Sándor még egyszer s még erösebben nyomá lábát a császár fejére, s igy válaszolt: „Et mihi et Petro Majestas!“ Eddig tart az elbeszélés. Mint mondják, az olasz király gondolatokba merülve hallgatá végig az eseménykét, s azután felemelt fövel miniszterelnökéhez fordulva igy szólott: „Tempi passati! (elmult idök!) nemde kedves báró: tempi passati!?“ S azután a patriarchához fordulva ezt mondta: „köszönöm az elbeszélést, nagyon érdekes, de rám nézve nincs éle!“

Nálunk föt. Palásthy úr viszi azt a Cicerone-féle szerepet a pápaság dicsőitésére s midön aztán a modern világnak humanitási elvekből alakuló igazság-templomában a középkori papi kiváltságok hideg márványára rámutatván, nekünk a pápának idegen országok törvényhozásában gyakorlandó jogairól kezd mesélni, önkénytelenül eszünkbe ötlik a ré galantuomo szava a velencei patriarchához: „Tempi passati!“ Igen! Elmultak az idök, a midön a hierarchia, mint minden szellemi javak kizárólagos birtokosa, méltán igényelhetett magának döntö szót az országok vezetésébe; elmultak az idők, midön az állam elsö jogi elvéül volt oda állitva, hogy a jus canonicum ellen törvényt hozni nem szabad.

Fentebbi fejtegetéseinkben kimutattuk, hogy a tridenti zsinat óta a római hierarchia távol attól, hogy a szellemi javak terén elöhaladott volna, messze elmaradt a kor haladó szellemétöl, ugy hogy mai nap egészen megfordult a viszony: az emberiség az ö nagyszerü elöhaladásában mind jobban-jobban megközeliti a humanitás szent feladatainak magaslatát, mig a római hierarchia, mint petrificált mumia, legfölebb azoknak vonja magára bámuló figyelmét, kik a régiség maradványaiban gyönyörködnek.

De most nem célunk Palásthy úrhoz tisztán a humanitás és észszerüség szempontjából szólni; mert ez P. úr szerint akademikus felolvasás volna; hanem követjük öt azon térre, melyröl egy német iró

elmésen azt mondá: hogyha valamely igazságtalanságról be tudják bizonyitani, hogy százszor gyakoroltatott, százegyedikszer azt szent igazságnak keresztelik. Szóval: követni fogjuk őt a historiai positiv jog terére, és be fogjuk bizonyitani, hogy P. úr itt is hamis nyomon jár és okoskodása nem egyéb a történelmi jog elferditésénél.

De hogy abba a hibába ne essünk, melyet a „R." t. szerkesztője ellenünk folytatott polemiájában annyiszor elkövet, hogy állitásainkat összefüggésökből kiszakgatva mást mondat velünk mint mondani akartunk, söt olyanokat is ad tollunk alá, minőket borzalommal nála olvastunk legelöször, még pedig idézet jel között mint sajátunkat *); kisértsük meg P. úrnak a szönyegen levő kérdésre tett észrevételeit kivonatilag, de saját szavaival és összefüggöleg elöadni.

Palásthy úr cáfolata több mint négy garmond ivre terjed. Mindenki beláthatja, hogy ezt még kivonatilag sem közölhetjük lapunkban; minthogy azonban a „R." szerkesztője maga is bevallja, hogy a kérdés legfontosabb részét a mult évi 46. számában fejtegeté, s a többi mind csak elözményül szolgál, mi is ellencáfolatunkkal csak e számra szoritkozunk, s a többieket, ha szükség leend, csak ugy

*) Fejtegetéseink azon részét, melyben mi a kath. egyháznak az államhatalomtól való függetlenségét csak ugy vallottuk lehetőnek, ha a klerus lemond terjedelmes földbirtokairól és politikai hatalmáról, P. úr ugy variálja, mintha mi a liberalismussal szövetkezve azt mondtuk volna a kath. egyháznak: „add meg magad, vagy dögölj meg, te csak szolgaságban élhetsz énnálam." (Rel. 40. sz. 316. l.). Mi a neve az ily elferditésnek? Feleljen magának P. úr. B. M.

mellékesen érintendjük; nehogy azonban P. úr szavait kétszer is kelljen idéznünk, jónak láttuk a „R." hasábjairól átvett szöveget elölegesen rövid jegyzetekkel kisérni, s majd csak a végén fogjuk azokra elmondani általánós észrevételeinket. A „Religio" emlitett számában ezeket olvassuk:

„Az 1848-ki alkotmányozók a kath. egyháznak akartak az egyháziakban törvényt szabni, az egyházba tisztán politikai agenst behozni. Mi inkább egyházi, mint a püspökök kineveztetése, s e kineveztetésnek módja? Erről intézkedett az 1848-ki törvényhozó. Politikai körén túl kapott tehát, oly tárgyról, oly érdekről hozván törvényt, mely az állami törvényhozáshoz épen nem tartozik. És ezt épen akkor tette, mikor legtöbb szó van az egyház és az állam kölcsönös elválásáról, mikor az 1848-ki törvényhozás ez elválást kimondta s tettleg megkezdte. Távozni látszott az egyháztól, és mégis az egyház terére lépett, mondva: egyház! én nem ismerlek, de püspökeidet én választom."

„Az egyház dogmája az: a megváltási rend önmagában független maradjon, Krisztusnak jegyese, az ő természetfölötti körében, királyi függetlenségben legyen és működjék. E dogmát az egyház váltig védelmezte, nem adhatván fel azt soha és soha, mert különben saját jegyesét, Krisztus Jézust tagadná meg. Non estis de hoc mundo, regnum meum non est de hoc mundo, azaz: az én egyházamban világi joghatóság nem rendelkezhetik, amely hatalom rendelkezik, az tőlem van, s én azt nektek adom. *)"

*) Olvasóink eddigi fejtegetéseinkből váltig meggyőződhettek, miszerint nekünk is leghőbb óhajtásaink közé tartozik, hogy legyen mielőbb szabad egyház szabad államban. Mi tehát teljes szivből aláirhatjuk P. úrnak azon követelését, hogy az egyház „az ö természetfölötti körében", azaz tagjainak lelkiismereti szabadságára nézve semmiféle földi hatalomtól függő ne legyen; ámde a szönyegen levö kérdésre nézve ezen elv épenséggel nem alkalmazható. Avagy lehet-e józanul állitni, hogy érsekeinknek és püspökeinknek felsőházi

„1848-nak törvényhozói nem kértek az egyháztól jogot, hogy neki törvényeket szabjanak, magok léptek világi törvényhozók, világi jellegökben, az egyház természetfölötti körébe (?), világi joghatóságukkal határozván, megszabván, — mit? talán a vallásközötti érintkezési módot? nem, hanem miképen fognak választatni az egyház püspökei, méltóságai, kik fognak ezen kinevezésekbe törvényesen befolyni, kik fogják azt okmányozni, kik fogják a püspököt az egyházba behozni, a hiveknek a főpásztort bemutatni. Ily egyházi, tisztán vallási térre léptek ama törvényhozók, épen azon

---

tagsága, főispáni méltósága „a megváltási rendhez" vagy „az egyház természetfölötti köréhez" tartozó dolgok? vagy lehet-e józanul állitni, hogy midőn a püspök, kinevezésekor terjedelmes birtokokba s ezzel tetemes polgári előjogok élvezetébe lép, akkor az Idvezitő ezen mondatához alkalmazkodik: „Non estis de hoc mundo, Regnum meum non est de hoc mundo?" Mig a „R." szerkesztője be nem bizonyitja, hogy a „megváltási rendhez tartozik" az is, hogy a katholikus főpapok százezerekre menő évi jövedelmet huzzanak, melyeket saját személyökre nézve egyenesen az államhatalomtól kell nyerniök; mig ki nem mutatja, hogy a kath. egyház „természetfölötti köréhez" tartozik az is, miszerint minden magyar katholikus püspök, már eo ipso mert püspök, tagja a felsőháznak, s kettő közölök politikai feje, főispánja Magyarország két nagy megyéjének: addig ugyan senkit sem fog meggyőzni arról, hogy a magyar felelős miniszter, midőn ellenjegyzi a püspökkinevezéseket, a „sekrestyébe tolakodik" s az egyház természetfölötti körébe lép.

Mit ért P. úr és bármelyik ultramontan elvbarátja az „egyház természetfölötti köre alatt?" Nemde azon müködéseket és eszközöket, melyek az üdv elérésére nélkülözhetlenek? Ez nagyon is katholikus szempontból van mondva, de fejtegetéseink alatt a katholikusok álláspontját akarjuk elfoglalni, mert igy is fényesen kimutathatjuk a „R." szerkesztőjének tévedését.

Vajjon az apostoli magyar király hatalma kiterjed-e az egyház természetfölötti körére? Felelet rá: Nem. Elég-e a fejedelmi kinevezés arra, hogy valaki püspöki hatalmat gyakorolhasson? Maga P. úr azt fogja mondani, hogy nem. A magyar király adja-e az érsekeknek s a pécsi püspököknek a palliumot? ő adja-e át a püspököknek a püspökpálcát, a gyürüt? Megint mindenfelöl csak az a felelet, hogy nem. Pedig ezek jelvényei a kath. egyház természetfölötti köréhez tartozó hatalomnak; s ha Ő felsége birna joggal e tisztán egyházi jelvényeket osztogatni, s ha a 48-iki törvényhozás a felelős ministeri ellenjegyzést az elsorolt tárgyakra akarná kiterjeszteni, akkor jogosan mondhatná a „R." szerkesztője, hogy a felelős minister az egyház természetfölötti körébe lépett; de a püspökkinevezési jog, a kath. egyház olyatén szervezete mellett, minővel az jelenleg

cselekedetben, melylyel a kath. egyháznak az elszakadás: megizenték. Ne emlitse ezekre senki, hogy ezelőtt is igy történt. Igaz, de az előtti és mai állami helyzetek között olyan külömbség van, mint az ‚igen‘ és ‚nem‘ a ‚tisztelem‘ és ‚megvetem‘ között; elválás ezelőtt nem volt.“

„1. Igaz, Magyarországban az apostoli királynak joga van püspököket és egyházi főméltóságokat nevezni. E joggal bir a magyar király nem amiatt, mert király, hanem mert a római szentszék, mely minden egyházi jognak forrása, ezen előjoggal a magyar királyt felruházta. A királyi hata-

---

Magyarországon létezik, valóságos fejdelmi, tehát világi nem pedig apostoli jog. Mikor a felelős cultusminister ellenjegyzése csakis arra vonatkozik, hogy melyik katholikus pap legyen Heves- vagy Esztergom-megyei föispán, s az állam által föltételesen adott vagyonból, melyik katholikus pap birja ez vagy ama püspökség jövedelmeit, s mely katholikus papok legyenek felső-házi tagok, akkor senki sem mondhatja azt, hogy a 48-iki törvények „politikai ágenst küldöttek a kath. egyház természetfölötti körébe.“ Ami a püspökségben egyházias van, azt már századok óta maga az egyház, a pápa tartja birtokában; mig a pápa meg nem erősiti a fejedelem által kinevezett püspököt, addig ez a püspöki rend és a lelki ügyekbeni törvényhatóság jogait nem gyakorolhatja.

Azonban nem mondjuk mi azt, hogy egyik-másik pápa mindazon nagyon is anyagi dolgokat is nem vonta volna az egyház természetfölötti körébe. Azt sem mondjuk, hogy egyik-másik nemzet féltében a pokol tüzétől s egyéb még veszedelmesebb tüztöl, melylyel a pápai csalhatatlanság fenyegetözött, ez absurd nézetet valóságnak nem tekintette volna; csakhogy már ez nagyon régen volt, akkor mikor még a pápa saját teljhatalmából, a fejedelem minden megkérdezése nélkül ajándékozta el, egyik-másik ország papi javadalmait oly egyéneknek, akik abban az országban soha meg sem jelentek, hanem a jövedelmet húzták, s mikor a pápa legátusai Európaszerte szedték a pápai tizedet.

Akkor még a mennydörgés és villámlás is az Isten haragját nyilvánitó természetfölötti tünemény volt, nem csoda hát, ha a tudatlan hivő nép az egyházi vagyont és a politikai méltóságot is természetfölöttinek tekintette, kivált midön a világ akorban legnagyobb szellemi hatalma átok alatt kényszerité, hogy e nézettől egy hajszálnyira se távozzék.

De a mai korban mindezen dolgok a szokott légkörbe, a természetiességbe szállottak alá. És ha a „R.“ szerkesztöje ezeket természetfölöttieknek s apostoliaknak tekinti, igen, igen helyesen cselekedett volna, ha kimutatja, melyik apostol osztogatott egyes papoknak dús földi vagyont és politikai méltóságot, mert nézetünk szerint az apostoli jogok csak valamelyik apostoltól származhatnak. B. M.

lomban nem foglaltatik bent, hogy ő kath. püspököket nevezzen, mert a fejedelmi hatalom Istentől a természeti rendbe a teremtéskor letett, és földi célokra hivott hatalom — azon kinevezési jogot a pápa adja, — s e jog külső disze marad a koronának, a korona immanens jogává soha át nem változik, — követi a koronát, de a koronával ugyanazonossá soha nem lesz. E jogot mindig mindenütt a pápa adományozta; miután pedig a pápa politikai jogokat nem adományoz *) azon jog egyházi, — indoka, célja szinte egyházi,

---

*) Egy ismeretes tábornok, mint mondják, csataközben annyira tűzbe jött, hogy saját katonáit is ellenségnek nézte és lekartácsoltatta. Ugy látszik, a „R." szerkesztője e tábornok példáját követi, mert harci hevében annyira megszállja a buzgalom, hogy önnön szent tekintélyei világos szavaival merőben ellenkező tanokat hirdet, csakhogy bebizonyitsa, miszerint a magyar király püspökkinevezési joga tisztán egyházi.

Egy másik helyen azt a kérdést teszi fel P. úr: „Adhat-e a pápa valakinek mást mint tisztán egyházi jogot?" E kérdés első tekintetre igen ügyesnek látszik. Mert „nem"-mel kell rá felelnünk; de ekkor P. úr győzelemittasan kiált fel: „E jogot mindenütt a pápa adományozta, miután pedig a pápa politikai jogot nem adományoz, világos, hogy a politikai hatalomnak arra semmi befolyása sem lehet." — De ha a feltett kérdésre igy felelünk: nem adhat ugyan a pápa, még római katholikus szempontból sem mást, mint tisztán egyházi jogot, de azért VII. Gergely és sok más pápa, a politikai jogok osztogatására is kiterjeszté hatalmát; ha tehát igy felelnénk, akkor P. úr volna sarokba szorítva; mert az általa tett kérdésre maga is azt felelte: „nem adhat a pápa politikai jogokat"; másrészt ha mi eléje tartjuk VIII. Bonifácnak IV. Fülöp francia királyhoz irt e szavait: „Tudd meg ezennel, hogy te mind az egyháziakban, mind pedig a világiakban nekünk vagy alávetve. A ki máskép hiszen, azt eretneknek nyilvánitjuk"; ha ráolvassuk VII. Gergelynek Salamon, magyar királyhoz intézett levelét (l. Fejér cod. dipl. I. 421 s köv. l.), hol a pápa feddi a királyt, hogy, amint hallja, a német király kezéből fogadta el a koronát, „holott, amint honod nagyjaitól megtudhatod, Magyarország a szent római egyház tulajdona"; ha a történelemből kimutatjuk, hogy a pápa császárokat és királyokat tett és buktatott vagy legalább akart tenni és buktatni, szóval: politikai jogokat osztogatott, akkor P. úr kénytelen bevallani, hogy, mivel a pápa politikai jogokat nem adhat és mégis adott, midőn ezt tette, jogbitorlást követett el. Ily vallomásért pedig a középkorban máglyára itélték, az ujabb korban pedig kiközösitik a r. katholikus embert.

A történelmi igazság e kérdésben röviden ez: Az investitura vagy azon jelves cselekvény, mely által valamely egyház elöljárója (püspök), hivatalába igtattatott, minthogy rendesen államjavadalmak adományozásával járt, a középkor elején a király által és vagy gyűrűnek

gyakorlata a király lelkismeretében az egyház javára levén utasitva, kiszabva, rendeltetve. Az 1848-ki törvényhozás ezeket polgári tárgy gyanánt vette, s bennök a királylyal osz—

---

vagy a püspöki pálcának ünnepélyes átnyujtásával hajtatott végre. A püspökök az adományokkal együtt a hivatalt is mint valóságos hübért a fejedelem kezéből vették, és voltak esetek, hogy a fejedelem a hübéri viszonyt megszüntetvén, püspököt hivatalából kitett.

Hogy ily viszony a püspöki hivatal szellemi rendeltetésével nem egyező, világos; és a pápáknak kétségkivül semmiben sem volt inkább igazuk, mint midőn a világi hatalom által a püspökségek betöltésénél gyakorlott simonia és egyéb visszaélések ellen erélyesen kikeltek.

Igen sajnos azonban, hogy a pápák ez esetben sem annyira az egyház szellemi gyarapodását, mint inkább a hierarchiának öregbitését tartották szem előtt, s azért az e kérdés felett kifejlett véres drámában a tisztán egyházi, lelki érdeket csak ürügyül használták, igen is világos praetensiok érvényesitésére. Isten földi helyettesei, amint magukat czimezni kezdték, Istenhez illő hatalmi teljességet is követeltek égen és földön. „Dominus Petro non solum universam ecclesiam, sed totum reliquit saeculum gubernandum", mondja III. Ince (lib. II. epist. 209.) és VIII. Bonifác az 1302-ben kiadott Unam sanctam bullájában hivatalosan és ünnepélyesen hirdeti: „In ecclesia ejusque potestate duos esse gladios, spiritualem videlicet et temporalem, evangelicis dictis instruimur stb." — Ilyen, ad absurdum csigázott követelésekre csak az absurdum logikájának fegyverével, karddal lehetett felelni, és nevezetes, hogy mig Német-, Francia-, Angol- és Spanyolországokban a pápák bitorlásai hosszas harcok után nagyobb részt sikerültek, Magyarország magát mindig meg tudta a pápai túlkapások ellen védeni s épen a clerus volt mindig az, mely az ország kormányán elfoglalt kiváltságos állását idegen országi hatalomtól való függés által kockáztatni nem hajlandó, legerélyesebben tiltakozott a római befolyás ellen. Midőn a római sz. szék II. Ferdinandtól a királyi kinevezés jogát el akarta vitatni Pázmán Péter bibornok, ki csak nem volt roszabb katholikus föt. Palásthy úrnál, a király e kegyuri jogát a pápa ellen erélyesen védte s igy nem állithatta azt a pápától nyert jognak, mint Palásthy úr tartja. Azonban senki se ütközzék meg azon, hogy egy, Palásthy contra Ballagi-féle pörben Pázmán Pétert Ballagi oldalán lenni látja; ez csak onnan van, hogy a hierarchia a változott helyzet szerint irányát változtatta. Mig a clerus korlátlan úr volt a hazában, nem akarta uralmát a hazán kivül székelő hatalom által megköttetni és azért nem volt hajlandó a pápának a hazai ügyekre befolyást engedni; ellenben mióta emberiebb szellem a rendi kiváltságok megdöntését vévén munkába, a papi hierarchia is kiváltságos befolyását a hazai ügyek vezetésére fenyegetve lenni tapasztalja, megingatott állását az által akarja erősiteni, hogy az egész hierarchiai institutiot minden középkori feudalis ütyelékeivel ugy kivánja tekinteni, mint a mely valami természetfeletti üdvrendhez való tartozásánál fogva egyedül a pápától függ és ennélfogva ahoz, azaz annak kiváltságaihoz, a hazai törvényhozásnak semmi köze. B. M.

tozkodott, sőt ennél is többet tett, mert azon jogoknak gyakorlatát a királytól elvette és a ministeriumba áttette.“

„2. Az alkotmányok a király és a nemzet közötti kölcsönös egyezmények, szövetségek. Valahányszor szó van az alkotmány valtoztatásáról, ebben csak kölcsönös egyetértéssel intézkedhetnek, másképen az államcsin és a forradalom bűne jön elő. Az király és nemzet pedig csak saját állami, társadalmi, vagyis világi ügyeikről intézkedhetnek, s megosztathatik a király hatalma a nemzettel, mint minden alkotmányban megosztatik, vagy a királyi hatalom gyakorlata egészen a nemzet kezébe tétethetik le, miként ez a felelős, parlamentaris kormányu alkotmányokban van, — arról van, arról lehet az ily alkotmányozásoknál mindenkor szó, amit a királyi hatalom, mint királyi bir, vagyis ami az állam köréhez tartozik. Erről ők, és csakis ezekről törvényhozók. Amit a korona az egyháztól bir, ami egyházi, abban a király és a nemzet önmaguktól nem osztozkodhatnak, annál kevésbé, hogy az a nemzet kezébe egészen letétessék, mely alkotmányával az egyházra nézve már nem a régi, hacsak erre a pápa, aki azon jogokat adta, be nem egyez. A mely egyházi jogokat a pápa a királynak, vagy ha ugy tetszik, a királyi koronának adományoz, azt nem adományozza egyszersmind a nemzetnek. A nemzet királyának, a nemzet királyi koronájának adományoztatnak azok, nem pedig az ily királyt, ily koronát biró nemzetnek. A király és nemzet, a korona és ország egy erkölcsi személyiség, de két rész, amit az egyik bir, nem birja a másik, ami az egyiknek adatik, nem adatik a másiknak. A szentszéktől adományozott egyházi jogok a korona ékei lesznek, de a korona immanens jogaivá soha nem válnak, tehát a király és nemzet között megosztásnak tárgyai nem lehetnek; a korona, bármily egyházi jogokkal ruháztassék is fel a pápától, mindig csak saját küldetését tartja meg: kormányozni a polgári társadalmat, gondoskodni a földi jólétről. Erről lehet a királynak és a nemzetnek egyezkedni az alkotmányozásban, nem pedig az

egyházi jogokról, mely az alkotmányozásban a politikai hatalomra nézve idegen tárgy, kivált ha eme alkotmány a kath. egyházat, mint egyetlen igazat, tagadja."

„Nem lehet itt mondani, hogy amit bir a korona, bir a nemzet is, mert a korona és a nemzet, mint kormányzó és kormányzott, hatalom és alattvaló, nem egy. Azé és annak kezében maradnak az egyházi előjogok, akinek adattak; ha némi részletes, vagy épen egészbeni átruházás lenne azokra nézve kivánatos, kivált ha az, ama jogok gyakorlására lényegesen uj, eddig nem volt befolyással volna, az adományozónak kell megkérdeztetni, beegyez-e eme átruházásba, eme lényeges uj befolyásba? Lényeges változások, lényegesen, sőt egészen uj helyzetek beálltával első a kérdés, átmehet-e az egyházi jog ezekre is? Hátha a beállott helyzetek nemcsak ujak, hanem egészen ellenkezők, sőt bevallottan, már a tapasztalás által is bebizonyitottan ellenségesek? *)"

„Átmehet-e tehát az egyházi előjog ezen uj, ezen ellenkező, ezen ellenséges helyzetekre anélkül, hogy a pápa

*) P. úr eddigi journalisticai működésében nem emlékszünk egy-egy darabjára, mely a stylisticai csin és tökély tekintetéből e pontot csak távolról is megközelithetné. A paszomántos szavakban gyönyörködő t. szerkesztője a „Religio"-nak, e pontban nemes egyszerűséggel, és nála ritka praecisioval oly fordulatot ad gondolatainak, hogy első tekintetre az olvasó hajlandó leszen állitását szent igazságnak venni. Azonban ha a dolog fenekére nézünk, ugyanazon sophismákkal találkozunk itt is, mint többi beszédében. Mert igaz ugyan, hogy „a király és nemzet csak saját állami, társadalmi, vagyis világi ügyeikről intézkedhetnek"; az is igaz volna, hogy „amit a korona az egyháztól bir, ami egyházi, abban a király és a nemzet önmagoktól nem osztozkodhatnak." De az a kérdés: bir-e egyáltalában valamit a korona az egyháztól? A mely jogot a korona az egyház körül gyakorol, azt mint jus circa sacra, mint legfőbb kegyúri jogot gyakorolja, melyről a legujabb magyar közjog irója, Récsi Emil helyesen megjegyzi: „eredete a királyi méltósággal egykoru, s a jelen korig a magyar korona egyik legkitünőbb előjogát képezi, mely számos törvények s az ország állandó gyakorlata által századokon át a római sz. szék mindennemű igényei ellenében erélyesen fentartatott." Ha igaz tehát, aminthogy igaz, hogy „az állami, társadalmi vagyis világi ügyekről csak a király és nemzet intézkedhetnek", akkor, a püspökségek betöltésének merőben világias természetű oldaláról csak a király és a nemzet rendelkezhetnek. B. M.

megkérdeztetnék, a fogalmak, aki a canoni jogot csak a küszöbről is köszöntötte, mindenkinek mutatják. A kétkedés megszűnik, a bizonyosság beáll. Minden adományozott előjog addig áll, mig azon helyzetek és személyek állanak, akiknek és amelyekben adattak; hol a személy megszűnik, vagy a helyzetek lényegesen mások, az adományozó megkérdeztetése okvetlenül szükséges; hát ha a helyzetek nemcsak lényegesen mások, hanem, mint az ‚igen' és ‚nem' ellenkezők, ellenségesek? A tárgyilag-személyes (realia personalia, personea ratione rei collata) előjogok soha nem ruházhatók át másra, sem meg nem oszthatók. Reale personale privilegium például az, hogy az esztergomi főmegyében ‚a reservatis' feloldozhatok, mivel ez mint egyetemi tanárnak adatott, ratione rei, quae est munus professoris; e jogokat én senkivel mèg nem oszthatom, még utódomra sem ruházhatom át. *)

*) Midőn a „R." szerkesztője a kérdésben levő ügyet antithesisek ügyes szembeállitásával tisztázni, világosságra deritni látszik, valósággal csak áthatlanabbá, bonyolódottabbá teszi azt. Mert, kérdjük, van-e annak csak nyoma is valahol, hogy a magyar király az ő püspökkinevezési jogát a 48-ki törvények által a nemzetre ruházta át? Az 1848-ki törvények III. cikkelyének 7-dik szakasza, mely a magyar ultramontánok legnagyobb botránytköve, csak azt foglalja magában, hogy Ő Felsége Magyarország királya a magyar katholikus főpapok kineve zését, melynél 48 elött a nemzetnek nem felelős tanácsosok tanácsadásával élt, ezentúl a nemzetnek felelős miniszter tanácsával fogja gyakorolni. A jogbirtokló tehát megmaradt, csak a nem alkotmányos tanácsosok elöl záratott el az út, hogy még csak alkalmuk se legyen arra, hogy tanácsadásaikkal egyik-másik püspökséget oly egyének kezére játszák, kik önző célokból még a nemzet közvéleményével is ellentétbe teszik magokat. A püspökök Magyarországon nagy hatalmu politikai tényezők is egyszersmind, a nemzetnek tehát saját önfentartási ösztöne sugalta azt, hogy valamint a többi szakokban ugy a vallásügyekben is egészen kizárja az idegen befolyást. A P. úr által felhozott hasonlat nagyon sántikál, söt a miben nyomon jár, abban épen a mi nézetünk mellett bizonyit. P. úrnak, mint gyóntató atyának functiója teljesen egyházias, a magyar király püspökkinevezési functiója világias, politikai minöségü; P. úr abbeli jogát, hogy a reservatáktól feloldozhat (reservatáknak azon bünök neveztetnek, melyektöl [mint a vérfertözés, hölgyrablás, mérték-, pénzhamisitás, eretnekség gyanúja stb.-töl] való feloldozást a római pápa vagy a püspökök tarták fenn maguknak, melyektől tehát egyszerü misés papok csak püspöki vagy pápai engedélylyel oldozhatnak fel) az esztergomi érsektől kapta; a magyar király pedig püspökkinevezési

Legyen példa Italia is, hol Viktor Emanuel nem birja a nápolyi, toscanai, modenai, parmai, lombardiai, velencei volt fejedelmek által birt püspökkinevezési jogokat, melyeket birtak a volt fejedelmek; ha ez átruházható volna, az ezidei bécsi békekötés intézkedik vala erről is, pedig Viktor kivánja, hogy ezen uj tartományokban is nevezzen püspököket: de Ferenc József felséges királyunk e jogot, épen mivel egyházi, Viktorra át nem ruházhatta. Elveszthette, lemondhatott rólok, de másnak nem adhatta, visszaestek azok arra, akitől adattak, a pápára."

„3. Ha a helyzetek, ha a körülmények ugyanazok, az ily jogmegosztásba, vagy épen átruházásba a római pápa, vagy nyiltan, vagy hallgatag, bele szokott egyezni, s nyilt szavával, vagy látván, mi történt, hallgatagságával, ami a megosztásnál, vagy a jogátruházásnál érvénytelen volt, érvényre szokta emelni. Ha tehát az 1848-ki törvényhozás, kimondva, hogy a kath. religio oly uralkodó lesz, mint volt 1848 előtt, a kath. egyház jogai az államban és a jus canonicum oly sértetlen lesz, mint 860 évig volt; az apostoli jogok megosztását a nemzettel, vagy épen azok gyakorlatának átruházását a szentszék szónélkül hagyva, a megosztást, az átruházást hallgatag megerősitette volna, s minden maradna, mint régen volt, nehézséget senki sem tenne. *) De az egyházi jogok megosz-

jogát sem az esztergomi érsektől, sem a római pápától nem nyerte, mert ennek hatalma sem volt tisztán p litikai dolgokat adományozni, hanem ha valakitől, úgy csakis a nemzettől nyerte akkor, midőn ez az uralkodó dynastiát a magyar királyi koronával megajándékozta; e ténynyel a nemzet a dynastia uralkodó tagjának hatalmat adott arra is, hogy a vallásügyekre és köznevelésre szánt nemzeti vagyont arra érdemes, egyes embereknek, kik egyszersmind főpapok is, életök lefolyásaig birtokul adományozhassa. Azt kérdezzük már most, hol van itt az analogia? B. M.

*) A „R." szerkesztője eddigi vitatkozásunk folyamata alatt ismételve kijelentette, hogy bár az 184?-ki XX. t. c. neki és elvbarátinak inyére nincsen, de utoljára abba majd csak beletörődnének, s a vallásos egyenjogúságot, mint malum necessariumot eltürni készek lennének, ellenben a III. t. c. 7-dik szakaszában megállapitott püspökválasztási rendszabályt ultramontan lelkiismeretük semmiképen sem birja megemészteni, mert a püspökválasztás merő egyházi jog, melyet a pápa a

tattak avval, aki az egyházat, mint egyedül igazat, szóval, tettel tagadja; a jogok gyakorlata annak kezébe tétetett át, a ki nemcsak a kath. religióról, hanem a zsidók emancipatiojában, vagy inkább, miután a zsidók eddig is nem szolgák, hanem urak voltak, a zsidó és ker. vallás foncsorolásában (amalgama) a ker. religio jellegéről is lemondott: erre ki kell mondanunk, hogy az 1848-iki törvényhozás oly jogokat tulajdonitott magának, melyeket ő maga magának nem adhatott, melyeket, ha a királytól is adattak volna neki, a pápa közbelépése nélkül érvényesen át nem vehetett; intézkedett tisztán egyházi tárgyról, mely egészen az ő körén kivül esett. Minden törvény érvényének első feltétele, hogy a tárgy a törvényhozás illetőségéhez tartozzék. II. József császár is felmentette az egyetemi tanárokat a breviariumtól, felmentése semmis volt, mert a császár e tárgyra illetéktelen törvényhozó volt. Igy van ez, csekély véleményünkkel, az apostoli jogok megosztásával, vagy átruházásával is: a király, ha akarta volna is, meg nem oszthatta, annál kevésbé átadhatta, mivel e jogok a koronának nem immanens jogai;

magyar király személyére ruházott, s mint ilyet a fejedelem senkivel meg nem oszthat, s igy a miniszteri ellenjegyzésnek semmi helye. Keresve-kerestük mindeddig, mi vezethette a „R." szerkesztőjét arra, hogy oly pontban hátráljon, mely a római katholicismus előjogosultságát a hazában egyenesen megszünteti, és miért kapcáskodik bele oly pontba, a hol a 48-iki törvényhozás sajátképen semmit sem változtatott a régin, legfelebb az eljárás külsőségében tett némi módositást. Végre kibujt a szeg a zsákból. P. úr még annyira meg nem keményedett, hogy meg ne érezze, miszerint az egyenjoguságot egyenesen megtámadni annyi volna, mint az elvalahára érvényre jutott humanitási közérzületet, s erkölcsi tudatot arcul csapni. Egy kis manoeuvrehez kellett tehát folyamodnia, hogy a mit a réven elvesztett, a vámon visszanyerhesse. Beszélhettek ti a vallásos egyenjoguságról, (gondolja magában P. úr), ha nekünk sikerül a püspökkinevezést merőben Rómától függővé tenni s e püspökök a törvényhozás állandó tényezői maradnak, akkor a ti vallásegyenjoguságtok hadd álljon a papiroson tovább is, valósággal csak a réginél marad minden. Urak leszünk mi akkor ezentul is, amint voltunk eddig, ti meg lássátok, hogy boldogultok!! Nagy baj, ha az ember nagyon okos akar lenni és ebbe való bizakodásában elfelejti, hogy másnak is van esze, más is átlát a szitán. B. M.

a kamara pedig el nem fogadhatta érvényesen, akár politice, de leginkább, ha canonice tekintjük."

„4. A szentszék szivesen ad a világiaknak némely egyházi jogokat, különösen a fejdelmeknek. Ez az ő bizodalmának, jó szándékának tanusága a világiak, különösen a fejedelmek iránt; nem is bizonyithatom be inkább bizalmamat senki iránt, mint mikor őt házamhoz felveszem, nyilt ajtót engedvén neki házamba. Mondják, hogy ezt az egyház uralkodási vágyból teszi. Ezt mondta Voltaire, D'-Alembert után t. B. M. úr is. Különös uralkodási vágyam lehet nekem oly cselekvényben, mely által jogaimról részben lemondok, hatalmamat mással megosztom. Jogaim lemondásában, hatalmam átruházásában annyira különös uralkodási vágytól indittathatom, hogy eredménye hatalmam gyengülése, mert önkényes kisebbitése. De legyen bármi, növeszsze az egyház az ő uralkodását, mikor magára másnak jogokat ad, mikor hatalmának átruházható részét másokra átruházza, hatalom növekedésének a világon mindig a jogfoglalás, a hatalom megkaparitás volt jele, záloga: az egyház mégis jogokat adományozott, de soha föltétel nélkül, soha a helyzetek biztositéka nélkül. *)"

*) Igazi szerencse, hogy Voltaire templomot nem rabolt ki, mert P. úr, csakhogy nevemet az annyira perhorrecsalt Voltaire mellé tegye, és ez uton is megbélyegezzen, kész volna még a templomrablást is rám fogni. Avagy több alapja van-e azon absurdumnak, amelyet e pontban nekem tulajdonit. Hogyan? Én mondtam volna, hogy a pápák uralkodási vágyból osztogattak jogot világiaknak s különösen fejedelmeknek? Micsoda jogok lehetnének ezek? Mikor én szerintem papnak, legyen annak neve akár pápa, akár superintendens, akár nagymufti, akár Dalai Lama, más joga nem lehet mint az, melyet mindeniknek az ország törvénye ad. Amint fenebb böven kifejtettük, az egyház, qua egyház, tisztán szellemi intézmény s mint ilyennek nem az a feladata, hogy jogokat sürgessen, hanem hogy a kötelességeket szentesitse és az istenszeretet terjesztése által a jogkövetelő önzést fékezze. Elég szomoru, hogy a keresztyén Rómában az egyház e szent feladatáról teljesen megfeledkeztek és mai nap ugy viselik magokat, mint a régi Rómában a királyság megszüntetésekor amaz ifjak, quorum in regno libido solutior fuerat, minélfogva, amint Livius megjegyzi, — „aequato jure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam vertisse servi-

„Ily biztositék volt sz. István király, és az ős magyar alkotmány: változtak a királyok, kivált az idegen házak korszakában, de a helyzetek azok maradtak, a király jó akaratjáról a nemzet, a nemzet jó akaratjáról a király biztositott, mind a kettőről pedig a kath. alkotmány, a kath. nemzeti élet. Amikor a király eltért a szándéktól, a nemzet visszahívta őt kötelességére, például a törvény: beneficia ecclesiastica tantum ecclesiasticis conferantur; mikor a nemzet hatalmas fiai megfelejtkeztek kötelességeikről, visszahívni igyekezett őket az apostoli király, például, a reformatio első korszakában, és mikor a katholikusoktól erőszakkal elfoglalt templomokat a kath. cultusnak visszaadatni rendelte, s ezt a linczi békekötésben és Tökölyi, Rákóczi belháboruk után tartott országgyűléseken is beokmányoztatta. Az apostoli király buzgósága nélkül egész Zemplén, Gömör, Zólyom, Szepes, Trencsén megyében talán maig is missioi állapotban, kápolnákra szoritva lennénk, mert a Tökölyi, Rákóczi hadjáratokban, amerre átvonult a felkelők hadserege, legelőször a kath. templom foglaltatott le s prot. pásztorral láttatott el. A törökről mondják, hogy hova lábát teszi, ott hét évig nem terem semmi: hova Bethlen, Tökölyi, Rákóczy hadai hatottak, ott kath. cultus megszűnt, a kath. egyház pusztult. *)“

„5. Ad-e, adhat-e az 1848-iki alkotmány a mai viszonyok között, melyeknél azonban még mostohábbak is jöhetnek, a kath. egyháznak biztositékot, hogy az apostoli jogok mindenkor az egyház javára fognak gyakoroltatni? határozottan ‚nem‘-mel kell felelni. Szeretnők, ha valaki az elégséges biztositékot kimutatná, mert mi ilyent sehol, semmi-

---

tutem inter se conquerebantur.“ Mutato nomine de te fabula narratur! B. M.

*) Háborus időben a hadakozó felek nem igen szoktak válogatósak lenni az eszközökben, hogy az ellenséget megrontsák. A felhozott véres korszakokban az ultramontánok mindig az idegenek részén voltak és azoknak kezükre dolgoztak. Mi volt tehát természetesebb, mint hogy a hazai párt az ultramontanokat honárulóknak, ellenségnek tekintvén, a gyülölet egész mértékét a vallásra is átvitte, s pusztitott ahol pusztithatott. B. M.

ben sem találunk. Ez alkotmány cultusokat ismer, de melyiket vallja, ezt nem mondja; hogy a kath. egyház függetlenségét tisztelné, szóval sem nyilatkoztatta; hogy szabadságát sértetlenül hagyná, erről sem biztosithat semmi. Ha mindezt is biztositaná, arra mégis, hogy a ministerium az apostoli jogokkal éljen, más biztositék is kivántatik, t. i. hogy ezen jogokkal nem fog az egyház kárára élni, s ha igy visszaélne, módnak kellene lenni, hogy e visszaélés káros kinövéseit megakadályozhassuk. *) Oly ministerium, melynél nincs szabály a kath. religiora nézve, e biztositékot megnem adhatja. Iskoláinkat elfoglalta, egy nagy érsek

---

*) A „Religio" ez évi második számában kifejti P. úr, hogy miben állana szerinte ez a biztositék, t. i. abban, hogy a római katholikus egyház, mint a világi hatalomtól teljesen független, a polgári törvényhozás fölé emeltessék, a mennyiben a kath. clerus az ő ius canonicumával a világi törvényhozást mindig akadályozhatná működésében, mig ellenkezőleg a világi törvényhozásnak a hierarchia kiváltságaiba semmi beleszólója nem volna. Hogy a római hierarchia ez úton elég biztositékot nyerne, elhisszük. De hogy oly egyház irányában, mely dogmája szerint egyedül üdvözitö, s határozmányaitól eltérő minden vallásnézetet büntetendő és üldözendő eretnekségnek nyilvánit; oly egyház irányában, mely az élet legfontosabb viszonyaira, házasságra és gyermeknevelésre nézve a legkizárólagosabb elveket vallja; oly egyház irányában, mely a szellemi életnek csak az általa vont körön belül enged szabad mozgást; hogy ily egyház irányában, ha a világi törvényhozás annak túlkapásait nem mérsékelheti, a többi felekezetek miben találnák nyugalmuk, sőt létezhetésök biztositékát: erit mihi magnus Apollo, ki ezt nekünk megmondhatja. P. urat e rejtély megfejtésére nem szólitjuk fel, ő avval vágná ketté a csomót, hogy térjen minden ember át a római kath. egyház kebelébe, s akkor minden jó leszen, aki azt nem akarja, ugyis kárhozat fia, ha elvész nem kár érte. De az állam igy nem gondolkodhatik. Az állam kebelében tényleg különféle felekezetek léteznek, s érdekében áll, hogy azok egymás mellett békében létezzenek s kölcsönös ellenségeskedés által az államcélokat ne zsibbasszák. Az államnak tehát nem az áll érdekében, hogy egy testület előjogairól gondoskodjék, hanem hogy az összes polgárzat emberi jogai megóva legyenek. A históriából pedig azt tanuljuk, hogy ahol sikerült az egyháznak kiváltságos jogait a hazai törvényekkel szemben érvényre emelni, s a hierarchiát uralomra juttatni, ott ez uralom nyomán a szellemi élet pangása, az anyagi jólét pusztulása, az erkölcsiség elcsenevészése s általában az állam hanyatlása mindenütt bekövetkezett. Szembeszökő példák reá napjainkban a pyrenäi félsziget, Mexico és a Romagna. Azt hiszem, hazánkban senkinek nincs kedve, a nevezett országok sorsát irigyelni és példájokat követni. B. M.

által alapitott, egy nagy király által apátságok, prépostságok javaival gazdagitott egyetemünket a protestansokkal megosztani akarta, sőt, elszakitva a kath. egyháztól és religiotól, protestanssá tenni akarja, az iskolákból a kath. religionak uralkodását kizárva, ezeket vegyes felekezetüekké téve, ezeket is elrontani szándékozik. Mondják, békét keres ez uton a törvényhozás; hol jogok sértetnek, hol a kath. szülők lelkismerete elnyomatik, ott nem lehet békét lelni. Végre a concordatumot, mely 1855-ben köttetett, becodificálja-e? nem tudjuk, de hogy semmi concordatumról nem akar tudni, az széltében beszéltetik. Mai időben pedig csak ez lehet jogi állásunk. *) Vagyunk tehát a törvényhozás és a ministeri

*) Ha diplomata fogással akarnánk élni, azt kellene most mondanunk, hogy a tulnyomólag katholikusokból álló törvényhozó testület, lehetetlen, hogy idegenkedéssel viseltessék oly rendszabály iránt, mely P. úr szerint egyedül biztosithatna jogi állást a katholikus clerusnak. De, minthogy mi nem diplomatizálni, hanem igazat szólni akarunk, csak kimondom kereken, miszerint alig van kilátás arra, hogy a törvényhozó testület a concordatumot valaha becodificálja. Megmondjuk röviden, miért? A concordatumok mindenkor és mindenütt az absolutismusnak szülöttjei. Hogy absolut hatalmak kötöttek concordatumot, erre számos példákat tudunk, de hogy szabad nemzet, mint nemzet, valaha oly szerződést kötött volna, mely idegen hatalomnak a nemzet ügyeire befolyást engedett, erre hiában keresünk példát. Ha csak e század történetét lapozzuk is át, ugy találjuk, hogy a concordatumok megkötései mindenkor az absolutismus erőre kapásával egy korba esnek. I. Napoleon, századunk legnagyobb és leggenialisabb zsarnoka, concordátummal kezdette meg absolut irányu uralkodását, concordatumokban találták legfőbb gyönyörőket a szentszövetség álszenteskedő korszakának hatalmai; concordatumot kötöttek az ötvenes években a reactio áradatában felvont vitorlákkal rohanó katholikus és nem katholikus kormányok, mind ez esetekben azon csakugyan csalhatatlan igazságu nézet vezette az absolutismus embereit, hogy a polgári szabadság iránt az emberi kebelben kiolthatlanul élő vonzalom nyilvánulását semmi sem képes annyira visszafojtani, mint az ultramontanok uralma, mely a concordatumok által érvényre jut, és törvényesittetik. Föl nem tehető tehát, hogy a nemzeti törvényhozás a szabadság javára valónak tekintse azt, amit az absolutismus a szabadság elnyomására birt oly sikeresen felhasználni. — Ami pedig a „holt kézen“ levő nemzeti vagyonból fentartott iskolákat és pesti egyetemet illeti, ezek mindenikéről ivekre terjedő cikket lehetne irni, amire azonban most sem kedvünk, sem időnk, sem helyünk nincsen; de már előre is kimondhatjuk, hogy P. úr e tekintetben táplált aggodalmai sem alaptalanok. B. M.

személyzet kényekedvének átadva. Jog nélkül állni, másnak kényére átadva lenni, annyi, mint az 1848-iki állapotokban az egyház függetlenségéről, szabadságáról, kivált az apostoli jogok üdvös gyakorlatáról semmi biztositékkal nem birni. Igy menjünk a jövőnek? Amit a kath. religio lerontására eddig tehetett, megtett; mit tehet, mit teend tovább? első tetteiben mutatta. Ez ellen biztositék ma nincs."

„6. Végbetetlen az, a miben a kath. egyház az állammal Magyarországban érintkezett. A kölcsönös befolyás szálait, pontjait elszámlálni, sulyját mérlegelni nem lehet. Egymást ápolták, az egyház a hazát, a haza az egyházat, a papság hazafias, a hazafi katholikus volt, az egyház és haza, öregebb és fiatalabb testvér egy házban. A király és magánosak fekvő birtokkal ellátták az egyházat, az egyház fekvő birtokainak jövedelmeiből gazdagitotta a nemzetet, iskolákat, egyetemet, kórodákat, minden közhasznu intézeteket emelve, alapitványozva, vagy segélyezve, minden közszükség enyhitésére teli marokkal első sietve, sőt, amit a török és a belháboruk elpusztitottak, a felsőbb nemességet a birtokban ujra megalapitva, a pór és alsó nemesi családokat a kihalt, vagy a hazáért és a királyért elvérzett régi családok helyébe az egyházi javak jövedelmeiből felemelve, gazdagitva, századokra ismét biztositva, a hazát szellemileg nevelte, művelte, anyagilag, ami hivatása sem volt volna, ujjá szülte, megerősitette. Katholikus volt az ország, hazafias a kath. egyház. Popule meus! quid feci tibi? aut in quo contristavi te? responde mihi, mondhatja a kath. egyház az 1848-iki alkotmányozókhoz, midőn ezek az idegen, külföldi kormányformákat, melyek a kath. egyházat a tróntól megfosztották, minden vallásosságot letettek *), majmolva, mit

*) Az ilyen önkénytelen kiszalasztott kifejezésekben árulja el P. ur legvilágosabban a középkor legsötétebb szakaira emlékeztető nézeteit. Azért, mert a törvényhozás egyenjoguaknak nyilvánitotta a hitfelekezeteket, azért mert, részben legalább, megszüntette a kath. egyháznak más hitfelekezetüekre nézve nyomasztó kiváltságait, azért P. ur szerint, az ország minden vallásosságról letett. Tehát ismét

birtak a magyar egyház-állami szövetségben, nem becsülve, kimondták: ‚a kath. egyház Magyarországban egyenlő a többiekkel, tehát az ország az egyházzali szövetséget elszakitja, s ez irányban menend.‘

„7. Hasztalan volna az ellenvetés is, mintha 1848-nak vallási intézkedéseiben csak az apostoli cim jogainak alkotmányos gyakorlata alapittatnék meg, hogy valamint 1848 előtt alkotmányosan gyakorolta a király az apostoli jogokat ugy 1848 után is alkotmányosan gyakorolhatja. Ezt vetette ellenünk tek. B. M. úr (Prot. lap 39. sz. 1226. hasáb.).“

„Hasztalan ez ellenvetés, mert az 1848 előtti alkotmány katholikus volt, az 1848 utánit pedig az alkotói sem fogják katholikusnak mondani. Ha tehát alkotmányos uton gyakorolhatta 1848 előtt a király az ő apostoli jogait, az egyházzal igen barátságos módon gyakorolta, egyházias volt a nemzeti élet, nemzeties, hazafias volt a kath. egyház Magyarországban; nem következik, hogy 1848-ban megállapitott mód szerint gyakorolhassa, mert e mód, ez alkotmány nem az, nem olyan, mint 1848 előtt volt. Az barátságos, ez barátságtalan a kath. egyházra nézve. Épen ez az 1848-iki törvényhozás ballépése, hogy az apostoli jogok gyakorlatára az egyházzal ellenséges módot szabott, mikor barátságos módról is gondolkozhatott volna. Az alkotmány szellemében, mely az egyházzal rokon volt, lépett ő Fölsége elé az ő főkorlátnoka, nehézség esetlegesen lehetett, de jogos soha nem volt. Most, a minister nem egyházias alkotmánynak szolgája levén, ha nehézséget nem talál, épen ez lesz esetleges. Ezelőtt a nehézségek voltak esetlegesek, most azoknak hiánya lesz esetleges. Államférfiui bölcsesség volt-e ily egyházállami rendet behozni akarni, melyből a nehézsé-

---

a régi nóta; hogy csak a római hierarchia által megállapitott formák közt létezik vallás, s mi mindnyájan, akik ama formákat, lényegeseknek nem ismerjük, vallástalanok, istentelenek vagyunk. És hagyján, ha e nézet csak az elmélet terén maradna, s nem iparkodnának annak igaz voltát jogcsorbitások és üldözések által gyakorlatilag is bebizonyitni. B. M.

gek csak esetleg maradhatnak el? A főkorlátnok mindig katholikus volt, b. Vay Miklós volt az első prot. korlátnok, aki hivatalos befolyását azonnal érvényesitette, prot. férfit terjesztvén elő ő Fölségének a pesti egyetemhez, a concordatum világos szövege ellen, mintha egész főkorlátnoki szolgálatja semmit sem érne, hacsak legelőször is a concordatum betűjét és szövegét meg nem szegi; a király alkotmányos tanácsosai az érsekek, püspökök voltak; az apostoli jogok alkotmányos úton vitt gyakorlatán a kath. egyház fönn nem akadott, és ez még annál inkább, mert a főkorlátnokot ő Fölsége teljes függetlenséggel, minden korlátozás nélkül a haza fiainak soraiból szabadon választotta, felelősségre csak a király vonhatta, élethossziglani hivatalra nevezte ki. De a parlamentaris kormányzatnál azt nevezi ki ő Fölsége, akit reá tolnak (?), akit a kamrai többség akar, megtűr, elfogad, kivel a többi miniszterek együtt szolgálni akarnak; a kamarának felelősök, a kamarai többség szándékai szerint tartoznak ő Fölségének tanácsokat adni, kormányozni; függetleneknek neveztetnek; akik a kamarai többség szokásos szeszélyeitől, cselszövényeitől függnek, felemeltetve általa a porból, lesujtatva a sárba, jutalmul kövekkel megdobáltatva, mikor lesujtattak. Amit tehát 1848 előtt alkotmányosan lehetett kezelni, azt 1848 után nem lehet, mivel az állapotok az előbbiekkel ellenkezők. Különben az 1848-iki alkotmányozás csak oly jogoknak gyakorlatát követelhette alkotmányosnak, melyek az ő hatósága alá tartoznak: az apostoli jogok pedig, egyházi tárgy levén, a polgári törvényhozás illetőségéhez nem tartoznak, azok csak az apostoli király és a pápa közötti tanácskozásnak lehetnek tárgyai."

„Az uj alkotmányos ut, még ha ki nem mondta volna is a kath. religio trónvesztését, semmi biztositékot nem nyujt a kath. egyháznak, azon apostoli jogoknak az egyházra nézve üdvös gyakorlatáról. — Azt sem lehet ellenvetni, hogy ezelőtt a magyarországgyűlés tisztán egyháziakról is

intézkedett, mert az állam és az egyház között legszorosabb volt a kapocs, a magyarországgyűlés mintegy zsinat volt, melyet az egyház előre illetékesnek tartott, amiről rendelkezett, az a canonban régen meg volt határozva: 1848 után pedig az állam hitközönyös lett, elszakadt az egyháztól. Még 1850—1866-ig ő Fölsége ministerei egyedül tőle függtek, a fejedelem jó lelke mindig biztositék volt; a parlamentaris kormánynál eme biztositék sincsen meg. *)“

„8. Parlamentaris kormányrendszerben minden a személytől függ, fődolog, ki a király alkotmányos tanácsosa? Mily hordereje van itten a személynek, bizonyitják magok a kamarai többségek, melyek nem nyugodnak meg mindaddig, mig csak a kormányszékeken saját tagjaikat nem

---

*) Mióta P. urral a vitát folytatjuk, mindég csodálkoztunk azon, hogy mi okon irtózik annyira az 1848-ban létrejött képviseleti rendszertől, holott, miután az ország lakosainak tulnyomó többsége katholikus, a képviselőház többségének is eo ipso katholikusnak kell lennie, s ez, mint ilyen, elég biztositékot nyujthat a katholikus ügyekre nézve, annyival inkább, mivel P. úr folytonosan a katholikus szülék lelkiismeretére hivatkozik. Most e pontban tett expectoratioja kezembe adta a kulcsot e rejtély megfejtéséhez is. — Az összes mai mivelt világ abban a hiszemben él, hogy a constitutionalismus azért üdvös az emberiségre nézve, mert abban a nemzetek szabadsága biztositva van s e biztositék különösen abban áll, hogy akik a nemzet ügyeit kormányozzák, valamint a nemzet és a király bizodalma által választatnak, ugy viszont eljárásukért a nemzetnek és a királynak felelősek. Ellenben P. úr szerint az igazi constitutionalis élet abban áll, hogy „a nemzet legfőbb tisztviselőit Ő Felsége teljes függetlenséggel minden korlátozás nélkül szabadon választja, felelősségre azokat csak a király vonhatja, élethossziglani hivatalra nevezi ki.“ Az országgyülési törvényhozást az összes mai mivelt világ csak azért tartja üdvösnek, mert abban a nemzet bizalma által választott férfiak ülnek, kik mint a nemzet akaratának hü tolmácsai, csak oly törvényeket hozhatnak, melyek a nemzet mindenkori szükségeinek és szellemének kifolyásai; ellenben P. úr szerint az országgyülés csak akkor felel meg rendeltetésének, ha az „az egyházzal legszorosabb kapcsolatban mintegy zsinatot képez“, mely csak a jus canonicum szerint határoz; más szóval, P. úr szerint, az az igazi országgyülés, mely a nemzet egy pici töredékének, egy különvált érdekü testületnek értelmében összealkottatva, a nemzet ügyei fölött oly szellemben határoz, mely nem a nemzetnek a haladás által folytonosan változó szükségeit, s a kül- és belviszonyok külömböző alakulásai szerint módosuló körülményeit, hanem ama testület örökké ugyanazonos érdekeit tartja szem előtt. B. M.

látják. E férfiak religioja, a kath. egyház iránti jó szándéka, mikor a ministerek választatnak, soha kérdésbe nem jöhet. Lehet jó, lehet hideg, hitetlen katholikus, lehet protestans, unitarius, görög-nem-egyesült, lehet zsidó, lehet istentagadó, azért mégis minister lesz, ha a többség őtet akarja. Van elég mód, melylyel a királyt kényszeriteni lehet ezen minister elfogadására. A király alkotmányosan tartozik országolni, tehát az alkotmányos tanácsadó tanácsai szerint cselekedni. Kérdezhet ő Felsége némely ügyek iránt másokat is, de mihelyt az ily nem alkotmányos tanácsosok befolyása az életben érezhető lesz, camarilla név alatt azonnal gyülöletessé válik, s nem lesz tartható. Emlékezhetünk, mily gyülöletes izgatásokat tettek, tesznek a fejedelmek gyóntatói ellen. Az ily gyanunak eloszlatására kitűnő csapást követelnek saját óhajtásaik szerint. Sokszor, hogy ily kitűnő csapást a királyok jó lelkétől kierőszakoljanak, gyóntatóik vagy más camarillai befolyások gyanuit koholják, terjesztik. *) Tudnunk kell pedig, hogy ki alkalmas a püspökségre, ki érdemes? stb. ebben az 1848-iki alkotmány szerint egyetlen püspök, egyetlen érsek, még az ország primása sem alkotmányos tanácsos Ő Fölségénél: **) minister az egyedüli alkotmányos

*) E pont alatt mondottakról P. úrral vitatkozni nem lehet. Ő a maga álláspontján teljes igazában van; szerinte az emberi társadalom fő-fő gondja nem lehet más, minthogy a hierarchia kiváltságai teljes épségökben fentartassanak; mert szerinte nem a pap létezik a társadalomért, hanem a társadalom a papért. E szempontból tekintve a dolgot, mindenesetre igaza van P. úrnak, hogy több biztositékot lát a fejedelmi gyóntatók tanácsadásában, mint a felelős ministeriumban, mert ez, mint a nemzetnek felelős, természetesen a nemzet javát tartja mindenekfelett szem előtt, mig az amolyan spiritus familiaris-féle szent atya előtt mindig elébb való az, ami szent testületének érdekeit előmozditja, mint a nemzetnek akármily fontos ügye. De épen azért nem hihetjük, hogy valaha a nemzetek ügyeik vezetését önként gyóntatóatyák, és a kamarillához tartozó másféle egyéniségek kezeire biznák. B. M.

**) Nem értjük, mystificatio akar-e ez lenni, vagy P. úr nem tudja, hogy az 1848-iki törvényhozás által megállapitott ministeri ellenjegyzés épen nem zárja ki az egyházat a candidálási jogból; s így, miután fel kell tennünk, hogy az egyház csak érdemeseket candidál, a király ministeri ellenjegyzéssel csak egyet az érdemesek közöl nevezhet ki. B. M.

tanácsos, e minister hitéről, religiojáról pedig nem lehet vizsgálódás, lehet a legistentelenebb is, lehet a kath. egyháznak legnagyobb ellensége, az apostoli jogok gyakorlatában 1848 szerint ő az egyedüli alkotmányos tanácsadó, s alkotmányosan kormányozni annyit tesz, mint az ő tanácsai szerint intézkedni.“

„9. A kamarai többség által felemelt és hordozott minister a király előtt ellenállhatlan hatalommal bir; ne altassuk magunkat tehát, hogy mégis a király határoz, aki katholikus, aki apostoli király. Kérvény alakban adja elő a minister az ő felterjesztéseit, ez udvari szokás és semmi több, — de tárgyilag tanácsai a király előtt parancsok (?!). Nem esküszik-e a király arra, hogy alkotmányosan fog uralkodni? tehát alkotmányos tanácsosok tanácsai szerint? Elvetheti a király alkotmányos tanácsosának tanácsait, — elveit ha erős, nem veti el, ha gyenge lélek, elvetheti néha, nem vetheti el sokszor a külső körülmények miatt, mert a tanácsos tanácsai ellen tett királyi intézkedésnek, mégis az alkotmányos tanácsos által kell ellenjegyeztetni, amit a tanácsos megtagadhat, s erre a kamarai többség pártfogását könnyen kinyeri, miután könnyen pártbecsületté válik a kérdés. A király tehát az ő legjobb lelkiismeretéből meritett tanácsa szerint nem fog tehetni, ministerének követelésétől nem fog szabadulhatni. Az apostoli királyi jogoknak az egyház üdvére teendő gyakorlatáról még a király lelkiismeretében sem lehet igy biztositék. És nem lesz-e gondoskodva, hogy a király már gyermekkorától azon eszmékben neveltessék fel, hogy az alkotmányos tanácsadók tanácsait zsinórmértékül, lelkiismeretének szabályául tartsa? Az alkotmányok e pontot nem szokták elfeledni, a nemzet jövő életére, a koronaörökös neveléséhez is hozzá szoktak szólni. Igy a király lelkiismeretére épitetett biztositékok is elenyészhetnek, vagy legalább igen gyengéknek bizonyulnak be. Jó akarat mellett a király tehetetlen lesz, s az egyház legfőbb, legszentebb érdeke, mely a püspökkinevezésben van, egy oly ministertől fog

függni, kinek jó szándéka az egyház iránt alkotmányosan soha nem kérdeztethetik. *)"

„10. Nem segit a dolgon a ministerialis tanácsos a papok közől, ezt a minister kedve szerint választja, elereszti, mást vesz, s tanácsait követni nem tartozik. 1848 előtt a püspökök voltak a király tanácsosai, 1848 után a ministerialis tanácsosok lesznek püspökök. Maga ellen pedig senki sem tesz választást. Ebben sincs tehát biztosság. **)"

„11. Marad a püspökök erélye, ébersége. De mily gyűlölet támad ellenök, ha ellenkeznek? A minister a lapokat fogja ellenök küldeni, a csőcselék nép, mint Prágában ez idén, 1860-ban Pesten láttuk, nem fog elmaradni. Mi történt Andrássy rosnyói, Lajcsák nagyváradi püspökökkel, friss emlékezetben van. Később gond lesz, hogy ne legyen ellenkező püspök. ***) Az ellenkezőket a felbőszitett közvélemény fogja ostromolni, az aggkor megtörni, a halál elvinni, s lesz, cum solitudinem faciunt, pacem apellant, „Varsóban rend fog uralkodni." Ha pedig az Isten Szentlelkének fuvalma meg-

*) Úgy érzem magamat, mint egy ügyvéd, aki hatalmasan elkészült egy védbeszédre, s épen mikor el akarja mondani, előáll a bűnös, és mindent önkényt magára vall. Az ügyvéd fáradsága és dicsőségreménye füstbe ment. Amit P. úr e pontban maga ellen vall, mindazt felülmulja, amit én, csekély tehetségemmel ellene felhozni valaha képes volnék. P. úr szerint az alkotmányos király akkor gyönge lelkü, ha alkotmányos tanácsosaira hallgat; akkor erős, ha ezek tanácsait elvetni kész. Továbbá szerinte az alkotmányos király lelkiismeretében már csak azért sem lehet bízni, mert a törvényhozás gondoskodni fog, hogy a trónörökös ugy neveltessék, hogy a koronázása alkalmával letett királyi esküjét híven megtartsa. Ezekhez nem kell commentar. B. M.

**) Hogy, ha az 1848-iki törvények érvényre emelkednek, a ministerialis tanácsosok lesznek-e püspökökké? Azt még nem tudjuk; de hogy a P. úr által annyira dicsöitett concordatumos Bachuralom alatt ez történt, erről P. úr maga is meggyőződhetik, ha egy kis szemlét tart. B. M.

***) Ha az, hogy ne legyen a törvénynyel ellenkező püspök, föt. P. úrnak nem tetszik, akkor neki oly törvényhozás kell, mely mellett a püspök a hazai törvénynyel bátran szembeszállhasson s a Lajcsak-féle izgatások napirenden lehessenek. Elfogulatlan embernek ily követelés nagyon fonáknak látszik, de az ultramontán táborban ez annyira nem felötlő, hogy Belgiumban az utóbbi években Broglie püspök a gyönyörü elmélet gyakorlati kivitelét is megkisértette. B. M.

nem szűnik eleveniteni unokáinkat, mily zavar, mily izgatott állapot lesz a hazában?"

III.

Febr. 17.

Wer hat mehr Gründe, zu bleiben wie **er ist**, und zu wünschen, das Alles um ihn bleibe wie **es ist**, als der Bewohner der festen geistlichen Ritterburgen, an deren Mauern die zerstörenden, wie die luftreinigenden Stürme der Zeit vorübergingen, ohne einen Stein abzubröckeln, ohne ihr Wehen der geistigen Atmosphäre im Innern mitzutheilen?

Leo Wolfram.

Veszett ügynek kell annak lenni, melynek védelmezése okos embert a józan ésszel hoz ellenkezésbe, és, mint P. úr fenebb közlött védiratában láttuk, minél jobban iparkodik igazait bizonyítgatni, annál jobban bonyolódik a sophismák hinárába, hol még polgári jelleme sem marad folt nélkül.

Valóban szomoru volna, ha Európa nagy részének vallása oly ügygyel volna azonos, mely hogy túlszárnyalt helyzetében magát fentartsa, a kor legszentebb törekvéseit nem csak desavouálni, hanem, mint istentelen eretnekségeket, kárhoztatni kénytelen.

Ha a vezéreszmék: egyenlőség, szabadság és testvériség, melyekre a modern világ egész társas életét alapitja, csupa istentelenségek: akkor fogjátok vád alá az evangeliumot, mely amaz eszmé-

ket legelöször hirdette. Hiszen épen ez a dicsekvése a keresztyén embernek, hogy lehet vallásos tagja az egyháznak, anélkül hogy megszünnék szabad tagja lenni a polgárzatnak.

E tagadhatatlan igazságokból kiindulva, nem tudtuk magunkkal soha elhitetni, hogy, a mit az ultramontanok katholicismus gyanánt ex offo hirdetnek és árulnak, az a katholikus világnak is hite és vallása volna. Vagy azt kell mondanunk, hogy a mívelt katholikus világ végkép megtagadta vallását, mert összes intézkedései az officiosus vallás elveivel ellenkeznek, vagy fel kell tennünk, hogy az officiosus vallástan, testületi érdekből, a katholicismus eredeti elveitől eltért és annak igazi szellemét nem fejezi ki.

Ki e lapok hasábjain ujabb időben folytatott interreligionarius vitákat figyelemmel kisérte, elég alkalma lehetett tapasztalni, hogy nekünk a katholicismussal, mint vallással semmi bajunk. Mi csak a kath. egyházszerkezetben nyilatkozó papuralom ellen keltünk ki, mely, hogy a haladás ellenében százados elöjogait megvédhesse, testületi érdekeit a vallás érdekeivel azonosítja, s amannak megszorítására célzó minden intézkedést a vallás megsemmisitésére intézett merényletnek bélyegzi.

Mi csak az önző hierarchia ellen szólaltunk fel, mely azt vallja, hogy „katholikus egyház nélkül (nem kath. vallás, hanem gazdagságban uszó kiváltságos hierarchia nélkül) nem volt, nincsen, nem leszen magyar haza“, mely folyvást azt kiabálja,

hogy, midőn a törvényhozás az egyenjoguságot elvben kinyilvánitotta, más szóval, midőn azt követeli a kath. clerustól, hogy a nem kath. polgárok emberi jogait is tiszteletben tartsa, s középkori elnyomási rendszerét megszüntesse, egyenesen a haza, a világ veszedelmére tört.

Visszaidézzük t. olvasóink emlékébe, amit a lapok mult évi utolsó számukban a „Monde“-ból közöltek volt, hogy az mily veszélyeket jósol Európának, azért hogy nem akarja a pápa világi hatalmát fentartani. Az emlitett lap szerint a cholera, az algiri sáskák, a franciaországi áradások stb. — mind — mind csak előzményei ama rettenetes csapásnak, melyet a gondviselés „Krisztus helytartójáért“ Európára, s különösen Franciaországra mérend. A mi kis „Monde“-unk, a „Religio“ is befujt ultramontán kürtjébe, utolsó itélettel fenyegeti a világot, Európát a pápáért, s végveszélyt jósol Magyarországnak. De hát miért ennek? Itt már ugy látszik a „Religio“ szerkesztője meg volt akadva; nagyon szerette volna ugyan valahogy kisütni, hogy a mult évi fagy, szárazság, cholera, mind csak Pio nono kedveért történtek; azonban attól tartott, hogy még elvbarátai is majd azt fogják mondani, hogy Magyarország a pápa világi hatalmának bukásában — ha mégis bekövetkezik a bukás — épen oly ártatlan mint a ma született gyermek, nemcsak, hanem a mennyire töle — — — nem függött, minden áron azon volt, hogy szent Péter Patrimoniumában a

statusquo fentartassék s illetőleg visszaállíttassék. No de, aki ütni akar, hamar talál botot. Palásthy úr is megtalálta a magáét, s boldogabb végét fogva rá kiált a magyar nemzetre: most már remegj, térj magadba, fontold meg, bűneidet sirasd meg, mert itt az itélet napja! — De hát ugyan mi lehet az a hallatlan, az a soha senki más által el nem követett bűn, mely miatt nemzetünket még az egyiptomi tiz csapásnál is nagyobb veszély fenyegeti? Ez a rettenetes vétek nem más, t. olvasók, mint...... az 1848-iki törvények vallásra vonatkozó határozmányai. — A „Religio“ folyó évi második számának „Haviszemle“ cimű rovatában P. úr jóslói lélekkel (?) igy kiált fel: „De hát ha az Isten azon bűnök büntetésére, miket a nemzet három századon, különösen az utolsó 76 éven át a kath. egyház ellen elkövetett, megengedi, hogy a megfogyott nemzet meg is töressék? Sok ily itélet hajtatott már végre az Isten birói székéröl........ Megtörött már szellemileg a nemzet, mivel a 16-dik és 17-dik században csak Mátyás király által kormányozható magyar olygarchák a kath. egyháztól elszakadtak, s jobbágyaikat az elszakadásra kényszeritették: a megtörés 1848-nak vallási intézkedéseiben teljes lett.“ Szegény, szegény magyar nemzet! Az tehát a te bűnöd, hogy oly nemes lelkű és oly igazán nagy fiaid voltak, a kik érted és protestans vallásokért életöket ezerszer feláldozni készek valának! Az a te rettenetes vétked az egyedül üdvözitö egyház ellen, hogy a vértörvényszékek és a gályák kora után megmaradott rongyaiddal

ügyekeztél kötözgetni protestans fiaid vérző sebeit! Az a te iszonyatos gonosz tetted, hogy az 179⁰/₁-iki törvényekben hallatlan vakmerőséggel ki merted mondani, hogy protestans magzataiddal bánjanak legalább ugy mint a mostoha gyermekekkel szokás. És még mind ennyi nem volt neked elég! Bűneid koronáját 1848-ban tetted fel, midőn kinyilvánitád, hogy protestáns fiaid épen oly édes gyermekeid, mint a katholikusok! Ez már sok! Ez által a pohár csordultig telt! Itt már a jó Isten türelmének fonala is megszakad! Ezért lakolnod, pusztulnod kell! De a megtérés még nem késő, még mindig helyre hozhatod ama rettenetes bűnöket, „miket három századon, de különösen az utolsó 76 éven át a kath. egyház ellen elkövettél.“ Sokáig azonban már nem halasztgathatod bűneid megbánását, mert Palásthy úr, a te Jeremiásod, fellépett látnoki székébe, s ugyancsak teli torokkal kiáltozza: „Jerusalem, Jerusalem! convertere ad Dominum Deum tuum.“ — Bizony csak csodálatos teremtés az ember! Még az Úr Istent is kész saját szenvedélyeinek rabszolgájaul kikiáltani. Mi iszonyodunk a pogány ókortól, midőn olvassuk, minő ocsmány tulajdonságokkal ruházta föl isteneit. Hát ugyan másképen volt-e ez a keresztyén középkorban, s nincs-e igy az ultramontan uj és legujabb korban? A rómaiak és görögök szerelmi kalandokban szerepeltették isteneiket, a középkori keresztyének a végtelen irgalmu és jóságu istent ugy képzelték, mint akinek a máglyákon elhamvadt eretnekek hulláinak füstje jó illatu

áldozat; a pogányok istenei loptak és raboltak, az uj és legujabbkori ultramontanok a legszentebb birtok, a lelkiismeret szabadság elrablását sarkalatos erénynek, az ember jogainak, s a lélek szabadságának sértetlen hagyását égbekiáltó bünnek tartják, mely miatt Isten egész nemzetet, ha ez nem elég, egy egész világrészt, kész elpusztitni.

Ilyféle jajveszéklés egy mesét juttat eszünkbe. — Börig átázva beállít az ürge a házi egerekhez. „A világ bünei — kiált fel dideregve — az egekig hatottak, s azért Isten büntető keze özönvizet bocsátott reánk, hogy mindent eltöröljön a föld szinéről. Jaj nekünk, kik e veszett nemzedék szülöttei vagyunk, mindnyájunknak el kell vesznünk!“ Felszólal erre az öreg egér: „Talán nem is ugy van az jámbor! Azért, mert te benne vagy a lében, még nem következik, hogy a világnak vége legyen. Te az emberek véres veritékkel mívelt földjeit turkáltad, azért megérdemletted, hogy odudból kiöntsenek. A világnak épen nem baja az, hogy, kik más tulajdonát nem becsülik, méltó büntetésüket veszik. Ki mint vet, ugy arat.“ Eddig a mese; fiat applicatio.

Mi a félév óta tartó vita egész folyama alatt az ürge szerepét játszó ultramontan sajtó fellármázásai ellen küzdünk, s annak bebizonyitására, hogy a hierarchia mind elejétől fogva a nemzet szabad fejlődését gátolta, közlöttük volt Kovács Albert úrnak „Fékevesztett ultramontanismus“ cimü cikkét, melyben ama párt által a nemzet ellen elkövetett bünök egész sorozata történeti adatokkal illustrálva

adatott elő. Most a tulsó táborban valami „Csonthalmi Vasfejű“ nevű úri ember az „Idők Tanuja“ ez évi 29. számában azt fogja ránk, hogy „azért szellöztetjük a vallási mozgalmak történetét, hogy abból való idézetek, rágalmak által a képviselőházban a magyar klerus ellen az ingerültséget, gyülölséget nevelve, a meritorius tárgyalások alatt könnyen bánjanak vele,“ s farizäusi vagy, ha ugy tetszik, jezsuitikus álszenteskedésével igy kiált fel: „Sajnálatos, hogy ezen izgatások épen oly korszakban történnek, mikor az országos tárgyalások folynak, melyek alatt 18 év óta felfüggesztett 1000 éves alkotmányos szabadságunk visszanyeréseért összetartásra oly nagy szükségünk van.“

Valóban ügyes fogás, a nemzeti érzet ellenünk zúditása által a közönség figyelmét sérelmeinktől elforditani és a szót torkunkba fojtani. Ha valaki e „Vasfejü“ urat hallja, azt kell gondolnia, hogy csak elmult sérelmekről panaszkodhatunk, hogy ma már minden legjobb rendben van, és nincs, ki a régi uralkodó egyház nyomorgató rendszerét ellenünk folytatni kivánná.

De vajjon mit fog ama vasfejü úr mondani, ha megsugjuk neki, hogy vallásügyi helyzetünk a jelenben, ugy mint a közel multban, a 48 elötti állapotnál jóval nyomasztóbb lett és hogy mi csakis a béke érdekében emlegettük egyedül a multakat, s épen az egyetértés kedveért nem szólottunk jelenkori és közelmulti sérelmeinkről?

Ha azonban e sérelmekért a nemzet kath. ré-

szét általában kellene vádolnunk, még az olyan „Vasfejü“-féle kihivások sem szakíttathatnák meg velünk a hallgatást és nem indithatnának arra, hogy jelen válságos viszonyaink között velünk mintegy egy fedél alatt élő testvéreink ellen bepanaszló szót emeljünk; de hála Istennek vádjaink nem katholikus testvéreinket általában, még a katholikus papokat is nem egyetemben, hanem ezeknek is csak kis reactionarius részét illetik. Ezeknek pedig, minthogy szólásra kényszeritenek, leplezetlenül szólani haza és egyház érdeke egyiránt ösztönöz.

Midőn 1849 után idegenek járma alatt nyögve, minden ember keresve kereste az alkalmat, ahol régi törvényeinket érvényesithetve, magát magyarnak érezhesse és vallhassa: mi lett volna természetesebb és méltányosabb, mint hogy amaz urak, kik most a haza javát még a szabad szó leheletétől is féltik, a felekezeti viszálkodásokat egy időre feledve, oly kérdésekben, melyekbe az idegen hatalom nem avatkozott, az ország szentesitett törvényeit szigoruan kövessék, s más felekezetü testvéreiket ne keseritsék oly zaklatásokkal, melyek ellen akkor még csak felszólalni sem lehetett. Ezt, az akkori viszonyok között, a hazafiság és lovagiasság egyiránt követelte volna. — És vajjon mi történt? Épen ellenkezője annak, amit teljes joggal várhatott volna az ember. Semmi sem volt ama jó urak előtt sürgetősebb, mint a tényleges hatalommal conspirálva, lábbal taposni mind azt, a mit a nemzet

több mint félszázados küzdelmek után a felekezetek megnyugtatására érlelt, és hosszas fontolgatás után törvénybe igtatott. Midőn 1860-ban superintendentiáink törvényesen megalakulva, 12 évi kényszeritett hallgatás után először juthattak ismét szabad szóhoz, egész sorát állitották össze az általános sérelmeknek, melyeket az ultramontan papok és azok ösztönzésére az absolut kormány nem az 1848-iki, hanem még az azelötti hazai törvények ellen országszerte elkövettek. — Legyen szabad ezeknek egyikét a dunamelléki ref. egyházker. 1860 oct. 8-án tartott gyülése jegyzökönyve után ide igtatni.

1. „Barát József volt szerzetes, ki hat heti lakás után Pándon kétszeri jelentkezés megelöztével az illető plébános elött törvényes rend szerint egyházunkba áttért, elfogatott, bebörtönöztetett; és ügyére vonatkozólag felsöbb helyről azt rendelték, hogy az áttérendő szerzetesek zárdai fönökök elött jelentsék magokat, mi által a szerzeteseknek hozzánk áttérése lehetetleníttetik.“

2. „P. M. volt szerzetes, az illető magyarországi hatóságtól nyert engedély után külföldön megházasodván, házassága a magas kormány által érvényesnek nem ismertetik, és mint családapa hazajövetelre útlevelet nem nyerhet, s ennél fogva, bár áttért légyen, mégis szerzetesi fogadására kényszeríttetik.“

3. „Reformált anyának házasságon kivül született gyermeke csak azért, mert római kath. pap keresztelte, római katholikussá lenni kényszerít-

tetik, mint példa Méreg Erzsébet ordasi lakos leánya."

4. „A vegyes házasságra lépni kivánó ref. vőlegények reversalisadás végett folyton és minden helyen ostromoltatnak, kihirdetési bizonyítványaik kiadása késleltetik."

5. „A róm. kath. vőlegény reformatus jegyesével a helvét hitvallásu lelkész által végbeviendő egybeadás végett alig nyerhet plébánosától bizonyítványt, sőt az elbocsátás egyenesen megtagadtatik."

6. „A róm. kath. egyházból hitfelekezetünkhöz áttért atyának meg nem engedtetik, hogy még hét éven aluli gyermekét is magával békésen áthozhassa, sőt az ily gyermekek róm. kath. vallásban leendő neveltetés végett zaklattatnak, p. o. Diószegi Taddé penci közbirtokos leánya Iréne."

Midőn tehát amaz urak a legnehezebb időkben nem szóval, hanem a hazai törvény tettleges áthágásával bántalmazták a más felekezeten levőket, az semmi baj. De, hogy mi a törvény szentül tartása mellett felszólalunk, és jogaink eltipratásáról panaszkodunk, ez már izgatás! Valóban megmagyarázhatlan volna ez eljárás otrombasága, ha történelmünkből annak hallatlan, szomorú praecedensét nem ismernők és nem tudnók, hogy 1715-ben ugyanazon tábor emberei kieszközölték amaz országgyülési végzést, hogy a protestansoknak még panaszaikat sem szabad ő Felsége elé vinni!!

Minket vádolnak hazafiatlansággal és a közbéke megzavarásával azon emberek, kik a fentebb jelzett nehéz időkben a nemzet tudta és beleegyezése nélkül létre jött concordatumot, hossannával fogadva, mai nap sem akarnak más jogalapot elismerni azonkivül, mely, hogy a sok közöl egyet emlitsünk, XXXV. §-ában ezeket mondja: „Per solemnem hanc conventionem leges, ordinationes et decreta quovis modo et forma in Imperio Austriaco et singulis, quibus constituitur ditionibus, hactenus lata, in quantum illi adversantur, abrogata habebuntur, ipsaque Conventio ut lex Status deinceps eisdem in ditionibus perpetuo vigebit“ mely egy pont által jövendőre is be lenne vágva törvényhozásunk előtt az út, hogy az ország lakossága több mint harmadának jogos követeléseit kielégithesse.

Ama loyalis hazafiak, kik most a magyar király „apostoli jogait“ még a felelős ministeri ellenjegyzés által is veszélyeztetve látják, abban semmi veszélyt nem látnak, hogy a concordátum II. §-a értelmében a placetum regium el levén törülve, a római curia a magyar püspökségeket a nemzet érdekei iránt ellenséges indulattal viseltető egyénekkel, söt idegenekkel is eláraszthatja, az egyházi javakat kényekedve szerint osztogathatja és bulláival, melyeknek tartalma, mint az utóbbi encyklikából láttuk, rendesen a haladási és nemzetszabadsági ügygyel homlokegyenesti ellentétben áll, az országban, amikor neki tetszik, zavarokat idézhet elö.

„Az állam tekintélye", mondja Portalis, „nagyon kétes (precaire) lenne, ha területén oly emberek gyakorolhatnának befolyást a lelkekre és lelkiismeretekre, kik hozzá, legalább némi tekintetben, nem tartoznak."

Mi is lenne oly államból, mely a nép vezetését oly emberekre bizná, kik annak egyetemes érdekeihez semmi által nem kötve, inspiratióikat a nemzetek haladását, testületi önző célok miatt ellenző hatalomtól nyerik?

A „R." fentebb közlött cikkéből láthatta a t. olvasó, mily fanatikus gyűlölettel viseltetnek ama Palásthy-féle urak, minden iránt, amiért a nemzet 48 óta annyit áldozott, küzdött és szenvedett, és mily gyöngéd szeretettel ölelik keblükhöz azon reactionarius eszméket, melyek századok óta a nemzet életét lidércként nyomták. Most képzeljük azokat az érzelmeket pápai bréve által szentesitve, és a plébánosoknak avégett kiadva, hogy azok iránt a népet, mint vallása emanatiói iránt, föllelkesitsék, ugyan ki számithatná ki az ily eljárás felforgató következményeit? Vagy tán azt hiszi valaki, hogy ma már olyasmi nem is történhetik, hogy a fanatismus nem találván kedvező körülményekre a közfelvilágosultságban, tán a tömegre is elvesztette hatását? — Valóban igen járatlannak kellene annak korunk történelmében lennie, ki aggodalmainkat oly idétlen bizakodással akarná visszautasitani. Tekintsetek oda az ultramontanok által szított belviszályokra, melyek alatt évtizedek óta az egyébkint

boldog, mert szabad Belgium nyög; vegyétek szemügyre Spanyolország és Mexico convulsioit — és látni fogjátok, hogy könnyű oly embereknek zavarokat támasztani, kik, mint Isten állitólagos ügyvédei, cselekvésük minden következményeiért Istent teszik felelőssé.

Avagy más-e amaz urak jelenlegi törekvése hazánkban, midőn a nemzetnek törvényben nyilvánult közakarata ellenére a vallási egyenjoguságot kijátszani és nyomorult felekezeti különböztetések által tovább is akadályozni akarja a nemzet egygyélételét a közhaza életkérdései megfejtése- és igazi érdekei előmozditására?

Nem a jogos panaszok, nem a közös szabadsági ügyben emelt szózatok izgatók, hanem a nemzet közakarata ellen szenteskedő phrasisokkal lázitó olyan beszédek, aminőket az ultramontán lapokban széltére olvasunk.

IV.

Febr. 24.

A jó főtisztelendő úrnak mindenre volt felelete, s ezen nem lehet csodálkozni; ez a régi-régi jelenség minden oly vitatkozásban, hol az egyik félt nem az bántja, hogy a másiknak nincsen igaza, hanem ellenkezőleg az gyötri halálosan, hogy igaza van; s nem mintha jobbról akarna meggyőződni, szól és felesel, hanem mivel elhatározottan azt követeli, hogy akár van igaza a másik félnek, akár nincs, tulkiabálja s ráfogja, hogy nincs igaza, mivel nem tetszik, hogy igaza legyen.

Jósika Miklós.

A „Religio“ legujabb számában föt. Palásthy úr olvasó közönségét a vitatkozás ujdonat-uj methodusával lepi meg.

A t. közönség ismeri nézeteinket a ker. egyház céljáról és ehez képesti feladatáról. Elég böven kifejtettük az ösegyház miképi alakulását s annak kebelében a pápasági intézmény civilisaló nagy jelentöségét a multban, midön az, mint a társadalmi fejlödés nagyszerű emeltyűje, folytonos emelkedésben és virágzásban az összes európai értelmiségnek irányt adott: ugy szintén kimutattuk szükségképi sülyedését azon időtöl fogva, amidön az általa fejlesztett közszellemtöl tulszárnyalva, minden szabad mozgalomnak ellene kezdett szegülni, s ennek folytán befolyása a nemzetek életére nyomasztóvá, söt veszedelmessé vált.

Kimutattuk fejtegetéseink folytán továbbá azt, hogy mióta a pápaság a haladási eszmék ellen reagáló politika végzetes ösvényére lépett, ön saját híveivel, a kath. világgal annyira ellenkezésbe lépett, hogy különösen az interreligionarius kérdésekben, alig van egy-egy pont, melyben a katholikus országok törvényhozásai az ultramontán értelmű jus canonicumnak ellent ne mondanának. Hivatkoztunk e célból a 12-dik század óta csaknem minden európai hatalmakkal folytatott investitura-harcra, az ennek nyomán keletkezett concordatumokra. Hivatkoztunk arra, hogy a 16-dik század elején magában a kath. világban a pápai hatalom ellen oly roppant ellenmondás keletkezett, hogy a reformátio által az európai keresztyénség egy jó része teljesen függetlenítette magát a pápai uralomtól. Hivatkoztunk továbbá arra, hogy hazánkban, dacára annak, hogy

a kath. clerus az államügyekre mindelejétől fogva döntő befolyást gyakorlott, törvényhozásunk a pápa tulkapó törekvéseit mégis mindenkor a kellő korlátok közé utasította vissza. Hivatkoztunk arra, hogy jelenben is hazánk legjelesebb katholikus férfiainak vallásügyi nézetei a jus canonicum ultramontan határozmányaival homlokegyenest ellenkeznek. Hivatkoztunk végül arra, hogy a reformátio óta a paritási államoknak, ha keblükben szakadatlan önmegsemmisitési harcot folytatni nem akarnak, okvetlen szakitaniok kell a jus canonicum ultramontan felfogásával, mely a külömböző felekezetek békés együttélését egyáltalában lehetetlenné teszi.

Fejtegetéseink folytában az egyház államhozi viszonyának részletezésébe is bocsájtkozni kényteleníttetvén, a dolog természetéből s a katholikus clerus hazánkbani politikai állásából kimutattuk, hogy a magyar király püspökkinevezési joga nem a pápától nyert egyházi, hanem tisztán világi, fejedelmi jus circa sacra.

S mit felel mindezekre föt. P. úr? Ő, ahelyett hogy történelmi deductioink ellen, történelmi deductiokat, észokok ellen cáfoló észokokat hozna fel, könnyebbnek találja — s ez az ő uj vitatkozási methodusa — eltérő nézeteinket a tudományban való teljes járatlanságunkból származtatni, nem talál elég szót vastag tudatlanságunk bélyegzésére és a kanoni jog iskolai tankönyveiből leckézve, meg akar tanitani a jus canonicum első elemeire.

Az olvasó közönség iránti tisztelet ellen véte-

nénk, ha ama gyermekes ingerkedések által arra engednők magunkat ragadtatni, hogy bizonyitgassuk, miszerint Ballagi még sem oly tudatlan, a milyennek a „Religio“ őt azért mondja, mert az egyházi jog határozmányait nem oly szellemben fogja fel, amilyenben P. úr ultramontan iskolai kézi könyvei azokat feltüntetik.

Sokkal háladatosabb munkát hiszünk tenni, ha kisszerű remonstratiók helyett inkább azt adjuk elö, mikép fejlett ki magában a katholicismus kebelében, a P. úr által képviselt irány mellett, mely testületi zárkozottságában minden haladási szabadságnak hadat üzenvén, magát a művelt társadalommal ellenkezésbe teszi, — egy másik humánusabb felfogás, mely az egyházon kivül egyéb emberiségi jogkörök iránt is elismeréssel lévén, a vallás érdekeit a haladás követelményeivel összeegyeztetni kivánja s különösen az egyháznak államhozi viszonyában szorosan ragaszkodik az Ur parancsához: „adjátok meg ami a császáré, a császárnak, és ami Istené, Istennek.“

Minden emberi közösség társulati szellemet tesz fel, melynek minden egyesben élnie kell, hogy az egésznek szellemi tagja lehessen. Ez szüli a gyakorlati életben a szükséget, hogy ama szellem, mint külsöleg megállapított törvény is nyilatkozzék; mert csak igy biztosíthatjuk a társadalmat az egyeseknek, a társadalmi célokkal netalán ellenkező, önző törekvései ellen. E törvények kezelésére hatalommal felruházott élö közegek kellenek, melyek,

mint ilyenek, a társaság kormányhatalmát képezik. E kérdésre nézve pedig: honnan nyerik e közegek az emberek között gyakorlandó hatalmukat? — mind elejétől fogva kétfelé ágaztak a nézetek. Némelyek a társulatot alkotó szellemet mystice fogván fel, azt állítják, hogy a társulati hatalom ama szellemtől veszi eredetét függetlenül a társulatot alkotó egyének bizodalmától, a király Dei gratia király, a pápa jure divino pápa; ez az absolutismus. Mások meg ama társadalmi hatalmat a társaságot alkotó egyének közakarata kifolyásának tekintik, ugy hogy a souverainitas a társadalom egyetemét illeti, mely azt egy egyénre ruházza s ez a modern constitutionalismus alapelve.

A középkor ez utóbbi nézetet nem ismerte; zsinórmértékül a biblia e mondatának szószerinti értelmét vevén: „Minden hatalom Istentől van", a kérdés csak a körül forgott, hogy a pápát illeti-e a főhatalom a társadalomban vagy a császárt, vagy közösen mind a kettőt? (Ez utóbbi Dantenak volt a nézete).

E vitában a nyers erő absolutismusa (a középkori államban ez uralkodott) a szellemi absolutismussal állott szemben s kétség kivül az emberiségnek csak javára történt, hogy az utóbbi győzött. A pápai uralom minden esetre hathatós correctivum volt a középkori ököljog ellen; de azért azt hisszük, senki sem fogja amaz állapotokat olyanoknak találni, hogy azokat, előhaladt míveltségi viszonyaink közt, visszaidézni kivánná. „Tiszteljük a sátrat — mondja

Kemény Zsigmond — melyből Árpád és vezérei elődeinket annyi dicső győzedelemre vezették; de azért semmi kedvünk sincs sátor alá kerülni.“ A társadalom a középkori viszályokban szóba sem jő: mert csak mint materia vilis szerepel, mely csak arra látszott teremtve lenni, hogy a hatalom birtokosai annak segítségével egymást döngessék. A községnek sehol semmi szava; a világiakra nézve a császár, az egyháziakra nézve a pápa kezében volt minden hatalom. Hogy a társadalom ily állapota soká nem volt tartható, a dolog természetéből világos.

Amint fentebb kifejtettük, a középkor vége felé, a nemzetek öntudatra ébredvén, általános lett az európai keresztyénségben az izgalom, különösen a pápai absolutismus mindenhatósága ellen. Magában a clerus kebelében, a pisai (1409), a constanci (1414) és a báseli (1431) zsinatok, különösen arra törekedtek, hogy a pápai absolut hatalom helyébe, a püspökök egyetemének fennhatóságát érvényesitsék, hogy igy a mindent központosító universalismus ellen, a püspökök által, nemzeti egyházak virágoztassanak. E törekvés szülte az egyházi jog terén azon rendszert, mely közönségesen episcopalismus név alatt ismeretes. Ennek ellenébe a tridenti zsinaton, különösen a protestantismus elleni reactio folytán az universalismus, mint curialis rendszer, vergődött győzelemre s e rendszer az, mely másképultramontanismus név alatt ismeretes.

A curialismus, hogy a középkor sötét századaiban az emberiség fölött nyert absolut hatalmát

magának jövendőre is biztositsa, rendszerét oly alapokra fektette, melyek az emberi fejlődés törvényein kivül esvén, azokhoz a kutató és biráló észnek férkezést nem engednek. Ha e rendszer valamely tételére azt mondod, hogy nem érted; a curialista azt feleli rá: nem is szükséges, hogy értsed, mert hiszen az egész institutio természet- és észfölötti. Hiában okoskodol aztán a curialismus logikája és morálja ellen; itt a logika és morál egészen más törvényeket követ mint az élet egyéb terein. Kezünkbe vesszük az egyházi jog legujabb feldolgozását dr. Schöpftöl (Handbuch des katholischen Kirchenrechts. 4 köt. Schaffhausen 1855); itt a 4-dik kötet 481-dik lapján az egyháznak államhozi viszonyáról, következőket olvassuk: „Az egyházi- és államhatalom közötti viszony meghatározásában, in abstracto, sem a tiszta ész, sem az államhatalom nem szolgálhat zsinórmértékül. Azért a rationalisták elmélete, — mely szerint a kérdéses viszonyt az állam érdeke, az állam jólléte és az állam fensége szempontjából kell szabályozni, — egyáltalában elvetendő. Az egyház- és állam-hatalom közötti maradandó és lényeges viszony meghatározása, az egyház mint csalhatatlan magistra és Isten által jogositott auctoritás jogkörébe tartozik"; s ezt illetőleg az ide vonatkozó jegyzetben következő bizonyitékot használ: Casus: Nullus esse potest in propria causa legitimus judex; atqui ecclesia, esset judex in propria causa, si ipsa decerneret, quae sui juris (intuitu status). — Ergo

Resp. Distinguo majorem: nullus ex iis, qui infallibilitate in judicando carent, potest esse legitimus in propria causa judex, concedo: etiam ille, qui divina inerrantiae praerogativa pollet, non potest esse judex in propria causa, nego.

Ez okoskodás szerint tehát a pápasági hatalom minden jogcime a pápa infallibilitásán alapszik, ámde viszont az infallibilitás emberfeletti igénye honnan vette magát, és mi okon illeti a pápa személyét, nehéz volna megmondani. — Minden esetre azt kell Schöpf úr határozott állítása után hinnünk, hogy a pápa infallibilitása, mint valami axioma legalább magában az egyházban soha kétségbe nem vonatott.

Ámde a római katholicismus fennállása óta hányszor volt már a keresztyénség e vakmerö állitás tényleges megcáfolásának tanuja? Midőn a XV. század elején három egymást eretnekitő és kiátkozó pápa vette ezen kizárólagosan csak egy halandót illető emberfeletti tulajdont igénybe, és az egymással civakodó ellenfelek a keresztyénség segélyéhez folyamodtak, az egyház oda lett szorittatva, hogy akarva, nem akarva, az infallibilisok felett birói szerepet vállaljon, s akkor a konstanci zsinat XII. Gergely római pápát, önkéntes, XXIII. János spanyolországi pápát kényszeritett lemondásra szoritotta, XIII. Benedeket pedig, ki Avignonban tartotta pápai residentiáját, mint az egységes keresztyén egyház elleni eretneket kiátkozta, s mindezek helyébe V. Mártont választotta a katholikus egyház uj infallibilis fejévé.

„A római curia titkai közé tartozik — jegyzi meg tréfálkozva egy katholikus történész — hogy a konstanci zsinat határozmányait egyszerre elvetni és elismerni tudja. — Elvetni azért, mert urat tett a pápa fölé; elismerni, mert ezen határozmány értelmében lett az uj pápa V. Márton megválasztva, pedig ezen megválasztás, és V. Márton által kinevezett bibornokok jogszerüségén nyugszik azóta az egész pápai hatalom jogszerüsége.“ (l. Hase Polemik 26. l.)

Ime ilyen alapokon nyugszik ama tulsó részen álló urak logikája!

Hát ehez a logikai remekhez mit szóljon a józan ész, hogy X. Ince ünnepélyes óvást tesz a westphali békekötés ellen azért, mert abban a protestansoknak szabad vallásgyakorlat biztosíttatik, ez óvást VI. Pius egy 1789-ben kelt Breve által megerősíti, e mellett VII. Pius az „in coena Domini“ bullát ismét hatályba teszi, mely bulla a protestánsokat, mint eretnekeket kiközösíti s kiátkozza, a kiközösítettekkel pedig keresztyén embereknek, a katholikus dogma szerint, semmi közlekedésbe lépni nem szabad, s mégis mindezek dacára a pápák tényleg a protestans hatalmakat nemcsak hogy elismerik, hanem velök mint törvényes hatalmakkal ünnepélyes szerződéseket, concordatumokat is kötnek.

És nem hasonló megfoghatlanságok-e azok, a mikkel a római morál terén nem egyszer találkozunk. — A szerződések az egész müvelt világ fogalma szerint arra valók, hogy az emberek közt felmerülő kétes viszonyokat biztosítsák; ellenben

ha a curia lép szerződésre, akkor azon régi római maxima szerint dilatum non donatum — minden maga részéről tett concessiókra nézve csak addig érzi magát kötelezve, a meddig a körülmények szükségessége parancsolja. — Midőn II. Paschal 1111-ben V. Henrik német császárral az investitura-ügyben kiegyezkedett, s az erre vonatkozó szerződést esküvel, és a szent ostya megosztásával megerősitette, titokban a scriptum concessionis ellen ily tartalmu óvást tett le: „scriptum illud quod magnis necessitatibus coactus... sine patrum consilio aut subscriptionibus feci, super quo nulla conditione, nulla promissione constringimur, prave factum cognosco.“ (Labb. XII. pag. 993.)

Hasonlókép járt el IV. Jenő az ismeretes frankfurti cikkek megerősitése alkalmával, a midőn külön okmányba, e következőket igtatta: „quoniam propter imminentem nobis aegritudinem non valemus omnia per eos petita et per nos concessa cum ea integritate judicii et concilii examinare et ponderare, quem rerum magnitudo et gravitas requirit, tenore praesentium protestamus.. habentes non pro responsis et non concessis quaecunquae talia a nobis contigerit emanare. (Raynald ad a. 1447 n. 7.)

Megengedjük, hogy az ily cselekvények az emberfeletti jog körében igen dicsők, de az emberi társaság jogviszonyai között az afféléket nem igen tisztességes névvel cimezik, s valóban felbomlásnak indulna minden a társaságban, ha oly eljárás valaha szabályozó érvényre emelkedhetnék.

A katholikus világnak csak becsületére válik, hogy a józan észszel és morállal oly kirívólag ellenkező rendszer uralma kebelében általánossá lenni soha nem birt. — Az egyház legkegyesebb és legtudósabb férfiai tapasztalván, hogy ugy az irás, miht minden idök tapasztalatai, a pápa föltétlen primatusa ellen tanuskodnak, nem találtak más utat az ügy megmentésére, mint, hogy az egyház tekintélyét a pápák személyétöl elkülönítvén (auferibilitas papae ab ecclesia), kimondják, hogy az egyházi föhatalom tulajdonképi letéteményese nem a pápa, hanem a püspökök által nyilatkozó egyház egyeteme s hogy az egyház egyeteme a pápa fölött áll. — Ez alapja az ugynevezett episcopalis rendszernek. — És valóban, ha a Krisztus utáni korszak elsö egyházát, mielött abban még a pápai hatalom felállitva lett volna, eröteljes tevékenységben látjuk; ha a katholikus egyház évkönyveit átlapozva, a monarchiai kórmány-alakot, a köztársaságiból csak lassan kifejlödni, s a pápai hatalmat csak századok folytán szemléljük oda erösbödni és növekedni, hogy magát egyedülinek állithassa: akkor egyáltalában nincs szükség semmi további bizonyitékra, hogy az eredeti, habár még ki nem fejtett episcopalismus képezi a katholikus egyház kormányzati alakjának igazi, valódi elméletét.

Ez elmélet szerint az egyházi hatalom a püspököket egyiránt illeti, s a pápa csak annyiban feje az egyháznak, a mennyiben ö, mint primus inter pares az egyház elsö hivatalnoka (caput ministeriale),

s e szerint az infallibilitás is nem a pápa személyét, hanem a püspökök egyetemét, máskép az oeccumenicum conciliumot illeti.

Minthogy azonban a tridenti zsinat óta általános zsinat össze sem ült, nincs is valami nagy kilátás, hogy oly zsinat egyhamar létrejöjjön: innen lett, hogy a pápa absolut fennhatóságával ellenkező nézetüek, elveiket, mint nemzeti egyházak iparkodtak érvényesíteni. — Leghatározottabb kifejezést nyert e törekvés a gallicán egyháznak elhiresedett következő négy pontjában (1682):

1. Péter és követői Istentől csak az egyháziakban nyertek hatalmat és nem egyszersmind a világiakban is; 2. Ezen hatalom korlátozva van az általános conciliumok tekintélyét tárgyazó konstanci határozmányok, valamint 3. a gallikán egyház jogai és szokásai által; 4. a pápák határozmányai az egyház tekintélyének hozzájárulása nélkül nem is hibázhatlanok. — Ugyanezen elveket látjuk már elébb kifejtve és szentesítve, a német nemzet concordatumaiban, az ugynevezett concordata principum b'an, azaz, a báseli decretumok mainci acceptátiójában (1439), azoknak frankfurti megerősitésében (1446) és IV. Jenő szentesítő bullájában (1447) és az 1448-ban kötött ugynevezett aschaffenburgi concordatumban.

Nem mondunk tehát sokat ha azt állitjuk, hogy azon szigoru curiális rendszer, melynek a „R.“ szerkesztője, oly makacs szószólója, magában a katholikus egyházban nemcsak hogy egyedül üdve-

zitőnek nem tekintetik, hanem a katholikusoknak épen legjobbjai és legjelesebbjei mind elejétől fogva ellene, és azon voltak, hogy: az egyházat a római exclusivismus enyhitése által a szabad gondolkodással és történelemmel kibékitsék, s minden kényuralmi merényletnek ellene működvén, a helyett hogy a pápa személyében központosuló individualis egységre törekednének, megmaradtak a conciliumoknál, mint az egyház kifogástalan képviseleténél — mindenesetre tiszteletreméltó képviseletnél, mely nemcsak imponálni képes, hanem nagy valószinűséggel lényeges hibák és visszaélések ellen is biztosít.

Hogy a canonjogi irók műveikben a curialis és az episcopalis rendszer közöl melyiket követték, ez nem annyira az irók igazhivőségének kisebb vagy nagyobb mértékétől, mint inkább attól függött, milyen volt általában a kornak, a melyben irtak, uralkodó iránya és szelleme a haladást illetőleg.

Hogy Mária Terézia alatt a katholicismus Ausztriában fénykorát élte, ugy hisszük, még Palásthy úr sem fogja tagadhatni, s ime Riegger J. O., ki 1749-ben lett Bécsben az egyházjog tanárává kinevezve, 1768-ban kiadott hires 4 kötetű munkájában (Institutiones juris ecclesiastici 4 vol. Viennae) vitánk tárgyaira vonatkozólag Werner (Geschichte der kath. Theologie 214-dik l.) szerint következőleg vélekedik: „Habár a vallás magában független is az államhatalomtól; de annak külső gyakorlata minden oly viszonyokra nézve, melyekre az egyház az állammal érintkezésbe jö, a fejedelem

vagy a felsőség felügyelete alá van helyezve. Ezen felügyeleti jog a polgári társadalom céljából magyarázható ki és elidegeníthetlen ősi felségjoga a legfelsőbb világi hatalomnak. Amit Isten az örök üdvösség tekintetében rendelt, azt az állam nem változtathatja meg; de az egyházi hatalom rendeletei, a mennyiben a polgári életbe belenyúlnak, alá vannak rendelve a fejedelmi legfelsőbb felügyeletnek. A papi hivatal eszméjéből folyó s magától Krisztustól rendelt papi foglalkozások, nincsenek alávetve az állam jurisdictiójának. Az Isten által parancsolt hivatásszerü papi intézvényeken kivül, melyek kiválólag az egyházi hatalom körébe tartoznak, vannak rendeletek, melyeket az egyház célszerüségi tekintetből bocsát ki; ily rendeletek fölötti szabaditéki jog nem tartozik az egyházi hatalom lényegéhez, azért ily rendeletek megvizsgálása az államhatalom részéről, — mely meg akar győződni, hogy a rendeletek összeegyeztethetők-e a társadalom jóllétével — nem mondható az egyházi hatalom természetfölötti körébe való betolakodásnak. Tehát minden ilyes rendeletek alá vannak vetve a fejedelmi placetnak. Világi birtokaira nézve az egyház az államhatalom alatt áll; a fejedelemnek van joga amortizáló törvényeket kiadni. A házasság-kötéseknél mind az egyház mind az állam nagyon érdekelve van; s valamint az egyház ugy az államhatalom is állithat fel házassági elválasztó akadályokat. A papok épen ugy, mint a világiak, alattvalói a fejedelemnek, aki jogosan intheti a püspököket, hogy

papi hivatásokból származott kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítsék."

Aki eddigi fejtegetéseinket Riegger most idézett nézeteivel egybeveti, lehetetlen észre nem vennie, mennyire egy nyomon jár okoskodásunk s mindkettőnknél mily egyezők az előzményekből vont következtetések; ugy hogy egy kis rosz akarattal még azt is ránk foghatnák, hogy plagiumot követtünk el; pedig, mint már felebb említettük, Riegger Ausztriának, a világ egyik legkatholikusabb államának fővárosában volt a canonjog egyetemi tanára épen abban az időben, midőn a katholicismus ott, mint uralkodó vallás, hatalmának zenithjén állott. Ebből aztán azt is láthatja a t. olvasó közönség, hogy midőn mi külömbséget tettünk az európai műveltséggel haladó katholicismus és a minden haladást perhorrescáló ultramontanismus között, az épen nem volt légből kapott ráfogás, amint ezt a „Religio" ellenünk többször és külön cikkekben is bizonyitgatta; hanem oly igazság, mely ha a „Religio"-féle emberek elméletébe bele nem illik is, mindenesetre elvitázhatlan tényeken alapszik.

Előttünk fekszik dr. Brendel Sebald würzburgi egyetemi tanárnak, „Handbuch des kath. und prot. Kirchenrechtes" cimű munkája, tehát egy per eminentiam katholikus egyetem tanárának a szent szövetség korából (1827) egyházjogtani müve, s mondhatjuk, hogy ha elégséges terünk volna, e munkából az egyháznak államhozi viszonyát tár-

gyazó, gyönyörü világossággal irt cikkeit átvehetni, mindenki maga meggyőződhetnék „hogy amiket mi e kérdésre vonatkozólag P. úr katholicismusa ellen állitottunk, igazhitü katholikus tanárok által még sokkal élesebben formulázva taníttatik. De ha a jeles munka ide vonatkozó terjedelmes részét egészen át nem vehetjük is, nem tagadhatjuk meg magunktól, hogy indokolásaira nézve jeles cikkét a Placetumról ide ne igtassuk.

„A fejedelmi placet alatt az államhatalom abbeli jogát értjük, melynélfogva az mindenféle uj egyházi rendeleteket, akár dogmai természetüeket, akár a fegyelemre vonatkozókat, közzétételök és végrehajtások előtt, vizsgálat alá vesz, hogy azon esetben, ha azok az államra nézve hátrányos dolgokat tartalmaznak, a közzétételt és a végrehajtást megakadályozza, hogy körülmények szerint javitást eszközöljön az egyházi hatóságnál. Ide számítják rendesen a bullákat, breveket, pásztorleveleket, böjt-hagyásokat és a közönséges körleveleket. De ezen vizsgálat alá vétel negativ természetü és nem mondható tulajdonképi censurának, mely tetszése szerint töröl, javít, told, vagy a beltartalmat meghatározza; az egyházi rendeletek nem tekintetnek puszta véleménynek, mely csak az államhatalom vizsgálata után emelkedhetik érvényre, mert az egyház az ő belső (tehát természetfölötti) hatáskörében szabad és független; hanem az említett Placet tudtára adja az illető hatóságoknak és minden állampolgárnak, hogy az egyházi rendelet

semmit sem foglal magában, a mi a közjólétre és államjogra hátrányos volna; a közzététel és végrehajtás megtagadása pedig azon hátrányokon alapszik, melyek az egyházi rendelet tartalmából az állam jólétére hárulhatnának. Mert, ha az államnak teljesítnie kell védnöki kötelességét, tudnia szükséges, mi az, a mit neki védenie kell; egyfelől a védelmére bizott canonnak netaláni megsértését, másfelől az államhatalom jogkörébe való semminemű erőszakos- belenyulást nem szabad eltűrnie; nem engedheti meg, hogy egymással talán homlokegyenest ellenkező kettős törvény uralkodjék az államban. Azt mondhatja ugyan valaki, hogy a visszaélést nem szükség előre föltételezni, s ha épen feltűnik, elég eszköz van annak megakadályozására. De az állam e tekintetben sokszorosan kényszerittetik az önvédelmezésre, s az állambölcseség parancsolja alkalmazni ez alapelvet: principiis obsta, sero medicina paratur. Itt az államhatalom és az egyház között még gyakorlatilag meg nem oldott vita körül forog a kérdés. E szempontból tekintendő ama vélemény, melyet Haller felállított, hogy az emlitett Placet nem egyéb, mint az egyház lealacsonyitása és megalázása, mely semmivel sem igazolható és csak a gyülölet és üldözésvágy szelleméből származhatik; ime atheistáknak, demagogoknak korlátlan sajtószabadságot engednek, s az általános egyház fejét és egyéb főnökeit hallgatásra akarják kárhoztatni, vagy pedig tudatlan és roszakaratu hivatalnokok lealacsonyitó censurájának

alávetni. Épen ily-formán kiált fel a „Die deutsche katholische Kirche“ szerzője is: „minden hitetlen űzheti tehát gonoszságait, s különféle iratokban bátran nyilatkozhatik, csak a hivők atyjának az általános egyház fejének ne volna megengedve, híveihez szólni, azoknak tanácsot adni, azokat vigasztalni és tanítni?“ Azomban — habár az irók sajtó-szabadságot élveznek is, ezek helyzete egyáltalában nem hasonlítható az egyházföéhez, ki kormányzási jogokkal bir, s ezeket igen gyakran az államjoggal ki nem egyeztethető terjedelemben veszi igénybe. Iróknak nincs törvényes tekintélyök, sem nem parancsolhatnak, sem nem tilthatnak el semmit. Továbbá ezek a sajtószabadsággal való visszaélésért még akkor is felelősök, ha alá vannak vetve a censurának, s a közvélemény által is szigoruan elitéltethetnek. E fölött a főpapoknak is jogukban áll, rendeleteiket magoktól az államhatalom elé terjeszteni, ez által minden hátrányos viszálkodásnak elejét vehetik; a rendelet végrehajtása fölött egyezkedhetnek az államhatalommal, mint ez egy ideig szokásos volt az egyházban, amennyiben a püspökök az ő rendeleteiket keresztyén császárok által tették közzé. Mivel az egyház még mindég törekszik a papuralmat régi alakjában megszilárditni, s mivel a curia még mindég nem akar lemondani hagyományos alapelveiről, egyetlen szabad állam sem mondhat le büntetlenül a Place jogáról, és azon néhány kanonista által ajánlott kisegítő eszköz, melynél fogva a főpapokat eskiletétel által, hogy a

világi hatalom jogkörébe nem fognak beavatkozni, kellene a Placettól fölszabaditani, az egyház és állam egymástól sokszorosan eltérő és egymással ellenkező nézeteinél fogva nem nyujt kellő védelmet. Az egyházi hatalomnak a polgári kormányzás köréből saját, független hatáskörébe való utasitása nem vihető ki eredményesen általános abstractiók és egyszerű alapelvek szerint; az egyházi elem ezerféle alakban beavatkozik az állam gyakorlati életébe majd jótékonyan majd gátlólag, majd zavarólag; és sokszorosan magára vonja az államkormányok figyelmét. Innen van az, hogy még a legkatholikusabb császárok, III. Ferdinand és I. Lipót is gyakorolták a Placetot. Ausztriában nem csak az uj pápai bullákat és brevéket, hanem az alkalmazásba hozandó régieket is alá vetik a császári Placetnek, s mindamellett ez utóbbiaknak csak addig van érvényök, mig az uj törvények azokat meg nem szüntetik. Épen ily rendszabály van alkalmazásban az egész egyházkerületekhez vagy ezek egy részéhez intézett minden köriratra nézve, melyekben a papságnak meg van parancsolva, hogy valamit tegyen vagy elhagyjon. 1817-dik év julius 27-kén kiadott bullát Franciaország legkeresztyénebb királya tartalma miatt nem fogadta el, és néhány későbbi canonicus püspökkinevezési bullák csak annyiban lőnek elfogadva és megerősitve, amennyiben azok a chartával, vagyis az állam alaptörvényeivel, a gallican egyház szabadságaival és alapelveivel nem ellenkeznek. Az állam-

polgároknak minden összeköttetése oly elöljárókkal, kik az államon kivül laknak, valamint azokhoz való föllebbezés szinte csak a placet alapelvei és a diplomatia meghatározása szerint vagy a külügyminiszterium felügyelete és vezetése alatt történhetik. Utoljára is, aki egyebet nem akar, mint ami jogos, annak nem szükség félni a nyilvános hatóságoktól s elég eszköz és mód van, tényleg bebizonyitni, hogy a placet egészen fölösleges.“ Eddig Brendel.

Már most Palásthy urnak vagy azt kell mondania, hogy ama számtalan canonisták, kik Riegger és Brendel szellemében irták egyházjogtani müveiket, ugyanezen tudománynak még elemeiben is járatlanok voltak épen ugy mint Ballagi, vagy pedig be kell vallania, hogy itt nem tudatlanság, hanem nézetkülönbség forog fenn; még pedig nem is Ballagi és Palásthy, hanem a katholicismus és ultramontanismus között rég óta vitatott nézetkülönbség. Hogy pedig mi hajlandóbbak vagyunk a katholicismusnak nemesebb, az emberiség szabad fejlödésével egyezöbb felfogását igaznak elfogadni, mint általában az ultramontanismusnak s különösen Palásthy urnak reactionarius irányu rendszerét, arra ama katholikus hitvallású jeles hazafiakkal való ismeretségünk ösztönözött, kiknek esze és szive iránt tiszteletünk sokkal nagyobb, semhogy meggyözödésökkel összeférhetöknek tarthatnók mind ama humanitás- és szabadságellenes középkori eszméket, melyeket Palásthy úr egyedül üdvözitö hitigazságok gyanánt árul.

S most, midőn a vita tulajdonképi kérdéséhez értünk, azt vesszük észre, hogy ugy cselekedtünk mint az egyszeri ember, ki a szomszédba akarván átlátogatni, hosszú utazásra tett előkészületeket, utazókocsijába befogatott stb. s csak akkor jutott eszébe, hogy hiszen a szomszéd ajtóig pálca mellett is elballaghat.

Mi is P. urnak a püspökkinevezési jogokat illető kalandos állitásait megcáfolandók, ellenfelünk hallatlan értekezései és kitérései által félrevezettetve, messzetávolban régi és ujabb tudósoknál kerestük az ellenérveket és csak most vesszük észre, hogy leginkább kezünk ügyébe eső saját törvényünkből — a Corpus jurisból (Pars I. tit. XI.) vett egyetlen idézet P. úr minden beszédeit halomra dönti:

„Sciemdum autem, — így szól a C. j. — quod licet Papa, seu summus Pontifex, utramque jurisdictionem, temporalem scilicet, et spiritualem habeat; in collationibus tamen beneficiorum Ecclesiaticorum, pro tempore vacantium in hoc regno, summus ipse Pontifex nullam jurisdictionem exequitur, praeter confirmationis auctoritatem: Et hoc quadruplici ratione.

§. 1. Primo, ratione fundationis Ecclesiarum: Quia Reges Hungariae cum soli fuerint omnium Ecclesiarum, et Episcopatuum, Abbatiarumque, et Praepositurarum in hoc Regno fundatores; per ejuscemodi fundationem, omnem facultatem juris patronatus, nominationis, electionis, ac collationis beneficiorum, sibiipsis acquisierunt, et vendicarunt: Qua ex causa, juris videlicet patronatus ratione; pertinet

semper ad Reges nostros hoc in Regno, beneficiorum Ecclesiasticorum collatio.

§. 2. Secundo, ratione susceptae Christianitatis: Quia Hungari non per praedicationem Apostolicam, vel Apostolorum, quorum Principis vicem, et personam in terris Papa gerit, sed per institutionem proprii Regis eorum, sanctissimi videlicet Stephani Regis, de quo et superius memini, conversi sunt ad Catholicam fidem: Qui primus omnium, Episcopatus, Abbatias, Praeposituras hoc in Regno fundavit, et harum omnium Ecclesiarum Praelaturas, ac beneficia solus ipse, ex nutu summi Pontificis, quibus maluit (idoneis tamen et virtutibus probitatum insignitis) contulit, sicuti Ecclesia de eo solenniter canit: Hic (videlicet Sanctus Stephanus) ad instar Salamonis, struit Templa, ditat donis, ornat gemmis, et coronis, cruces, et altaria. Et mox subinfertur: Ad regendum haec, Praelatos, viros ponit literatos, justos, fides et probatos, ad robur fidelium. Sic talentum sibi datum Deo reddens duplicatum, ab aeterno praeparatum sibi, scandit solium. Ecce aperte describitur, quod ipse, et non alter quispiam ad regenda templa per eum constructa, donisque ditata, Praelatos justos et fidos posuit, prout ex ejus quoque historia, et pluribus privilegiis super Ecclesiarum fundationibus, et dotationibus, confectis, liquide patet.“ —

Ime törvénykönyvünk épen arra fekteti a fősulyt, hogy a király, mint király, magától és nem a pápától birja a püspökkinevezési jogot, mert

„Hungari non per praedicationem apostolicam vel apostolorum, quorum principis vicem et personam in terris Papa gerit, sed per institutionem proprii regis eorum“ lettek keresztyénekké. Ha pedig a király nem a pápától birja a püspökkinevezési jogot, akkor föt. P. úr minden okoskodásai s azokon épült minden jogigényei egyetemben halomra dőlnek. Vagy tán Verböczy is rosz katholicus volt s nem adta meg a pápának, ami a pápáé? Az idézett cikk bevezetése inkább arra mutat, hogy kora szellemében a pápának több jogot tulajdonított, mint maga föt. P. úr is egyik szavával legalább neki tulajdonítani hajlandó; mert Verböczy szerint „Papa utramque jurisdictionem temporalem scilicet et spiritualem habet“, P. úr szerint ellenben „a pápa politikai jogokat nem adományoz“, pedig a mivel az ember bir, azt természetesen adományozhatja is.

De a „R.“ szerkesztője több ujabbkorú okmányt is idéz ellenünk, hogy bebizonyítsa, miszerint a magyar király püspökkinevezési joga egyházi, nem pedig világi.

Idézi ellenünk különösen II. Sylvester „Legati nobilitatis vestrae“ bulláját, melyben az említett pápa Sz. Istvánnak megengedi, hogy püspököket nevezhessen ki. Már ezen adományozott jog, mint a „R.“ szerkesztője mondja, elég lett volna arra, hogy István után következett minden magyar király még az ujonnan alapított püspökségeket is minden különös pápai engedély nélkül betölthesse. És ime midőn Mária Terézia a besztercebányai püs-

pökséget alapította, VI. Pius pápa a magyar király püspökkinevezési jogát ezen ujonnan alapított püspökségre is kiterjesztette. „Ha — mondja P. úr — Mária Teréziának fejedelmi joga volt volna a kinevezést tenni, azért mert alapitotta, mert javadalmazta,........... nem volt volna szabad e jogot a pápától elfogadnia, hanem kötelessége volt volna az ily jogadományozásnak ellenmondani.“ — Felhozza továbbá P. úr, hogy II. József császár a pápától kért és nyert engedélyt a lombardi püspökségek betöltésére; I. Ferenc király pedig Kaunitz Alajos által kérelmezte 1819-ben VII. Pius pápától, hogy valamint a kath. püspököket kinevezi, ugy nevezhesse ki ezután a lembergi örmény kath. érseket is.

Ezek és ezekhez hasonlók által akarja P. úr a mi eddigi argumentatioinkat sarkaikból kiforgatni. De hát ugyan mit bizonyítnak mindezen idézetek? Egyrészről azt, hogy a pápák — amit anélkül is tudunk — minden időben „miképen mennyben ugy a földön is“ urak akartak lenni; más részről pedig, hogy a fejedelmek vagy elég gyöngék voltak a pápától kérni azt, ami tulajdonképen az ő fejedelmi sajátjuk volt, vagy pedig ugy cselekedtek a római curiával, mint mi a kis gyermekekkel szoktunk, engedtek ideigóráig, hogy makrancosságát lecsendesitsék, de azért mégis azt tették, ami nekik tetszett. Avagy hihető-e, hogy József császár, aki számtalan tettek által bebizonyította, hogy a szent szék világuralmi jogigényeit épen semmibe sem veszi, ebben a részben, melyről canonistái váltig

bebizonyították, hogy az ő jogilletősége, komoly szándékkal kérelmezett volna a pápánál?

Ha „P." úr ily okmányokból akart következtetést vonni, bizony még tovább is mehetett volna! Kimutathatta volna, hogy Európa minden országainak legfőbb világi ura a pápa; mert hiszen alig van ország Európában, melyre egyik másik római főpap jogigényt nem formált volna.

Midőn a 13-dik század elején Földnélküli János angol királyt a pápa kiközösítette, minden angol és irlandi birtokaitól megfosztotta, s ezeket Fülöp Ágost francia királynak adományozta; midőn ugyanezen János király, hogy a pápát mint aféle makrancos kis gyermeket kibékitse, minden birtokát a pápának engedte át, s ennek legatusától 1000 marka évi adóért vette át saját királyságát; midőn VIII. Bonifác pápa Magyarországot magáénak mondotta, s Robert Károlyt akarta magyar királylyá tenni, s ez a pápától a koronát el is fogadta; midőn ugyanazon VIII. Bonifác szép Fülöpnek irta, hogy ő mind az egyháziakban mind a világiakban alá van vetve a pápának, akkor a curia emberei még a fejedelmi méltóságot is egyházinak vallották, — tehát a királyválasztás is „az egyház természetfölötti köréhez" tartozott; s eretnekeknek nyilváníttattak mind azok, kik nem hitték, hogy a pápáknak, mint sz. Péter utódainak, Istentől nyert joguk fejedelmeket tenni és letenni, s hogy a pápák még világiakban is korlátlan urak. Hiába mondja nekünk P. úr, hogy „a pápák, midőn világi jogokat osztogattak, ezt nem

pápai, nem isteni (!!!) hatalmokból tették, hanem a középkori európai nemzetközi jognál fogva." Ez ismét egy mutatványa a fentebb bemutatott curialis logikának. Ha a pápa, mint a kis egyházi állam világi fejedelme, akart volna Európa országaira királyokat tukmálni, ha ő mint ilyen vítatta volna azt, hogy a pápa még a világiakban is fölötte áll a fejedelmeknek; bizony még a legbigottabb ember is kikacagta volna őt. De a pápa a kérdéses hatalmi pontokban mindég mint sz. Péter utóda, mint pápa, — vagy mint a „Religio" szerkesztője magát nagyon is pogányos modorban kifejezi — mint „isteni" hatalommal bíró rendelkezett. Innen volt, hogy aki a pápa fenebb emlitett jogait csak legkevésbé is kétségbe merte vonni, az már eo ipso eretnekké lön nyilvánitva. A pápa, mint világi fejedelem, nemzetközi jogok kétségbe vonásáért senkit sem közösithetett ki. Tette tehát ezt, mint az akkori keresztyénség lelki fejedelme, mint pápa, a legszorosabb értelemben dogmák nem hivéseért.

Mind e hosszas deductióval nem fárasztottuk volna a t. olvasót, ha P. úr azt nem mondja, hogy „VI. Pius ezt (t. i. a királyok püspökkinevezési jogának egyházi voltát) dogmának nyilatkoztatta, hogy e jog egyházi, eredete a szent széknél, adományozása a pápától" van. A fenebb idézett példákból és az ezután általunk tett következtetésből láthatja a t. olvasó, mennyi értéke van annak, ha valamit a pápa, egyházi jognak nyilvánit, ha valamely kine-

vezési jogról azt állitja, hogy „annak eredete a szent széknél, adományozása a pápától“ van.

De valamint a középkori pápák jogot formáltak magoknak arra, hogy világi hatalmat is osztogathatnak, ugy az ujabbkori pápáknál is bizvást feltehetjük ez uralmi jogigényt, annál inkább, mert hiszen a pápaság minden törekvése mindég oda irányult, hogy a világi dolgokban is tetőpontra emelje hatalmát; és valamint a középkori fejedelmek alázatosan csengettek a pápákhoz világi jogok adományozásaért, ugy az ujabb korban is, ha azt látjuk, hogy ez vagy ama fejedelem kért bizonyos jogokat a pápáktól, ebből egyáltalában nem következik az, hogy e jogok nem világiak, hanem egyházi természetűek.

Azért elemeztük mi eddigi fejtegetéseinkben a magyar király püspökkinevezési jogának mivoltát; azért mutattuk ki a dolog természetéből, hogy e püspökkinevezési jog nem is lehet egyházi, mert a király az általa kinevezett püspököknek nem ad egyházi, nem ad lelki, természetfölötti hatalmat; azért bizonyítottuk be, hogy az a hatalom, melyet a püspök a király kinevezése által nyer, nem tartozik sem a dogmák, sem a természetfölöttiség körébe; mert hiszen egyebet sem nyert ezzel a kinevezett főpap, mint hogy beeülhet a nemzet által adományozott vagyonba és a felsőházba s magát „méltóságosnak“ cimezheti, ezek pedig, ugy hiszszük, nagyon is földi, nagyon is anyagi dolgok.

Szeretnők, ha P. úr ugy mutatná ki nekünk

a király által gyakorlott püspökkinevezés egyházias, természetfölötti mivoltát, mint ahogy mi bebizonyítottuk az ellenkezőt. Eddig még mind erről bölcsen hallgatott. Amit eddig e tekintetben felhozott, nem volt egyéb, mint saját szavaink variatiója, ezzel pedig épen mellettünk bizonyít. Mi elmondottuk, hogy a mi a püspökségek betöltésénél egyházi, természetfölötti, azt most is a pápa és illetőleg az egyház osztogatja; ő pedig ugy akar bennünket cáfolni, hogy kimondja, miszerint „a felszentelést és felruházási jogot nem közölheti az egyház egy laicusnak sem, mert az papi rendet tételez fel.“ Mi is ugyanezt mondottuk, ebből aztán az is következik, amit mi kimutattunk, hogy a mi jogot a király a püspökkinevezéseknél gyakorol, nem lehet természetfölötti, nem egyházi, hanem tisztán világi természetű.

Általában P. úr argumentatioinak nagy készletével aligha ugy nem jár, mint amaz afrikai nábób, ki otthon pénz gyanánt csigahéjakat használván, mihelyt hazája határain tullép, és kincseit érvényesítni akarja, azt veszi észre, hogy szegény ember. P. úr érvei nagy becscsel birhatnak az ő saját ultramontán körében, de mihelyt ezt átlépi, eszmekincsei nem egyebek, mint értéktelen csigahéjak. „Non tali auxilio nec defensoribus istis tempus eget!“

Társadalmi újjáalakulás nagy korszakaiban csak oly erők számolhatnak ténykedő befolyásra, melyekről biztosak vagyunk, hogy az ujonnan alkotandó szervezet életműködését megakasztani nem

fogják. Olyankor az államélet fejlődésére szükséges történelmi institutiók körüli eljárásban a bölcseség abban áll, hogy annak erőszakolása által ami nem igazolható, ne compromittáljuk azt, ami az institutiókban szent és tiszteletreméltó.

S mert ez a mi hitünk, azért irunk a mindent rútul compromittáló ultramontan sajtó ellen, s nem azért — mint a „Religio" a világgal elhitetni szeretné — mert gyűlölettel viseltetünk a catholicismus iránt, s mintha nem volna más szavunk a magyar katholikus egyházhoz, mint „add meg magad, vagy dögölj meg."

Iszonyatos dolog feltenni hazafiról — és büszkén mondhatjuk, hogy eddigi életünkben soha okot nem szolgáltattunk, melynél fogva tőlünk valaki e szép nevezetet megtagadhatná — iszonyatos dolog, ismételjük, feltenni hazafiról azt, hogy oly nagy horderejű institutió iránt, aminő hazánkban a catholicismus, oly durva ellenséges indulattal viseltetik, s ellene romboló szándékkal tör.

Mi ennek ellenében nyiltan és ünnepélyesen kijelentjük, hogy tiszteljük a catholicismust, mint annyi jeles honfitársaink áhitatának legszentebb tárgyát; de épen azért mert tiszteljük, mentnek kivánnók látni azon gonosz kinövésektől, melyekkel az P. úr és elvbarátai rendszerében előttünk áll.

Avagy azért vérzettek volna Európa-szerte századunk annyi jelesei a szabadságnak csak a rendezett államban létesithető minden nemeiért, hogy 1867-ben egy irányt adni akaró pap, ki amellett

még egyetemi tanár is, nyiltan irhassa: „Szabad állam épen annyi, mint Istentöl magát függetlenné kiáltó ember. Szabad gondolkozás az elmére, hogy minden gonoszt gondolhasson és senki se mondhassa: ez bünös gondolat, melyet agyadban forralsz; nincs törvény az elmére, nincs tehát bün a gondolatban, ez gondolatszabadság?" — Azért küzdött volna fél Európa és hazánk egy tekintélyes része a legszentebb szabadságért, a vallásszabadságért, hogy napjainkban egy pap kinyomatni merje, hogy „az Isten országa vagy a megtértek szíveivel, vagy a megátalkodottak sirhantjain át terjeszkedik"? Tehát ujból autodafék, ujból vérpadok?!

Ily embertelen elveknek, hála a jóságos Istennek, napjainkban többé sem isteni tekintély, sem semmiféle vallásos buzgalom mentségül nem szolgálhat; mi legalább nyilvános müködésünkben iszonyodással utasitnók vissza a buzgóság betudását, hahogy az emberiség ellenséginek kellene lennünk a végett, hogy felekezetünknek hasznára legyünk.

S hát amolyan „kegyes" érzelmek nyilvánitása után még azt várják ama jó urak, hogy a hazai törvényhozás a hierarchia függetlenitése, vagy még inkább annak az állam fölé emelése által öldöklö fegyvert adjon kezökbe, melylyel az annyi századokig pusztító belviszályokat ujból feléleszthessék?!

Mi is az állam és egyház tökéletes különválását s mind a kettőnek önállóságát ohajtjuk, s valamint magunk részéröl egyházi autonomiánkból hajszálnyit

sem vagyunk hajlandók engedni, ugy mi katholikus testvéreinktől sem irigyeljük, hogy egyházi ügyeiket autonomice kezelhessék.

A szabadság szellemi kincs, melyben a testvéri osztozás egy osztályosnak sem csökkenti részét, söt mindenikét gyarapítja, mert verseny által az erőt fokozza; minekünk tehát semmi olyas nem kell, ami a kizárólagosságnak, a kiváltságnak csak szinét is viseli.

Azonban a törvényhozás soha sem tévesztheti szem elöl, hogy protestans egyház és kath. egyház állaga szerint különböző két intézmény. A protestans egyház nem egyéb, mint ugyanazon polgároknak, kik az államot képezik, valláserkölcsi célokra való egyesülése; a katholikus egyház pedig hierarchiai szervezeténél fogva egy, a polgárzatot magából merőben kirekesztő s a felett absolut hatalommal uralkodni akaró különérdekű zárkózott testület, mely, miután annak súlypontja a hazán kivül esik, egy francia nagy statusférfiu (La Gueronnière) szerint: „gyakran az oltároknak és hitnek menhelyet a régi rendszer romjai között keresvén, a szabadságot, a haladást, a polgárisodásnak minden hóditmányát megtámadja.“

A protestans egyház az államhatalomtól való független állásában soha sem fog az állam érdekei ellen cselekedhetni, mert érdekei az államéival azonosok, s ha az állam ellen cselekednék, saját-kebelébe döfné a kést; ellenben a katholikus egyház, uti figura docet, az állammal homlokegyenest ellenkező

irányt is követhet; s igy mindenesetre nagy kockáztatás volna, oly testületnek korlátlan szabad kezet engedni, mely P. úr szavai szerint, „a megátalkodottak sirhantjain át is terjeszkedni“ kész.

Hogy mindamellett az állam és egyház különválása a katholicismus terén is létesűlhessen, erre csak egy biztos út vezet, s ezt az utat derék Szalay Lászlónk már rég következőleg jelözte: „Hogy a status és egyház különválása egyoldalról s a jogosság elérésére szükséges barátságos viszony a két hatalom között a másikról, nem létesithető, söt még nem is gondolható mindaddig, mig az egyház természetes egyesületi alkotmányához vissza nem tér, azaz: mig a nép, ugyanaz a nép, mely a Felséggel világi törvényeket hoz magának, a clerussal együtt nem fogja alkotni az egyháziakat, — nem merész állítás, mert tagadhatatlan. Ezt inditványozza az egyház, ha diadalmasan akar kilépni a vitából; mint jelenleg állanak a dolgok: a világi hatalom ellen panaszt emelni, s azzal tilos közösülésben lenni, hypocrisis.“

Utóhangok.

Nyilt levél Ballagi Mórhoz.

Őszinte elismeréssel tekintjük önnek a sötétség keresztes-vitézei ellen intézett fáradhatatlan működését, s illetőleg olvassuk a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ ujabb számaiban a Religio-féle elvek és emberek nyilt, igazságos, kellő illustrátióit. Hogy ilyen elvek képviselőivel érdemesnek tartja ön komolyan, őszintén, tudományosan szót váltani, ezt bizonyára csak azon meggyőződésben teszi, hogy még mindig akadnak őszintén igazság és tudás után vágyó emberek, kik — viszonyaik miatt — e téren kellő ismeretet nem szerezhetve, nem képesek az igazság iránt magukat tájékozni, s igy a részletező világosításra szükségük van. És e tekintetben igazsága van nagytiszteletűségednek. Mert hogy — különben — azokkal az urakkal, kik előtt nem szent sem tudomány, sem igazság, csak saját érdekeik, s azoknak egész tendentiájával minden — ez irányában — gondolkodni szokott és szerető ember tisztában van: ezt — ugy hiszem — alig kell mondanom. Nem is ő érettök vettem fel a tollat, hanem másért.

E lapok szerkesztője, ha egész irodalmi működése a mellett nem tanuskodnék is, bizonyára mint valódi protestans ember, az igazság után törekvő véleményt mindég türelemmel fogja meghallgatni, még ha az övétől eltérő is az, és az őszinte szót az őszinte szóra nem sajnálván, ez által az eszme tisztulását készséggel elősegíti.

Többször volt kifejezve — a fentebb említett polemia folytán — e lapokban az a vélemény, — s közelebb a „Prot. Egyh. és Isk. Lap“ 7-dik számában is, hogy a catholicismus mint vallásos intézmény, s a szerkesztő úr által megtámadott ultramontanismus két különböző dolog. Nézetem szerint ez az

egyetlen pont, a hol a Religio e lapok szerkesztője ellen sikeresen és diadallal csatározhat, a mennyiben ő valódilag a catholicismus érdekeit védi, mely az ultramontanismussal egy és ugyanaz. Próbáljuk bebizonyitani.

A római (illetéktelenül ugynevezett) katholicus egyház, qua egyház, a legutolsó törvényes nyilatkozatot tette magáról a tridenti zsinat határozataiban, a mikor egyszersmind örök időkre lehetetlenné tette a közeledést a két vallásos elv — a protestantismus és katholicismus között. E zsinat — bár az egyházi fegyelem-, rendtartás- és felügyeletre nézve hozott is be némi reformokat, de ezek mind csak az egyház külsejét, leginkább annak hivatalnokait illették, magára az egyház lényegére nézve pedig az addig kifejlett nézeteket — a mennyire lehetett rendszerezve — összeállitá és szentesíté. Tehát kimondá, hogy az egyház egy, és az csalhatatlan; ez az egyedüli egyház a római katholicus; minden más vallásos nézet eretnekség és a kárhozatra visz. Ennek az egyháznak — szintén csalhatatlan — feje a római pápa, ki isteni joggal bir az egyházban minden hatalmat, jogot és kiváltságot, s azt tetszése szerint osztogathatja. Elég lesz ezek mellé a zsinat tényéből két pontot kiemelnem. Midőn a hitre tartozó decretumok elsoroltatnak, mindenik hitcikkely az attól eltérő nézetüekre kimondott rettenetes „anathema sit"-tel végződik. Egy átkozódó gyülekezet, mely a sötét poklot zúdítja a világ egyik részének fejére az Isten nevében! A hithatározatok összege nem egyéb, mint a középkor valamennyi dogmája, körül bástyázva az egyház kifelé szálló átkaival. Kell-e egyéb? — A katholicismusnak valósággal lényege a türelmetlenség. A legerősebben meg van győződve saját csalhatatlansága felől; meg arról, hogy egyedül az ő egyháza az idvezítő, minden egyéb út egyenesen a kárhozatra visz. Ha ez igy van, valóságos lelkiismeretlenség volna az egyháztól, ha elnézné, hogy saját hívei a kárhozat ezen utjára tévedjenek, sőt lelkiismeretlenség az is, ha az ezen uton tévedezőket az üdvnek megszerezni minden

módon nem igyekszik, mert hiszen az üdv mindennél elébb való, s az egyháznak épen az a feladata, hogy saját hívei lelkét megőrizze és más eltévedtteket is az üdvesség utjára vezéreljen. E tanban a legerősebb szentesítést nyer minden üldözés, minden inquisitio. S bizonyára a katholicus egyház nem is hanyagolná el ezen „szent" kötelességét, ha a népek öntudatában egészen váratlanul egy más nagyobb hatalom nem növekedett volna fel, a mely mindezt lehetlenné teszi.

A másik említésre méltó pont a zsinat tényéből az, hogy a zsinat határozatai csak azon kikötés mellett erősíttettek meg az akkori pápa által, hogy a végzések magyarázatainak joga mindenkor a pápát illesse. Tehát nemcsak hogy a végzésekben ki lőn mondva a pápa csalhatatlansága és legfőbb joga, hanem az egyszersmind e föltétel megadása által a legvilágosabban kezébe adaték. E magyarázati jogból s a csalhatatlanságból legszorosabban következik, hogy a római katholikus egyháznak — a tant, a szellemet, az irányt illetőleg — a legtökéletesebb kifejezője a pápa. Az egyháznak mint testületnek csak a feltétlen hivés és engedelmesség kötelessége van fen. A mit a pápa mond, az mind igaz és csalhatatlan. Sokan csodálkoztak IX. Piusnak nem rég megjelent és nagy zajt ütött encyklicája fölött. Pedig ő nem tehetett mást, nem szólhatott máskép, ha igazi katholikus, ha igazi pápa akart maradni. Azt megtehette volna, hogy hallgat és engedi működni a nálánál hatalmasabb szellemet, de ha szólt, csak azt mondhatta, a mit mondott. Ha IX. Pius nagy szellem — a minőnek kezdetben mutatta magát — megértve a kor szavát, lehetett volna reformátora az egyháznak, de akkor megszűnt volna katholikus lenni; igy ő is mint annyian, nem birta el a hagyományok sulyát és meghajolt alatta.

De nézzük a katholicismust a maga történeti létezésében. Mind a protestans, mind a katholikus theologusok egyaránt megegyeznek abban, hogy a katholicismus fénykorát a középkorban élte. A középkor az, a mely leghíveb-

ben képviseli a katbolicismust, mely — hitében, tudományában, művészetében, államéletében — valódi katholikus kornak nevezhető; s kérdem, nem épen azon elvek uralkodtak-e a középkorban a maguk teljes erejükben és kifejlettségükben, a melyekért küzd most erőszakadtából az ultramontanismus, s a melyeknek hanyatlását oly kétségbeesetten siratja? A papság a szentség fénykörébe burkolva, s ezek felett a főpap feltétlen hatalommal népek és fejedelmek fölött. A világ fővárosa Róma ragyogva a hódolat és gazdagság fényétől, melynek szeme és keze az ismert földrész négy sarkáig elért. A jog onnan nyert megerősíttetést, a tudomány ott kérdezte meg nagy alázatosan, hogy meddig mehet. Mind az egyház mind az állam a legabsolutisticusabb alakban szervezve. Az alsóbbaknak a felsőbbekhez való viszonyuk e két szóban kifejezve: feltétlen engedelmesség. Fejedelmi kényúr, hűbérurak és rabszolgák. Sötét, babonás hit; hatalmas, fényes egyház; ököljog és inquisitio. S a nagy árny mellett másfelől a fény: a megtestesült költészet a lovagokban. Csodás, borzadályos vegyüléke a nagynak és alacsonynak, a fenségesnek és átkosnak, és azért elég okunk van hálát adni, hogy róla mint multról beszélhetünk.

Ime ez a valódi katholicismus, a mely elméletileg kimondá magáról, hogy mi ő a tridenti zsinat határozataiban, s ugyanakkor háta megett volt egy gazdag élet, mely teljesen megfelele az elméletnek. S minthogy a róm. kath. egyház még ma is a tridenti zsinat határozatain áll, nem vonva azokból vissza egy jotát sem, s minthogy annak fejei ujra és ujra hivatkoznak a középkori szép napokra: teljes joggal nevezheti magát a „Religio" valódi katholicusnak, midőn azon elvekért küzd, melyeket az encyklika vallott magáéinak.

De hát hogy esik mégis, hogy az elvek a katholicus világ nagy részénél nem találnak viszhangra, sőt ezeket megbotránkozva utasítják vissza, s csupán egy kis töredék az — a világszerte ugynevezett ultramontánok — a mely

kétségbeesetten küzd érettök, feladása nélkül egyetlen pontnak, s a mely küzdelem majdnem nagyszerűnek volna nevezhető, ha e harc tárgyához annyi sötét emlék nem volna csatolva, s ha e kitartás indító oka oly kicsinyes — mondhatni nyomorult nem volna? E kérdésre alig kell felelnem. Az emberiség folyton halad célja felé, a világszellem fejlődik szakadatlan; s nincs kéz, mely fejlődését megakaszthatná. A katholicismus megállt egy helybe és ott állva maradt, beásva és eltorlaszolva maga előtt az utat, hogy még csak ne is mehessen tovább; ez által kivül maradt a fejlődésen, s elszakitá magát a folyton előretörekvő emberiségtől. S midőn a népek nagy része még szájjal magáénak vallja a zászlót, mely a mult sírjának földjébe letűzve van, ugyanakkor szivében egy más törvény lakik, a melynek engedelmeskedik, s mely őt előre parancsolja. A katholicus világ lényegében nem katholicus többé. A protestantismus nem vallásos felekezet, hanem életelv, az uj kor életelve. A szó, melyet Luther a vallás terén kimondott, érvényesíté magát az élet minden terén, a társadalom minden rétegében, s a katholicismusra nézve bekövetkezett az a keserves anomalia, hogy legkitűnőbb hiveit nem ismerheti többé magáénak. Tökéletes igazsága van a „Religio"nak, hogy parányi az igaz katholicusok száma e földön, és a nagy részt átjárta a korszellem „mételye"; de ebből nem az következik, hogy térjen vissza a világ a setétségbe, hanem, hogy a setétségbe hatoljon be a világosság. Szerencsére a világszellem és az emberiség fejlődése csak ezt az utat választhatja.

Nem, a r. katholicismus jelen alakjában tovább soká fen nem maradhat! Az egész vallásrendszer, az egész katholicus világnézet ugy van összeállítva, hogy ha egy követ kivesznek belőle, az egész mulhatlanul utána rogy. És e kövek mind meg vannak mozgatva, közeiken a szél fütyül keresztül, s csak a külső tartja még össze az épületet, hogy romba ne dőljön. Benső erő nincs a katholicismusban többé semmi, s hogy ez igy van, korunk büszkesége lehet.

De hiszen mindezeket e lapok - szerkesztője jobban tudja mint én, s voltaképen nem is választja ő szét határozottan a szóban forgó két dolgot, csupán — kiméletből vagy eszélyességből — nem akarja kimondani egyazonságukat, s rábizza az illetőkre, hogy döntsék el maguk. Azonban e kimélet ártalmára van az illető félnek s ártalmára az igazságnak. Ki kell mondani a szót, ha az ember őszintén meg van győződve annak igazságáról, még ha nehányan megbotránkoznak is abban; ez nekünk mint protestansoknak jogunk és kötelességünk. Meg kell világosítani a dolgot őszintén, szabadon. Hirdetnünk kell az igazságot, a miképen Isten tudnunk adta, hogy legyen az tiszta tudattá mindenkiben. Minden nagy eszme, minden nagy esemény a világ történetében, mielőtt megszületnék, előbb az egyesek lelkében érik meg: zajtalanul, öntudatlanul: az emberiség egy ideig méhében hordozza azt, s a midőn valaki az idők teljességében kimondja, mindenki érzi saját lelkében annak igazságát, minden szívben viszhangra talál, s győzelme bizonyos, elmaradhatatlan. Igy van a dolog nemcsak az ujat teremtő eszméknél, hanem akkor is, midőn nagy, százados, sokáig uralkodott előitéleteket, bálványokat kell megdönteni. A katholicismus, mint vallásos és társadalmi elv, talán még sokáig el fogja huzni, ha nem ad életjelt magáról, ha nem hívja fel egyenesen maga elleni küzdésre a kor szellemét. Védelmezőinek minden föllépése csak végét hozza közelebb, mert semmi sem árthat neki annyit, mint a szabad szó és vitatkozás. De a jövendő utja e részben szemmel látható; az emberiség nem megy visszafelé; a melyek háta mögött vannak, azokat elfeledi és folyvást előre néz. Az idő gyümölcse lassan érik meg, de b i z o n y o s a n meg fog érni. E meggyőződés ad erőt a küzdelemre, s ez emel felül a mindenség kerekét megállítni akarók kicsinyes vergődésein.

Az Úr áldja meg a nagytiszteletű urat!

Baráth Ferenc.

Sohasem éreztük irói elégtelenségünket fájdalmasabban, mint, midőn szorgalmas tanulmányozás alapján tett hosszas fejtegetések után azt kell tapasztalnunk, hogy nem birtuk gondolatinkat azzal a szabatossággal kifejezni, mely, mig minden kétértelműséget kizáró világosságával a jóakarókat megnyeri, az ellenvéleményűeket a logika ereje által lefegyverzeni képes.

A t. olvasóközönség láthatta, mily gyűlöletes ellenkezésre találtak szavaink az ellentáborban; a fentebbi cikkben pedig olvashatja, hogy legjobb barátaink az ultramontanokéval épen ellenkező szempontból kiindulva, öszinteségünket vonják kétségbe, s fejtegetéseink legsarkalatosabb pontját puszta captatio benevolentiaenak hajlandók tekinteni: a tulsó táborban a katholicismus iránti gyűlölet kifolyásának tekintik nyilatkozatainkat, elvbarátaink pedig arról vádolnak, hogy nagyon is simogatjuk ellenfeleinket.

B. F. úr abban akad fenn, hogy mi külömbséget tettünk az ultramontanismus és katholicismus között, holott, ő szerinte, e kettő egy és ugyanaz, szinte ezt, habár más tekintetből, vitatja P. úr.

Valóban, ha az irott betű tenné a vallást, ha a párttusák között szülemlett felekezeti symbolumok örök időkre szolgáló mértékei lehetnének a kegyes életnek, akkor B. F. és P. urak állitása tökéletesen igaz volna, s valamint a „R.“ szerkesztője a maga álláspontján más nézetet nem is vallhat, ugy, ha B. F. úr szerint az ultramontanismus azért jogosult,

mert tételeit a tridenti zsinat határozmányaiból meríti, akkor a protestantismusnak is csak azon alakulása és nyilvánulása lehet jogosult, mely a 16-dik századbeli confessióktól hajszálnyira sem tér el.

Igaz, hogy a tridenti zsinat a maga határozmányait örök idökre állapította meg, mig a confessiók ily természetellenes igénynyel nem lépnek fel; de ne feledjük, hogy mig a confessiók közzsinatilag meg nem változtatnak, azok a protestansra nézve épen oly kötelezők, mint a katholikusra nézve a tridenti zsinat határozmányai. Aki tehát a katholicus világ fejlődését kizárólag a tridenti zsinat határozmányaihoz méri, annak a protestantismust is a 16-dik századbeli confessiók szempontjából kell megitélnie s akkor P. úr jajveszéklése tökéletesen igazolva van, hogy a világ elvallástalanodott, istentelen lett; mert bizony a protestans ember nem kevésbé idegenedett el rideg confessióitól, mint a katholicus a tridenti zsinat átkozódó végzésitől.

De mivel a mai nemzedék vallásosságának, kegyességének nem az irott betűk, nem a felekezeti symbolumok irányadói, a vita nem is annyira a confessiók között mint inkább, minden confessiókban egyformán, a haladók és maradók között foly; amazok a vallást öszhangzásba kivánják hozni a kor minden nemesebb törekvéseivel, emezek a világ fejlődését feltartóztatni és egy törpe minoritás érdekében az emberiséget a míveltség által rég tulszárnyalt képzetek gyámsága alá helyezni akarják. Ha azt látjuk, hogy az ultramontánok s a hitcikkelyekhez

ragaszkodó protestansok szövetkeznek a dogmák fentartására; ha tapasztaljuk, hogy a társadalmi kérdések megoldásában szabadelvű protestansok és szabadelvű katholikusok kezet fognak; ha észleljük, hogy a tulsó táborban csak elvileg ismerik el a katholicismus és ultramontanismus ugyanazonosságát, mig a gyakorlatban, a társadalmi kérdések megoldásában épen ugy irtóznak a világi mívelt katholikusok egész tömegétől, mint a protestansoktól, akkor azonnal meggyöződünk, hogy a vallási pártok csoportosulása mai nap nem az irott confessiók, hanem egészen más szempontok szerint történnek.

Volt idő, midőn a vallási dogma képezte kizárólag az emberi társadalom szellemi légkörét: az kölcsönözött szárnyakat a tudománynak, annak szolgálatában fáradozott a művész, az iránti hűségtől várta üzlete felvirágzását az iparos, szóval, midőn a földi dolgokban is a dogma és egyedül az volt irányadó. Akkor a dogmaszerű vallásosság levén mértéke a polgári jóravalóságnak, a társadalomban mindent a confessiók szerint osztályoztak: voltak kath. államok, a hol a tridenti zsinat határozmányai szolgáltak zsinórmértékül közigazgatásnak és törvényhozásnak, s voltak protestans államok, hol a közügyek a protestans dogma szellemében intéztettek. Ez idő végkép lejárt.

A vallás magasztos érvénye mai nap sem vonatik kétségbe, söt az állami háztartásban épen elutasíthatlan szükségűnek ismertetik el. De a vallás

szóhoz ma nem kötik ugyanazon eszméket, melyeket azzal a mult századokban kötöttek össze.

A mai mívelt világ a vallást sokkal egyetemibb, de egyszersmind sokkal realisabb istenáldásnak ismerte fel, semhogy annak lényegét érthetetlen tételek hivésébe helyezze.

Az összehasonlitó tudomány oda vezette az emberiséget, hogy a dogmában a valláseszme symbolizáló nyilvánulását látja, s ennélfogva a dogmatikai eltéréseket ugyanazon eszme különböző nyilatkozatainak tekinti.

Az ujabb kor elvalahára át kezdi érteni Krisztus isteni nagy művét, s e szerint intézi társadalmi létét. Krisztus nem támadta meg a mosaismust, mint vallásformát, nem azt követelte követőitől, hogy a fennálló vallásintézményeket elhagyva, ilyen vagy amolyan dogmát higyenek, hanem, hogy „imádják az Atyát lélekben és igazságban“ Ján. IV. 22. Ez a modern emberiségnek vallási credója, melyben a különböző felekezetek igazán vallásos tagjai szépen megférnek egymás mellett, és baráti kezet foghatnak. „Voltaire és az ő philosophiája“, — mondja Giovini, katholikus olasz iró, — „elveszték varázsokat korunkra, most hinni ohajtunk, s érezzük szükségét azon vallásnak, mely Istent hihetővé teszi, mely a szív szükségletének, a morálnak, a társadalomnak, a közrendnek, a nemzetek és családok békéjének eleget tesz.“

Ez az, a mit a vallásos mívelt ember, legyen annak neve katholikus vagy protestans, egyformán

vall; ez az, amire az ujabb vallási tusák között törekszik a keresztyén emberiség. A modern világ a vallásban egy a lelkeket egyesitö magasabb szellemi principiumot akar látni, s azért hangsulyozza benne a kölcsönös szeretetet, az erkölcsi jóravalóságot, és a közbékét; a régi világ ellenben az elkülönző dogmákat, az embereket egymás elleni gyülölségre fegyverző külsöségeket tartotta szem elött, s minél kizárólagosb volt valaki a maga hitvallásában, annál kegyesebbnek tekintetett. A mai világban a dogma e kizárólagos uralmának katholikusoknál ugy, mint protestansoknál vége van. Váltig hirdetheti ma a római katholicismus, hogy extra ecclesiam nulla salus, azért még sem hiszi senki, hogy Borgia Sándor minden pápasága mellett Isten elött kedvesebb ember volt volna, mint Titus, mint Marc Aurel, kik pogány császárok, de amellett kegyes, jó emberek voltak.

Nem volt tehát fogás, midön mi külömbséget tettünk ultramontanismus és katholicismus között, valamint nem volna fogás, ha protestantismusról szólván, mindenesetre külömbséget tennénk confessionalismus és protestantismus között.

Isten őrizzen, hogy oly vallás ellen emeljünk valaha támadó szót, melynek kebelében hazánk annyi dicsö fiai lelkük nyugalmát keresik és találják; de igenis küzdöttünk és küzdeni fogunk, míg Isten hozzá eröt ad, azok ellen, kik sötét korok párttusái között szülemlett határozatok érvényesitésébe helyezvén a vallásosságot, az egy drága hon

fiai közt kölcsönös gyűlölködést és visszavonást megörökíteni készek.

Nem az a mi célunk, hogy a 16-dik századbeli gyűlöletes vallási vitákat felélesszük, mi ellenkezőleg arra törekszünk, hogy a kizárólagosság visszautasítása által, mind jobban-jobban érleljük és terjesszük a hitet, miszerint az emberiség végcélja, hogy „egy akol és egy pásztor“ legyen, mi azonnal el lesz érve, mihelyt közérvényre emelkedik a meggyözödés, hogy az emberek külömbözhetnek vallásformáikra nézve, csak legyenek egyek lélekben és igazságban.

3 2044 073 467 441